

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

Sámi ođđahállit

Sosiolingvisttalaš guorahallan: go sápmelaš sámástišgoahtá
rávisolmmožin

Sámegeiela ja –girjjálašvuoda masterbargu

Sini Rasmus
Gidđat 2019

© Author

2018

Sámi ođđahállit

Sini Rasmus

Sámi University of Applied
Science

Guovdageaidnu/Kautokeino,
Norway

Sisdoallu

Ovdasátni.....	1
1. Álggahus	3
2. Dutkamuša ulbmilat ja áigumušat	5
3. Historjjálaš duogáš	7
3.1 Gielladilli Unjárggas ja Gáivuonas Friis kárttaid ja jagiid 1930 ja 1970 álbmotlohkamiid mielde	7
3.1 Dáruiduhttin ja dan čuovvumušat	10
4. Dutkanguovlu	13
4.1 Unjárgga gielda ja sámegiela dilli	17
4.2 Gáivuona suohkan ja sámegiela dilli	21
5. Teorija ja doahpagat.....	25
5.1 Giellamolsun ja giellamolsuoma jorgalahttin.....	25
5.2 Áitatvulošgiella ja gielladili árvvoštallan	27
5.3 Giellaekologija	30
5.4 Giellaaláskahhtin	31
5.5 Ođđahállit	33
6. Kvalitatiivvaláš dutkanmetoda.....	35
6.1 Informánttaid válljen	35
6.2 Jearahallamiidda ráhkkaneapmi	37
6.3 Dutki sajádat, jearahallamiid čadaheapmi ja materiálain bargan	41
7. Materiála guorahallan ja analiisa	43
7.1 Sáme giela oahppan mánnán dáruiduhtton guovllus	44
7.2 Jurdagat sámegiela birra ja motivašuvdna ja vejolašvuohta oahppat giela	46
7.3 Vásáhusat sámegiela kurssain	49
7.4 Gos ja geainna informánttat sámástit ja háliidit sámástit	50
7.5 Iešguđetlágan dovddut.....	52

8. Iešguđetlágan <i>sámi ođđahállit</i>	57
8.1 Kurssas hállit	57
8.2 Hálllet muhtin olbmuiguin.....	58
8.3 Válljejit sámásttit doppe gos lea vejolaš.....	59
9. Loahppamearkkašumit	61
Gáldut	66
Govat	66
Kárttat	66
Njálmmálaš gáldut.....	67
Girjjálašvuohta.....	67

Ovdasátni

Álgo álgguid dát dutkamuš orui oalle veadjemeahttun bargu. Sámi Allaskuvlla masterprográmma oktan buriin logaldalliiguin ja bagadalliiguin leat ožžon dán barggu rivttes bálgá ala. Giitosat Allaskuvllii ja bagadalliide ofelastima ovddas! Erenoamážit háliidan giitit iežan bagadalli Jon Todal. Dus lea leamaš olles áigge jáhkku ja leat addán munnje oadjebas dovddu das ahte dát dutkanbargu lea dehálaš. Eatnat giitu Joavvna!

Giitosat Gáivuona Giellasiidda bargiide geat leat veahkehan mu gávdat informánttaid ja addán dieđuid Gáivuona suohkana birra!

Eatnat giitu iežan buriide Isak Saba guovddáža bargoskihpáriidda! Giitu buot fágalaš ságastallamiid ovddas iežan hovdii Janei! Giitu Signe ja Nina go leahppi gillen doarjut ja movttidahttit mu joatkit dalle go lean masá vuollánan bargguin. Giitu Bent kárttaid ja govaid redigerema ovddas!

Giittán maiddá iezan mieltudeanttaid Liv Karina, Joreha, Mihkkala, Elle Sára, Ellen Oddveig ja Káren Máreha buot kommentáraid, rávvagiid ja doarjaga ovddas! Mis lea leamaš hui čeahpes ja somás joavku. Lean vásihan ahte dákkár joavkkuin lea sihke suohtas ja mávssolaš ovttasbargat!

Lea leamaš erenomáš somá čohkket materiála ja háleštit olbmuiguin giellaoahppama birra. Mun in máhtán govahallatge ovddalgihtii, man rahpasit olbmot mitalit iežasat dovduid ja vásáhusaid birra. Muhtimin čohkkáimet ganjalčalmmiiguin go hálaimet áššiid birra, mat laktásit sámegeiela oahppamii. Jearahallamiid maŋŋá ii leat váttis áddet ahte sámegeiela oahppamii rávisolmmožin laktásit ollu sihke ilolaš ja lossa dovddut. Juohke áidna jearahallamis lei iežas dovdu ja muittán bures juohke áidna jearahallandilálašvuoda. Mun in sáhte doarvái giitalit iežan informánttaid geat serve jearahallamiidda rabas mielain! Din mitalusaid haga dát dutkanbargu ii livčče lean vejolaš. Giitosat vel oktii din rabasvuodas ja go lehpet atnán dán dutkamuša nu dehálažžan ja searvan jearahallamiidda olles sieluin!

Giittu ánsšášit maiddá eadni ja áhčči. Doai leahppi álohii muittuhan, man mávssolaš lea gazzat oahpu!

Eanemusat háliidan giitit iežan isida, Kåre ja máná guoktá Juhán Niillasa ja Risten Máijá. Dii lehpet movttiidahtán, leamašan gierdevaččat ja stuorra doarjjan munnje čadahit oahpu ja gárvvistit masterbarggu. Din doarjaga haga in livčče nagodan dahkat dan. Váimmolaš giitosat!

1. Álggahus

Jagi 1990 manjá ollusat háliidedje oahppagoahhtit sámegiela. Dán joavkkus ledje ollu dárogielat sápmelaččat, guhte rávisolmmožin háliidedje oahppat vanhemiid dahje áhkuid ja ádjáid giela. Sámeigiela álgokurssat lágiduvvojedje rávisolbmuide, vai sis lei vejolašvuohta oahppagoahhtit giela. Leat mánnga fáktora, mat sáhttet váikkuhit giela oahppamii ja giellageavaheapmái. Dasa sáhttet váikkuhit sihke olggaldas ja siskkáldas fáktorat. Dákkár fáktorat sáhttet leat birrasa váikkuhusat, servodaga guottut, olbmo iežas duogáš ja välljejummi oahppat ja geavahit giela. (Hyltenstam ja earát 1999: 48.) Dán dutkamušas ovdanbuvttán vejolaš fáktoriid, mat veahkehit sápmelaččaid hállagoahhtit, ja áššiid mat vejolaččat guozahit olbmuid hállagoahhtimis sámegiela dakkár sajiin, gos giella lea unnitlogugiellan. Váldodeaddun lea goittotge ovdanbuktit daid fáktoriid, mat veahkehit olbmuid hállagoahhtit sámegiela.

Dán dutkamuša gullá giellsosiologijja vuollái, man dutkanfáddán lea: go sápmelaš sámástišgoahhtá rávisolmmožin. Giellasosiologijja dutkansuorgi sáhtta guorahallat earret eará guovtte- ja mánggagielatvuoda, giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima. Giellasosiologat dutket earret eará manne olbmot doalahit giela, molsot giela dahje vigget jorgalahttit giellamolsuma. (Rasmussen 2013: 15.) Giellasosiologijjai gullet maiddái eará bealit, muhto justa dát bealli lea hui dábálaš erenoamážit álgoálbmotgielaid dutkamis.

Go galgga iežan dutki sajádaga čilget, de ii leat veaháge eahpádus das ahte mu bargovásáhusat leat dolvon mu beroštumi dán fáddái. Iežan guottut sámegieloahpaheaddjin ja giellaberošteaddjin leat ožžon mu jurddašallat, manin olbmuide orru leamen nu váttis oahppat sámegiela. Sámeigiella ja dan boahtteáigi iežan eallimis ja sámi servodagas lea dehálaš. Kapihttalis 6.3 čilgen eanet ja vuđoleappot makkár sajádahkii mun bijan iežan dutkin earret eará jearahallamiid oktavuodas.

Lean bargan logi jagi sámegieloahpaheaddjin iešguđet dásiin vuoddoskuvllas. Čavčča 2014 rájes lean bargan Unjárgga gieldda giellakonsuleantan, Isak Saba guovddážis. Doppe lean bargan earret eará ollesolbmuid oahpuin ja oahpásnuvvan olbmuiguin, geat háliidit oahppat sámegiela. Nu mo lean ieš vásihan ja gullan eará sámegieloahpaheaddjiin, de lea sámegieloahpaheaddjiide hui dábálaš gullat dán sullasaš cealkagiid: “Huff, sámegiella lea nu váttis.” “Manin sámegielas leat nu olu njuolggadusat?” “Mun in boađe goassige oahppat sámegiela!” “Mun in duostta hállat sámegiela eará olbmuiguin!” Lea šállošahti go nu

máŋggas válljejit geavahit eanetlogugiela dalle go livčče vejolaš ságastit sámegillii. Dat mielddisbuktá dan ahte sámegiella ii gullo šat nu dávjá iešguđet sajiin ja dilálašvuodain. Šaddet uhcit sajít gos beassá sámástit, go giellaarenat nohkagohtet. Dát sitáhta govvida bures mu jurdagiid olbmuid birra, geat leat oahppamin sámegiela.

Gielaset muhtin eallinmuttus massán sápmelaččat leat stuorra potentiála joavku boahpteáiggi sámasteaddjin ja joavkun, mii sáhtá sirdit giela ođđa sohkaoluolvaide. Sámegielaid ealáskahttima várás leat ovddiduvvon rávesolbmuide heivvolaš vuogit, maid ulbmilin lea oahppat manahuvvon giela ruovttoluotta ja vuogádagaid, maiguin sámegiela nubbin giellan hálliid movttiidahttit geavahit giela aktiivvalaččat, sirdit dan ovddosguvlui ja jorgalit giellamolsuma ovdáneami. (Aikio-Puoskari 2016: 11.)

Oainnán dehálažžan bidjat návccaid loktet dán joavkku, danin go sii maddái leat mielde loktemin sámegiela geavahusa ja árvvu, juohkehaš iežaset láhkai. Máŋgii orru leamen nu ahte hállagohtit sámegiela lea stuorra, alla, ceakko ja njaláhis bávtti duohken, man badjel lea masá veadjemeahtun beassat. Máŋgii bázán jurddašit ahte olbmot, geat leat oahpahallamin sámegiela, leat vuollánan ovdal go leat oba duođas geahččalange. Dát sáhtá leat boađus dáruiduhttináiggiin ja dan váikkuhusat sáhttet leat nu stuorrát, ahte ain ovddosguvlui lea ollu bargu veahkehandihte olbmuid, geasa dat lea čuohean.

Máŋggaid gálduid vuodul sáhtá ge dadjat ahte dáruiduhttin lea čuohean garrasepmosit mearrasámi guovlluide. Minde (2005: 18) čállá earret eará ahte lea oalle sihkar ahte dáruiduhttinpolitihkka lihkostuvai mearrasámiguovlluin, goittotge giellamolsuma dáfus ja muhtun muddui maddái identitehtamolsuma dáfus. Danin lean válljen dutkanbáikin mearrasámi guovlluid, Unjárgga ja Gáivuona. Háliidin dutkat guovlluid, gos sámegiella lea áiggiid mielde gártan unnitlogugiellan. Danin go eatnašat dovdet guđet guimmiideaset unna báikkiin, de danin oidnen dehálažžan jearahallat olbmuid guovtti eará sajis. Go lea sáhka olbmuid mitalusain, de muhtin dutkamušain anonymitehta lea dehálaš. Go dutkkan guovtti iešguđet saji de beasan anonymiseret olbmuid ja ii ge leat čađa čuovgi, gii maid lea dadjan.

Dutkamuša lean huksehan nu ahte guovtti vuosttaš kapihttalís čilgen dutkamuša duogáža oanehaččat ja makkár ulbmilat ja áigumušat gullet dán dutkamii. Goalmmát kapihttalís čilgen dáruiduhttima historjjálaš duogáža birra obbalaččat. Geahččalan maddái čatnat dáruiduhttima historjjá báikkálaččat ja ovdanbuktit mo gielladilit leat rievddadan Unjárggas ja Gáivuonas áiggiid mielde. Njealját kapihttalís čilgen eanet dutkanguovlluid birra ja geahččalan čuvgehit sámegiela dálá dili dain guovlluin. Viđát kapihttalís čilgen dutkamuša teoriija vuodu ja mo

geavahan tearpmaid dán dutkanbarggus. Guđát kapihttalís čilgen dutkamuša metodaválljeumi. Dán oasis čilgen earret eará mo lean välljen informánttaid, ráhkkanan jearahallamiidda ja čađahan daid ja mo lean bargan dutkanmateriálain. Loahpa dán kapihttala čilgen mo lean giedahallan dutkanmateriála. Čihččet kapihttalís guorahalan materiála. Gávccat kapihttalís čilgen mo sámi ođđahállit iešguđet dásiin välljejit sámástit. Ovccát kapihttalís leat loahppamearkašumit dutkamušas oktan jurdagiiguin, maid boahhteáiggis sáhtášii dutkat.

2. Dutkamuša ulbmilat ja áigumušat

Dán dutkama dutkangažaldahkan badjána: Mo sápmelaš vásiha giellaoahppama? Dan olis mun guorahalan, makkár fáktorat hehttejit ja makkárat fas ovddidit olbmuid sáme giela hállama. Mun guorahalan maiddái geainna, goas, gos ja man birra olbmot välljejit hállat sáme giellii. Dutkamis lunddolaččat badjánit fáttát dáruiduhttin, giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin, áitatvulošgielaid oahppan, giellaealáskahttin, giellaekologii ja ođđahállit. Dáid ovddibus namuhuvvon doahpágiid čilgen boahhtevaš kapihttaliin.

Dát dutkan gullá sosiolingvistihka dutkansuorgái, mas dutkojuvvo servodaga ja giela gaskavuodaid. Dán empiralaš dutkamuša ulbmilin sáhtá leat ahte dát addá dieđu ja sávamis veahki gávdat reaiduid, mo veahkehit olbmuid hállagoahhtit sáme giela. Empiralaš dutkamis lea dábálaš juohkit metodaid guovtti oassái: materiála čoaggin ja guorahallanmetoda (Kalaja ja earát 2011: 16). Nu maiddái dán dutkamušas lean välljen dahkat. Danin dán dutkamuša vuolggasadjin lea ge dutkat giela oahppama giellaoahpahalli oaidninčiegas: Mo sápmelaš, guhte lea oahpahallamin sáme giela vásiha hállagoahhtit sáme giela iešguđet dilálašvuodain, giellaarenain ja olbmuiguin.

Mángasat sámiin, geat eai hálldaš sáme giela eatnigiellan, háliidit oahppat hállat sáme giela. Sii leat dáruiduhttináiggiid manisboahhtit. Norgga ráđđehus nammadii almmolaš lávdegotti, Sámi giellalávdegotti, čakčamánu 19. bv 2014. Dán lávdegotti bargun lei geahččet čađa láhkaásahusaid, doaimbajuid ja ortnegiid, mat guoskkahedje lulli-, julev- ja davvisáme gielaid. Sámi giellalávdegotti barggu ulbmilin lei vihkkedallat ja evttohit doaimbajuid sihkkarastindihte sáme gielat doaimmalaš ja dásseárvosaš álmolaš bálvalusaid. (NOU 2016.) Sámi giellalávdegoddi (NAČ 2016: 60) vuige ahte historjjálaš dáruiduhttinpolitihka lea bures duodaštuvvon. Lávdegoddi mearkašahhtá ahte dat mii ii

boade bures ovdan lea, mo dáruiduhttin dáhpáhuvai báikkálaččat ja mo dat čuoza ovttaskas olbmuid. Dát dutkamuš sáhtta leat oassin veahkeheamen čuvgehit, mo dáruiduhttin čuoza ovttaskas olbmuid gielalaš rahčamušaide ja dan bokte maiddái iešdovdui ja identitehta ohcaleapmái.

Áitatvulošgielaid oahpaheames lea ge mihtilmas dat ahte leat ohcamin ain buriid oahpahanmetodaid (Hinton 2011: 309). Mo sáhtášii veahkehit olbmuid lihkosmuvvat áigumušaineaset oahppat sámegiela? Mii dahká dan ahte olbmot álggášedje sámástit daid ge guovlluin, gos sámegiella ii gullo nu dávjá? Sáhttago oahpahasas ráhkadit dakkár rámmaid ja oahpahanvugiid nu ahte eatnašat besset bures johtui geavahit giela ja dego lottečivga beasis girdilit máilbmái odđa giellageavaheaddjin? Vai leago nu ahte juohke áidna sápmelaš, guhte háliida sámástišgoahtit, ferte ieš rahčat iežas geainnu okto? Dákkár gažaldagaide sávan ahte dát dutkanbargu sáhtta addit muhtin lágán vástádusaid. Sávvamis dán dutkamuša bohtosiin lea veahkki sihke sámegieloahpaheddjiide ja maiddái -oahpahalliide gávdat vuogas bálgá hállagoahtit sámegiela.

Dán empiralaš dutkamuša deháleamos oassin badjánit informánttaid vásáhusat ja jurdagat iežaset giellaoahppamis. Jearahallama bohtosat leat áicanmateriála maid vuodul ráhkadan gova das, mat fáktorat hehtejit giela oahppama ja mat fas ovddidit. Dán dutkanbarggu čuožáhatjoavkku ovddasteaddjit leat sii, geat leat sápmelaččat ja leat rávisolmmožin hállagoahtán sámegiela mearrasámiguovlluin Unjárggas ja Gáivuonas. Mu oainnu mielde dát joavku lea buolva, mii ii leat ožžon vejolašvuoda oahppat ja geavahit máttuideaset giela aktiivvalaččat. Sin vehkiin jáhkán gávnnaht fáktoriid, mat veahkehit olbmuid sámástišgoahtit mearrasámi dahje eará guovlluin, gos sámegiella lea šaddan unnitlogugiellan. Sávvamis daid dieđuid vuodul sáhtta ráhkadit vehkiid ja oahppobálgá sámegielkurssaide, nu ahte eambbosiin rahpasa vejolašvuolta jođanit gávdat luotta sámegiela girjás máilbmái ja hállagoahtit iežaset giela. Lešgo dat vejolaš boahhteáiggis, báhcá oaidnin láhkai.

3. Historjjálaš duogáš

Dán kapihttalis muitalan oanehaččat mo sáme giela dilli lea leamaš gálduid mielde Gáivuonas ja Unjárggas 1800-logu beallemuttus gitta ja jagi 1930 álbmotlohkamis. Dáid gálduid lassin geahččalan čilget mo dáruiduhttin lea historjjálaš duogázin dasa, manin olbmot leat dál dan dilis ahte eai máhte vanhemiiddiset dahje áhkuid ja ádjáideaset giela. Dát sáhtta addit áddejumi dasa, mo dáruiduhttin lea čuohtan ovttaskas olbmui.

3.1 Gielladilli Unjárggas ja Gáivuonas Friis kárttaid ja jagiid 1930 ja 1970 álbmotlohkamiid mielde

Gaskamuttus 1800-logu lei gielladilli eará go dál Finnmárkkus ja Davvi-Norggas. (Trosterud 2008: 93). Jens Andreas Friis ráhkadii etnográfalaš kárttaid Ofuohtá rájes Máttá-Várjjagii ja jodii dáid sajiin jagiin 1860–1861. (Friis 1861: kárttat) Son čohkkii dieđuid guovllu álbmogiid logu ja olbmuid giellamáhtu birra ja ráhkadii etnográfalaš geahčastaga das, makkár olbmot dahje bearrašat hálle sáme-, suoma- dahje dárogiela. (Rasmussen 2005: 34.)

Friis merkii kárttaide iešguđet symbolaiguin dáčča, suomelaš (dárogillii Friis lei čállán *finne*, man mun lean jorgalan suomelaš) ja sápmelaš bearrašiid. Ruossain merkii dáčča bearrašiid, suomelaš bearrašiid son merkii horisontála sárgáin, mas lei jorbadas alde ja sápmelaččaid son merkii guovtti eará vugiin: golmmačieгат mearka oaivvildii bearrašiid, geat orro gođiin ja njealječieгат mearka oaivvildii bearrašiid, geat orro hirsavisttiin. Dáččat ja suomelaččat maid sáhtte orrut gođiin. Dan Friis merkii golmmačieгagiin symbola ala. (Friis 1861-tegnforklaring)

Tegnforklaring.

†	Nordmandfamilie, i hvilken Ingen har tale Lappisk eller Finck.
† mindst 1 Indviid har tale Lappisk.
† Finck.
† og Lappisk.

† og i hvilken mindst 1 Indviid har tale Lappisk.
† og Finck.
†	Finckfamilie, i hvilken Ingen har tale Svensk eller Lappisk.
† mindst 1 Indviid har tale Svensk.
† Lappisk.
† og Svensk.
†	der har i Særlykke og i hvilken mindst 1 Indviid har tale Lappisk.
† og Svensk.
△	Lappfamilie, der har i Særlykke og i hvilken Ingen har tale Svensk eller Finck.
△ Høngfærdige - Svensk.
△ Mindst 1 Indviid har tale Svensk.
△ mindst 1 Indviid har tale Finck.
△ og Svensk.

□ □ □ □ □ Lappfamilier, der i tværsnit har ej med eller uden mindst 1 Indviid til Svensk og Finck, som først ved 2 Tegn er indført. Tilføjet 2 over et Tegn betyder: Regelen til de Familier af samme Nationalitet og sprogsprok har sammen. (Hans. Et hvide Tegn ved 2 indviidene gives Tilføjet.)

Kiløerne derimod det hele. Indtil Familier af samme Nationalitet og sprogsprok har sammen. (Hans. Et hvide Tegn ved 2 indviidene gives Tilføjet.)

hvor der ikke er nogen, at det ikke har været muligt at helge have for sig med særskilt Tegn.

..... Rødgulde med nummererede Huse.

..... Fugtergrundse.

..... Brotynggrundse.

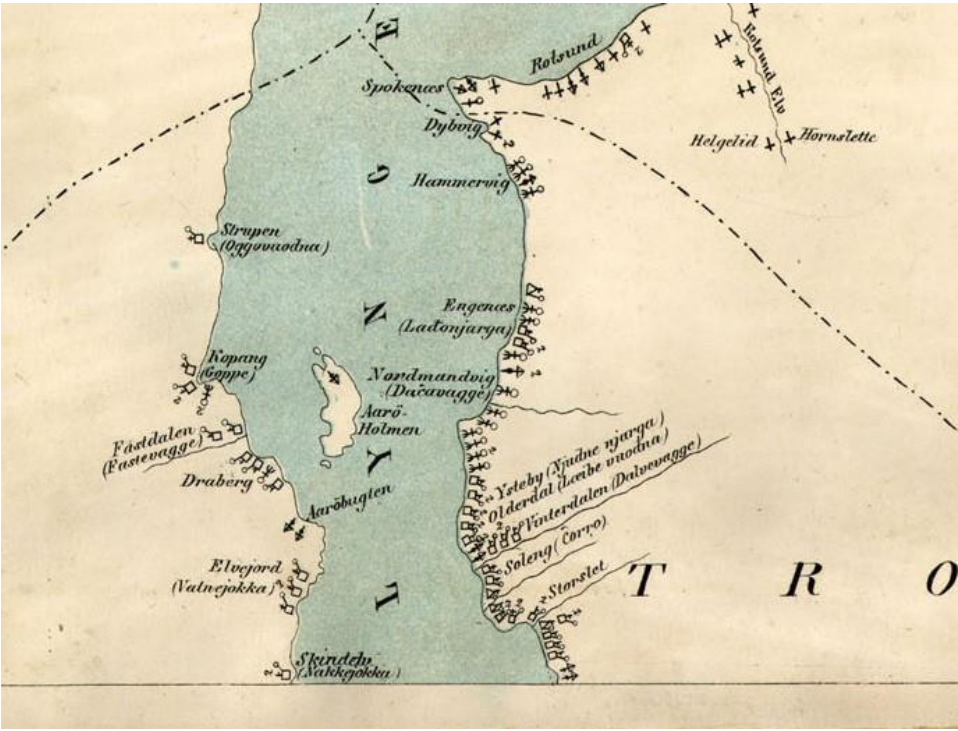
• Børdekirke.

• Sænskirk.

I de lappiske Stednavne udtalede 7 som tykk, sek, engelsk, sk, 3 som de, 5 som di, 6 som te, 8 som ti eller tyk, sek, engelsk, sk, 9 som di, 4 lappiske som engelsk, de, 11 som en med Svensk.

Govva 1: Friis kárttaid symbolaid čilgehusat.

Nu mo kárttain oidno, de leat eanáš olbmot Gáivuona suohkanis siskelis vuonas Gáivuonavuovddis ja Olmmáivákkis leamaš sápmelaččat ja sámegiela. Olgolis vuonas nu mo Dáččavákkis orro maiddái suomelaččat ja dáččat muhto maiddái eatnašat sis máhtte sámegiela. (Friis 1861: Lyngen)

Kárta 1 ja 2. Jens A. Friis etnográfalaš kárta Gáivuonas jagis 1861.

Seammá etnográfalaš Friis kárttain oidná ahte eanáš olbmot Unjárggas ledje sápmelaččat. Maiddái máŋga dáčča máhtii hállat sámegeiela dán guovllus. (Friis 1861: Unjárga)

Kárta 3. Jens A. Friis etnográfalaš kárta Unjárggas jagis 1861.

Trosterud (2008: 95) čállá ahte guovttegielat olbmot ledje uhcit go maid Friis lea kárttaide merken. Dát daningo son merkii bearrašiid guovttegielagin jus bearrašis lei goit okta, gii hálddašii nuppi giela, leš dal sáhka sáme- dáro- dahje kveanagielas. Goittotge eanemus guovttegielat dáččat orro earret eará Unjárggas ja Ivvguovuonas (Gáivuotna leat Ivvguovuona

oalgevuotna. Trosterud ii earut Gáivuona sierra). Su tabealla mielde Unjárgga ja Deanu gielddain ledje eanemus ovttagielat sápmelaččat go fas Ivgguvuonas ledje uhcán ovttagielat sámít. Doppe ledje seammá ollu guovtte-, golmma- ja njealjegiela sápmelačča. (Trosterud 2008: 95 gč. tabealla) Liikká ge sáhtta dáid kártaid mielde oaidnit dan ahte goappáge gielddas, sihke Gáivuonas ja Unjárggas, sámegiella lea leamašan beaivválašgiellan. Ferte leat leamašan sosiálalaččat dehálaš oahppat sámegiela ja gielas lea ferten leat stáhtus, go maddái olbmot, geain lei eará etnisitehta ledje oahppan sámegiela.

Norgga stáhta álbmotlohkamiid mielde jagis 1930 gávdnojit sierra mearkkašumit Gáivuonas, earret eará sámegiela hállit leat merkejuvvon dás. 1149 olbmos lei sámegiella ruovttugiellan ja sin lassin 23 olbmos lei sám- ja kveanagiella ruovttugiellan. Proseantalohkun olles álbmoga ektui dát guokte logu oktiibuot leat 47,2% olles álbmogis. Unjárggas fas seammá áiggiid 961 olbmos lei sámegiella ruovttugiellan ja guđa olbmos sámegiela lassin maddái kveanagiella. Proseantalohkun dát guoktelogu leat 73,2% olles álbmogis. Mearkkašahti lea ahte jagi 1930 álbmotlohkamis Gáivuonas ledje lohkomearis eanemus sámegielhállit go veardida Guovdageainnu ja Kárášjoga ektui. Dan áigge Guovdageainnus ledje 1030 sámegielhálli olbmo ja Kárášjogas fas ledje 1020 sámegielhálli olbmo. Proseantalohkun goappašagat sajiin ledje badjel 90% olbmo olles álbmogis, geain lei sámegiella ruovttugiellan. (NOU 1985: 184.)

Jagi 1970 álbmotlohkama oktavuodas sáddejuvvui skovvi sámegiela ja identitehta birra dihto gielddaide ja gielddaosiide Davvi-Norggas (Rasmussen 2005: 39). Dás boahtá ovdan ahte 457 Gáivuona sápmelačča leat 1970-logu álbmotlohkama oktavuodas vástidan ahte sii leat sámegiela. Seammá áigge logut Unjárggas leat 690 (Aubert 1978: 23–24.) Vaikko dát statistihkkalogut eai sáhte leat 100% sihkkarat ja álbmotlohkamiid jearahallanvugiid sáhtta árvvoštallat, de liikká loguin sáhtta oaidnit ahte sámegiela logut leat njiedjan goappáge gielddas 1930 álbmotlohkama rájes. Erenomázit Gáivuonas sámegielhálliid lohku lea njiedjan badjel beliin.

3.1 Dáruiduhttin ja dan čuovvumušat

Go nationalisttalaš ideologiija nanusnuvai Norggas, de ii lean šat sadji eará álbmogiidda iige eará gielaide. Vehádagaide assimileren šattai didolaš politihkkan ja tearbma dáruiduhttin gokčagođii maddái daid doaimmaid. (Helander 2008: 257.) Assimilašuvdna, kolonialisma ja

nášunálastáhtaid huksen ii dáhpáhuvván dušše Norggas 1800-logus, dat dáhpáhuvai miehtá Eurohpá ja eará nannámiin nu mo Amerihkás. Nášunálastáhtaid huksemii gulai maiddái ovttagielat servodat. (Minde 2005: 5; Helander 2011: 27.) Sámegiella galggai jaskkodahttojuvvot. Nu mo Helander (2011: 32) čállá ahte báikenamaid rievdademiin doarjjui ássanguovlluid dárrolašvuodas ja ná huksii boastoáddejumi sámi guovlluid ássanhistorjjá ja gielalaš dili birra. Norgga nášunálastáhta álggahii politihka oažžut válddi. Dan barggus giella lei hui guovddázis.

Dáruiduhttin dáhpáhuvai mánggaláhkai, mángga dásis ja guhkes áiggi badjel, mas giella dávjá lei hui guovddázis. Sáhtá dadjat sihkkarit ahte vuosttaš lávki dáruiduhttinpolitihkka-áigodahkii váldui dalle go Finnefoanda ásahuvvui jagis 1851. Stuorradiggi ásahii bušeahttaoastta, man ulbmilin earret eará lei sihkkarastit ahte sámi álbmot oahpai dárogiela. (Minde 2005: 5, 8.) Stuorradiggi ain čavgii dáruiduhttinuoimmaid dan áigge go našunalisma dovdu lassánii Norgga stáhtas. Norgga nášunála stáhta earret eará álggii didolaččat stivret sámi guovlluid virggálaš báikenammageavaheami. (Helander 2011: 24). Finnefondii biddjui eanet ruhta ja moatti jagis dát bušeahttaoasta lei lassánan badjel beliin. (Minde 2005: 9.)

Einar Niemi (1997: 268) sániiguin Minde (2005: 9) govvida ahte dáruiduhttimis adnui “skuvla soahtešilljun ja oahpaheaddjit soalddáhin”. Dat mearkašii dan ahte eiseválddit čavgejedje lágaid ja mearrádusaid skuvlla ektui ja mánát galge aivve oahppat dárogiela. Jagis 1898 almmuhuvvui Wexelsen-plákahtta. Das čujuhuvvui nuortaguovllu váraide ja ahte gielladilli lei vearráneamen. Dat dagahii dan ahte gielladilli vearránii ain eanet ja ahte sáme- ja kveanagiela ii galgan geavahit earátgo hui erenomáš dáhpáhusain, ovdamearkka dihte dalle jus mánná ii ádden maidige. Oahpaheaddjit ožžo ain stuorát barggu ja ovddasvástádusa bearráigeahččat ahte mánát eai galgan geavahit sámegiela skuvlaáiggis (Minde 2005: 9.)

Čuovvovaččat siteren Edvard Masoni (1910), guhte galledii Unjárgga ja čálii sullii ná dovddus oahpaheaddji Isak Saba birra (go Masoni čállá *finner* ja *finsk*, de son oaivvilda dainna sápmelaččaid ja sámegiela). Čuovvovaš sámegillii jorgaluvvon sitáhta lean ieš geahččalan jorgalit. Vuolábealde sámeieljorgaleami lea dan áigge dárogielat čálus.:

... Bessen gullat go son oahpahii álbmotskuvllas. Measta buot su oahppit ledje sápmelaččat ja oahpaheapmi lei riikkadárogillii. Mun áddejin dan nu ahte hr. Saba lei čeahpes oahpaheaddji. Muhto skuvla nisttiha ollu dainnago dáža allahearrát goddet sámegiela. Dát lea njulgestaga álbmotsorbmen!

... Fik høre ham undervise i folkeskolen. Næsten alle hans elever var finner og undervisningen gik paa riksmaalet. Fik indtryk av at hr. Saba er en dygtig lærer. Men skolen mister meget ved at finsk sprog er myrdet av normannastorkarer. Hvilket folkemord!

Masoni geavaha garra sániid sámegiela jávkadeami birra ja čujuha sivalažžan eiseváldiid. Isak Saba lea máŋgga dáfus sáŋgár sápmelaččaid ja goittotge unjárgalaččaid čalmmiin. Dovddusin olles Sámis son lea Sámi soga lávlaga čállin. Norgga bealde son lei vuosttaš sápmelaš, guhte čohkkái Stuorradikkis. Son lei oahppan oahpaheaddji, doaimmai girkolávlun ja dulkan, oasálastii aktiivvalaččat báikkálaš politihkkii earret eará doaimmai gielddastivrra ságadoallin ja lei muđuige aktiivvalaš báikkálaš servodagas iešguhtege doaimmain. (Saba 2005) Lea váttis govahallat ahte Isak Saba lea leamaš buriin mielain mielde dáruiduhttindoaimmain skuvllas. Nu mo Masoni sitáhtas sáhtta oaidnit, de jáhkkimis soai leaba digáštallan dán fáttá birra, man eahpevuoiggalaš Norgga stáhta eiseváldiid politihkka dan áigge lei sápmelaččaid vuostá.

1950-logu antropologaš dutkamat čájehit ahte vaikko olbmot čiegadedje nu bures go sáhtte sámivuođa ja gávttit, bievssut ja eará sámegálvvut ledje čihkkojuvvon, de liikkáge sámegiella geavahuvvui ain dalle go dušše sámegiela deaivvadedje. Jus oktage dárogielat searvvai jovkui, de buohkat dárustedje. Sámit sáhtte šaddat bilkun, go hálle dárogieles iežaset suopmaniin. Jus sámit dahke seammá dáččaid vuostá, de sii ledje hárdimin ja gutneheamet. (Jensen 2005: 182–183.)

Juuso (2009: 8) čállá ahte gitta 1950 gaskamuddui lei sámegiella ruovttugiellan eanáš bearrašiin Unjárggas. Dáruiduhttima geažil guovllu rávesolbmot hálle gaskaneaset sámegiela muhto dárustedje mánáguin. 1980-jagiid gielladilli rievddai. Skuvllas sáhtii lohkat sámegiela ja muđui maid gávdnogohte eanet fálddagat sámegillii. Sámegiela árvo nanusmuvai ja olbmot hállagohte sámegiela fas.

Jensen (2005: 183) čállá, ahte lea álki ballagoahtit ja dovdat sivalašvuođa jus olmmoš galgá dihtomielalaččat iežas etnalašvuođa čiegadit. Váttis lea maiddá go olmmoš iežas siste eallá sápmelažžan ja olggosaidnut dáččan. Boađusin ii sáhte leat positiivvalaš iešgovva, jus olmmoš dovdá dárbbu válljet alces eará etnalaš identitehta dan geažil, go earát leat huksehan fuones gova ovtta álbmogis. Jurddašan ahte boađusin dáruiduhttinpolitihkas sáhttet leat iešguđetlágan dovddut, mat leat báhcán árbin min álbmogii. Sáhtta dát lea okta sivva dasa ahte muhtumiidda lea áddemeahttun sivaidda geažil váttis hállagoahtit sámegiela.

Dáruiduhttináiggit leat dagahan dan ahte mángasat sámi guovlluin eai leat beassan goassige oahppat ja aktiivvalaččat geavahit máttuideaset giela. Sámeigiella lea mángga sajis vártnuhis dilis ja giela boahhteáigi mángga sajis orru leamen eahpesihkkar. Sámeigiella lea odne unnitlogugiela sajadagas measta juohke báikkis, earret davvisámeigiela guovddášguovlluin Guovdageainnus ja Kárašjogas, gos eatnásat hállet sámeigiela (Aikio-Puoskari 2016: 13). Áitatvulošgielat leat listejuvvon UNESCO áitatvulošgielaid atlasis. Doppe davvisámeigiella (dás duohko geavahan doahpaga *sámeigiella*, go oaivvildan davvisámeigiela) lea listejuvvon *čielgasit áitatvuloš (definitely endangered)* giellan. (Máilmmi áitatvulošgielat 2017) Torkel Rasmussen čállá ná dáruiduhttima birra Norggas:

Norgga bealde govviditge dávjá giellamolsunproseassa dáruiduhttinbárrun, dárogillii “fornorskningbølgen”. Dát bárru deaivvai Sámi máttariddui áigá dolin. Dasto bárru jođii davás rittu mielde. Álggus dat jávkadii giela rittus, maŋŋá bahkkii vuonaide ja hávkadii sámeigiela eanaš mearrasámi báikkiin. (Rasmussen 2013: 1.)

Dása heive maiddái Helander (2011: 28) čilgehus das, mo Skandinávalaš gálduid mielde dárogielat báikenamaid nammabidjan Sámi guovlluin lea leavvan rittus vuonaide ja mearragáttis siseatnamii. Mángasat sis geat vásihedje garraseamos dáruiduhttináiggiid, välljejedje leat hálakeahhtá sámeigiela čuovvovaš buolvvaide. Boađusin lei ahte mángasat eai oahppan hállat sámeigiela dahje máhtte hállat hui funet.

Jon Todal (2002: 10) lea čállán nákkosgirjji sámeigiela ealáskahttima birra ja son čállá ahte 1990-logu sáhtta gohčodit áigin, goas giellamolsuma jorgalahttin álgá goit ge Norggas. Dán oinnii earret eará dainna ahte ásahuvvojedje lágat, mat galge addit vuoigatvuođaid sámiide. Giella, kultuvra ja skuvla ledje guovddázis dain vuoigatvuođain. Sturradiggi mearridii sámelága jagis 1987. Jagis 1990 láchkii lasihuvvui § 1-5, mii lokte sámeigiela dásseárvosažžan dárogielain. (Sámeláhka 1987.) Sáhtta dadjat ahte dáid áiggiid giellapolitiikka rievdá ja 1990-logus mángasat háliidit oahppat sámeigiela.

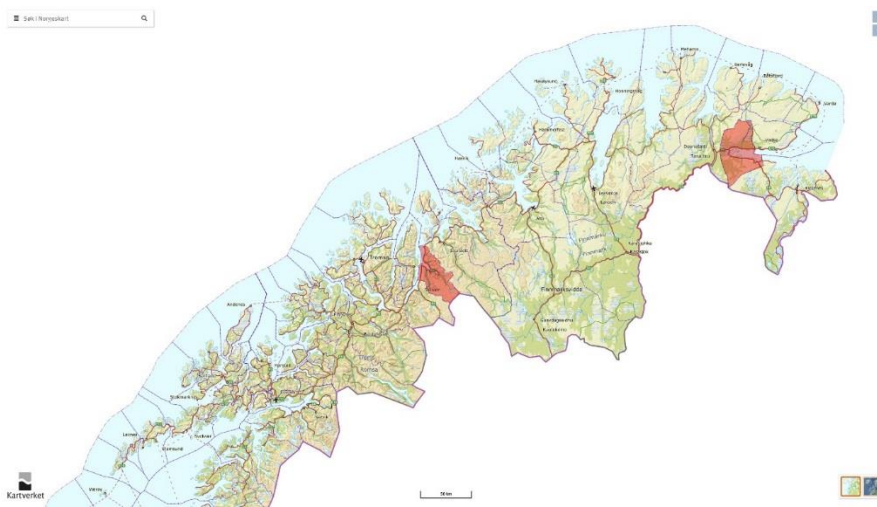
4. Dutkanguovlu

Dán kapihttalas čilgen dutkanguovllu ja oanehaččat Unjárgga gieldda ja Gáivuona suohkana birra. Geahččalan maiddái čuvgehit makkár dilis sámeigiella lea dáid báikkiin dál ja mo gielddat barget sámeielain. Ulbmilin ii leat dieđus guorahallat vuđolaččat gielladiliid, muhto

goittoge addit juogalágan gova man ealás giella lea. Teoriiija kapihttalis 5.2 sáhhtá lohkat eanet makkár vugiiguin gielladili sáhhtá árvvoštallat.

Vuolábealde kárttas 4, oaidná davimus osiid Norggas Finnmárkku ja Davvi-Romssa.

Ruoksadin leat merkejuvvon Unjárgga gielda olgeš bealde ja gasku kárta fas Gáivuona suohkan. Nu go kárttas oaidná, de leaba gielddat/suohkanat vuonaid siste.

Kárta 4. Finnmárku ja Davvi-Romsa (Norgeskart).

Kárttas 5 leat merkejuvvon sáme giella hálddašanguovllut. Kárta lea vižžon Norgga ráđdehusa almmolaš interneahhta siiddus sáme gielat teavsttas “Sámelága giellanjuolggadusat ja sáme gielaid hálddašanguovlu” (Sáme gielaid hálddašanguovlu 2018). Kárta ii lean gávdnomis sáme giellii ja danin välljejin váldit kárta, mas báikenamat leat čállon dárogillii. Nu go kárttas oaidná, de Unjárgga gielda lea ránnjá gielda lea Deanu gielddain, mii maiddá gullá sáme giella hálddašanguovlui. Dasa lassin eará sáme gielaid hálddašanguovlui gullevaš gielddat eai leat nu guhkkín eret. Gáivuona suohkana ránnján eai leat eará suohkanat/gielddat, mat gullet sáme giella hálddašanguovlui.

Kárta 5. Sámegeielaid hálddašanguovlu.

Unjárgga gielda ja Gáivuona suohkan leat guokte gieldda logi gielddas Norggas, mat gullet sámegeiela hálddašanguvlui Norggas. Dat mielddisbuktá dan ahte gielddas galget sámegeiella ja dárogeiella leat ovtaárvosaččat ja mearkaša dan ahte buohkain lea riekti oažžut bálvalusaid sámegeillii, dalle go váldet oktavuoda almmolaš ásahusaiguin. (Sámegeiela hálddašanguovlu.)

Sámegeiella lea unnitlogugiellan mángga sajis ja dáruiduhttima geažil erenomážit mearrasámeaguovlluin rašes dilis. Dáid guovlluin giella lea gártan *áitatvuložin*. Áitatvuloš giella birra sáhtát lohkat kapihttalis 5.2. Vaikko vel dutkanguovlluin leat iešguđetlágan historjját, lunddolaččat servodagat leat earáláganat, sámegeiela dilis leat iešguđetláganat, báikkit leat guhkkinn nuppiin eret, de lean liikká válljen dáid báikkiid danin go dán báikkiin sámegeiella lea áiggiid mielde gártan unnitlogugiellan.

Danin go ieš barggan Isak Saba guovddážiis, de lean oahpis maiddá Gáivuona Giellasiidda bargguide. Mu oainnu mielde giellaguovddážit symboliserejit servodaga dáhtu ealáskahtit (gč. *giellaealáskahtin* kap. 5.4) áitatvulošgiela. Sámedikki ulbmilin lea ahte sámegeiella galgá gullot ja oidnot giellaguovddážiid doaibmaguovllus. Giellaguovddážiid árvvoštallanraporta čájeha ahte giellaguovddážit váikkuhit dasa ahte báikkálaččat sámegeiella gullo ja oidno. Árvaluvvo maiddá ahte sámegeiella dain sajiin, gosa leat ásahan giellaguovddážiid, livččii sámegeiella sakka rašit dilis giellaguovddážiid haga. (Nygaard ja earát 2012: 1, 7).

Giellaguovddážit rahčet giela árvvu loktema ovdi ja láchet giellaarenaid báikkálaš dásis. Ná giellaguovddážiid rollan lea maiddá loktet ja doarjut *odđahálliid* (gč. kap. 5.5 odđahálliit). Lei lunddolaš gulahallat giellaguovddážiin dán dutkamuša olis, sihke háhkandihte informánttaid ja maiddá oažžut dieđu sámegeiela dili birra iešguđet báikkiin.

Vaikko vel suopman ii leatge guovddáš ášši dán dutkamušas, de lean dutkamuša dáfus oanehaččat čilgen dán guovtti gieldda sámegielaidda sajádaga. Iešguhtege guovlluid sámegiela ja daid suopmanat áiggiid mielde leat meroštallojuvvon iešguđet ge láhkai.

Vuosttaš sámegiela professor Knud Leem, guhte orui Porsáŋggus ja Lágesvuonas gaskal 1725 ja 1729, čálii giellaoahpa ovttas sápmelaččain Anders Porsangeriin Porsáŋggu suopmana vuodul. Giellaoahpas son máinnaša ahte duottar- ja mearrasámegielaidda gaskkas lei erohus. Dán erohusa son čilgii dainna ahte mearrasámit dávjá orro vuonaid siste eaige deaivvadan nu ollu earáiguin go johttisápmelaččat. (Rydving 2013: 32.)

Sammallahti (1998: 6) fas juohká sámegielaidda guovtti oassái: nuorta- ja oarjesámegiela. Davvisámegiella gullá oarjesámegielaide ja nu Unjárgga ja Gáivuona suopmanat Sammallahti juogu mielde gulašedje oarjesámegielaide. Mearrasámegielaidda suopmaniid Sammallahti (1998: 11) juohká fas golmma kategorijai: oarje-, gaska- ja nuortamearrasuopmanat. Dán kategoriserema mielde Unjárgga suopman gullá nuortamearrasuopmanii. Gáivuona suopman fas gullá Durdnosa vuollesuopmaniidda.

Muhtun gálduin ja ovddit dutkamušain, mearrasámegiella lea maiddá gohčoduvvon riddosámegiellan (eaŋgalasgillii Coast Saami) (Rydving 2013: 36). Okta dákkár dutkiin lei Jens Andreas Friis, guhte jugii davvisámegiela guovtti váldosuopmanii: duottar- ja riddosámegiella (dahje mearrasámegiella). Son jugii sámegielaidda golmma váldojovkui ja juohke joavkkus leat mearrasámegiela suopmanat, mat sulastahttet dan guovllu sámegielsuopmaniid. (Rydving 2013: 36.) Unjárgga suopmanis leat čielga mearrasámegiela suopmana dovdomearkkat. Nu mo ieš gulan, de olbmot eai gohčot iežaset suopmana mearrasámegiellan. Iešalddis gieldda siskkobealde leat mánggat suopmanat. Davábealde ássi olbmot “várjjagastet” ja sii geat orrot máttabeale vuona hállet rávttibeale suopmana. Dát leat hui báikkálaš namahusat iežas suopmanii ja mángasat oidnet iežaset suopmana masá dego eará sámegiellan, danin go dat spiehkkašit olu čálalaš davvisámegiela.

Inger Marie Gaup Eira (2003: 11) lea čállán sámegiela váldofága barggu Gáivuona dialeavttain dahje suopmaniin. Su informánttat áddejedje sáni suopmana nu ahte dat lea jietna. Danin Gaup Eira válljii geavahit iežas barggus tearpma dialeakta, ja danin mun maid dán dutkanbarggus válddán atnui dan tearpma dalle go čálán Gáivuona dialeavtta birra.

Gaup Eira jearahallamiin boahtá ovdan, ahte informánttat dávjá vástidedje ahte sii eai sihkkarit dieđe mo dadjet. Sivvan lei dat ahte sis ”ii leat rievttis sápmi”. Gaup Eira oaivvilda ge ahte soaitá olbmot jurddašit ahte rievttis giella lea dat mii dávjá gullo almmolaš

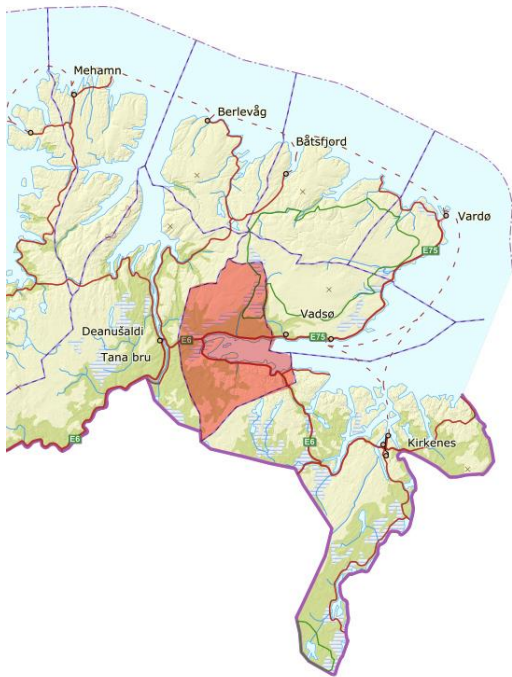
oktavuođain. Osku maid lea rievddadan Gáivuona dialevtta dađi mielde go olbmot leat johtagoahtán eanet ja sárdnealbmát leat sárdnidan iešguđet suopmaniin. Maiddái bivdomátkkiin olbmot deaivvadedje iešguđet báikkiid olbmuiquin ja válde mielde ođđa dadjanvugiid ja jietnademiid. Guovdageainnu boazosámit johte Gáivuonvággi ja Skárfvággi. Gárásavvona boazosámit fas Olmmáivággi. (Gaup Eira 2003: 97.)

Olbmot maid leat náitaladdan giliid gaskka ja danin dialevttat leat maiddái seaguhuvvon. (Gaup Eira 2003: 98.) Gaup Eira (2003: 99) maid oaivvilda ahte mielde bilideamen dialevtta leat TV, Sámiradio, sámi aviissat, oahppogirjijt ja oahpaheaddjit, justa danin go Gáivuona suohkana dialeakta spiehkasta nu ollu čállingielas. Jus mediain ja skuvllain barget olbmot geat leat báikegottis eret, de seaillošii maiddái suopman. Gaup Eira maiddái cuiggoda unohis čilgehusaid govvet giela, mat mannet dialevttaid vuostá. Son oaivvildage ahte dákkár ovdamearkkat sáhttet dagahit ahte olbmot dovdet negatiivvalašvuoda iežaset suopmana ektui, ja nu eai hálit hállat iežaset giela. Gáivuona suohkana dialevttaide leatge váikkuhan áiggiid mielde eará suopmaniid hállit. Lean ádden ahte olbmuide sihke Gáivuonas ja Unjárggas iežaset guovllu dialeakta dahje suopman lea dehálaš.

4.1 Unjárgga giela ja sámegiela dilli

Unjárgga giela profilere iežas mearrasámi giellan. Unjárgga giela birastahtta siskkit Várjavuona Nuorta-Finmárkkus. Váldoealáhusat maŋimuš 100 jagiid leamašan ja lea ain boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi. Unjárgga giela juohká geográfalaččat rájaid Deanu, Máttá-Várjjat ja Čáhcesullo gielldaiquin. Unjárgga gielddas lea guovttegielat álbmot, gos sámegiella ja dárogiella leat ovttaárvosaččat. (Unjárgga gielddasiidu 2017.) Jagis 2017 vuosttaš kvartálas leat gielddas 949 ássi. (SSB 2017)

Gieldda bajit ulbmil lea: nannet ja ovddidit sámegiela, kultuvrra ja identitehta. (Giellaplána 2017: 20) Gieldda dovdomearkan galgá leat aktiivvalaš doaibman sámegiela ja –kultuvrra ovdáneamis ja gaskkusteamis. Giela oaidná ahte ná eanet mánát välljejit sámegiela skuvllas ja mánáidgárddis ja ahte sámegielat doaimmat lassánit. (Giellaplána 2017: 18–19.) Dán dutkanbargui Unjárgga gieldda giellaplána addá dehálaš dieđuid das, makkár guottut ja politihkálaš áigumušat gielddas leat. Giellaplána lea čállojuvvon sihke sáme- ja dárogillii.

Kárta 6. Unjårgga gielda (Norgeskartverk 2018)

Unjårgga gieldda mañimuš sámi giellaplána lea gielddastivra dohkkehan 15.12.2017 čuovvovaš njealji jahkái. Plána ulbmilin lea nannet giellaovdáneami nu ahte gieldda sáhtta fállat ássiide bálvalusaid guktui gillii. (Giellaplána 2017: 2.) Plána vuodustuvvo sámegillii guoskevaš lágaide nu mo Sámeláhkii, mánáidgárddeháhkii, mánáidgárdde odđa rámmaplánii, oahpahušláhkii, dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusláhkii, pasienta- ja geavaheaddjevuogatuhtaláhkii, Sámedikki cealkámušaide sápmelaččaid sámegillii guoskevaš vuogatuodaid birra, Váibmogiella bargujoavkku cealkámušaide ja Unjårgga gieldda mearrádusaide ja njuolggadusaide giela ektui. (Giellaplána 2017: 6–20.)

Sámi Ealáhus- ja Guorahallan (SEG) čadahii iskkadeami jagis 2000, mii čájahii ahte 75% unjårgalaččain ledje sámegielagat. Sámi giellaráđdi lea dahkan iskkadeami 1997, mii čájahii ahte Unjårgga gieldda 114 bargiin 72% lea juogalágan sámegielgelbbolašvuhta. (Juuso 2009: 8.) Odđasut dutkan sámegielgelbbolašvuodas Unjårggas gielddas ii leat dahkkon. Unjårgga gieldda Sámi giellaplánas (2017: 3) gielladilli árvvoštallojuvvo leat nu, ahte eanáš gieldda ássiin lea sámi duogáš ja ahte badjel bealli sis hállet dahje áddejit sihke sámegiela ja dárogiela. Liikkáge sámegiela hállet eanemusat vuorrasat olbmot, sii geat leat badjel 50 jagi. Unjårggas ii leat dábálaš ahte nuoraid gaskkas sámegiella lea beaivválašgiellan.

Dáruiduhttima váikkuhusaid boadusin lea ahte otne leat ain ollu vanhemat, geat rahčēt dan geažil. Dáruiduhttima váikkuhusaid boadus lea maid ahte stuorra oassi ollesolbmuin áddejit,

muhto eai hála sámegeiela. Danin gieldda giellaplánas árvoštallojuvvo ahte gaskal 60–70 % gieldda álbmogis leat guovttegielagat. Dat mearkkaša ahte sii áddejit ja hállet sihke sámegeiela ja dárogeiela ja ahte stuorámus oassi guovttegielagiin leat sin gaskkas geat leat badjel 40 jagi ja vuollil 20 jagi. Dárogiella ain vuoitá sámegeielat mánáid ja nuoraid gaskkas. Sii válljejit dárustit gaskaneaset vaikko leatge leamašan sámegeielat mánáidgárddis ja vázzet skuvlla sámegeielat luohkáin. (Giellaplána 2017: 3.)

Unjárgga gielddastivra cealká Váibmogiella gulakuddamis ahte gieldda lea posiitiiva dasa ahte stáhta čielggada sámegeilli guoskevaš láhkaásahusaid, doaibmabijuid ja ortnegiid. Gieldda oaidná dárbbu ovdánahttit fálddagaid ja organiseret daid buorebut. Gieldda maiddái oaidná ahte gieldda giellaguovddáš lea stuorra veahkkin giellabarggus. Gieldda maiddái sávva eanet giellaresurssaid mánáidgárdái ja skuvlii daningo dáid ásahusaid gieldda oaidná dehálažžan sihke gieldda oahppama ja geavahusa dáfus. Gieldda maiddái bajida dan ahte olmmoš gulahallá buoremusat iežas gillii ja danin maiddái lokte dulkoma ja dulkonoahpu dehálažžan nu ahte pasienttaid gulahallat sámegeilli dorvvastuvvo. (Giellaplána 2017: 14–15.)

“Jus Unjárgga maiddái boahpte áiggis galgá leat ealli mearrasámi servodat, gáibiduvvo ahte buot gieldda doaimmat, skuvllat ja mánáidgárddit oktan gieldda ássiin leat diđolaččat iežaset ovdasvástádussii nannen dihte sámegeiela. Nu leage dehálaš ahte buohkat leat mielde ovdánahttimin mearrasámiid gieldda ja kultuvrra birra.” (Giellaplána 2017: 18.) Dát sitáhta galgá leat vuodđun doaibmabijuide gielddas, maid gieldda doaimmahusat galget ráhkadit. Doaibmabijuid ulbmiljoavkun leat gieldda ássit ja bargit. Sierra leat namuhuvvon vel mánát ja nuorat. (Giellaplána 2017: 21–25.) Dan sáhtta dulkot nu ahte mánát ja nuorat leat erenomážit vuoruhuvvon gieldda doaibmaplánas. Nu mo ovdamearkka dihte nannet sámegeielat skuvlaastoáiggefáldaga, leaksoveahkki ja eará prošeavttat mat gullet skuvlii ja mánáidgárdái. (Giellaplána 2017: 14–15.)

Nana bealit Unjárgga gielddas sámegeiela ektui leat erenoamáš, nana mearrasámi kultuvra ja giella, gielddabargiid sámegeiellagelbbolašvuotta lea oalle buorre, sámegeielat mánáidgárdi, sámegeiella ja kultuvra buot vuodđoskuvlla ohppiide, stuorra oassi olbmui áddejit sámegeiela muhto eai hála. Olbmot maid leat posiitivvalaččat sámegeiela ektui. Gielddas maid lea giellaguovddáš mii váikkuha ollu sámegeiela ovdáneapmái. (Giellaplána 2017: 4.)

Fuones beallin namuhuvvojit ahte leat uhcán olbmot geat máhttet čállit sámegeiela, ja ahte gieldda hálddabus bargiin uhcán lea čálalaš gelbbolašvuotta. Gieldda maiddái ii čalmmustahte doarvái sámegeiellagelbbolašvuotta dalle go almmuha virggiid. Mánáid- ja nuoraid bálvalusain

leat uhcán bargit geain lea sámegiellgelbbolašvuotta. Gávdnojit uhcán arenat gos mánát ja nuorat besset sámástit. Sámegielltearpmaid kárten ii leat ollislaš. Maiddáái báikkálaš máidnasat ja muitalusat eai leat buot vurkejuvvon. (Giellaplána 2017: 5.)

Unjárgga gieldda bajásšaddanguovddáš, Oahppogáldu, fállá oahpahusa sihke sáme- ja dárogillii sihke mánáidgárddis ja skuvllas. Oahppodirektoráhta statistihkas ii njuolgut gávdno diehtu sámegiela giid birra. Doppe leat čilgejuvvon olles ohppiidlohku ja dárogielat ohppiidlohku. Gitta skuvlajahkkái 1994–95 leat buot oahppit merkejuvvon dárogiellagin. Easka dan maŋŋá gávdnojit logut maid mielde sáhtá dulkot man ollusat sullii leat leamaš sámegiela luohkáin. (GSI 2018) Danin lean namalassii dulkon statistihka nu ahte dat oahppit, geain ii leat dárogiella leat sámegiela. Dát bohtosat maid mun ovdanbuvttán dás eai leat danin áibbas luohtehahti muhto addet goit juogalágan gova, man gallis leat leamaš sámegiela luohkáin maŋimuš logiid jagiid.

Mu rehkenastinvuogi mielde muhtun jagiin nu mo 1996–1997 livčče olles 32 oahppi sámegiella 77 oahpis, mii mearkaša ahte lagabui 42% ohppiin livččejit sámegiella. Jagi maŋŋá lea ohppiidlohku 99 mas sámegiela ohppiid lohku 27, mii lea sullii 27% olles logus. (GSI 2018.) Mii leš lea sivvan dasa ahte lea nu stuorra erohus ohppiidlogu merkemis? Dát sáhtá leat eahpesihkarvuotta das, mo merket ohppiid giela dahje eará sivat. Illá jáhkán sivvan sáhtá leat sámegiela ohppiidlohku duohtavuodas. Danin gávnnahtin ahte rehkenastán sámegiela ohppiidlogu gaskameari jagis 1996 rájes gitta 2017 giđa rádjái. Boađusin lei ahte dán 11 jagi áigge Unjárgga gieldda vuodđoskuvllas 1.–10. luohkáin lea gaskamearalaččat 28% ohppiin leamaš sámegiella vuosttašgiellan.

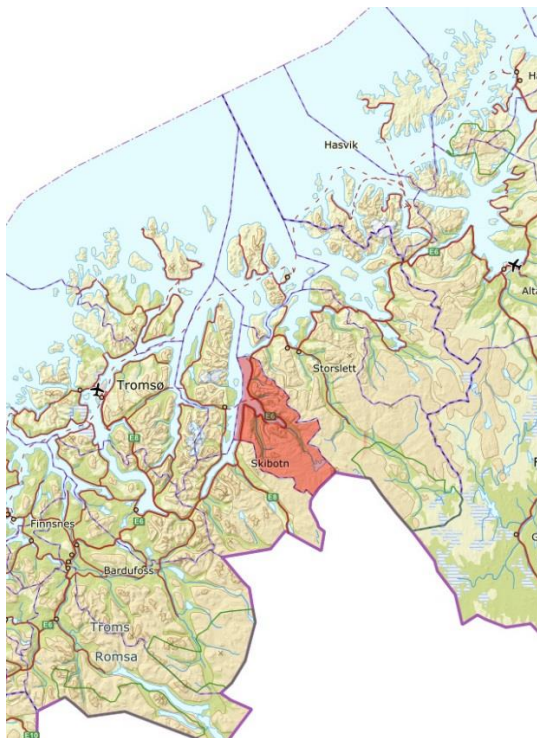
Go geahččá guovtti maŋimuš skuvlajagi ohppiidlogu, de dasge oaidná juo stuorra erohusa mo vanhemat välljejit mánáide oahpahusgiela. Unjárgga oahppogálddus leat jagis 2017 giđdat 30 oahppi, geain lea sámegiella vuosttaš giellan. Olles skuvllas leat oktiibuot 98 oahppi. (GSI 2018.) Dat mearkaša dan ahte 31% ohppiin lea sámegiella vuosttaš giellan jagis 2017. Skuvlajagis 2017–2018 olles ohppiidlohku lea 101 ja dán logus sámegiela luohkáin leat 35 oahppi (GSI 2018). Dat mearkaša dan ahte Unjárgga oahppogálddus sámegiela luohkáin leat oahppit lagabui 35% giđdat 2018. Dát logut čájehit posiitiivvalaš trenda vanhemiid gaskkas, geat välljejit mánáidasaset sámegiela vuosttaš giellan skuvllas.

Sáhtá dáid dieđuid ja loguid vuodul dadjat ahte Unjárggas sámegiela geavaheddjiid lohku lea goit ge buorre. Maiddáái Váibmogiella (2016: 61) lávdegoddi lea evttohan ahte Unjárgga gieldda gullá *giellaseailluhan gielddan* ovttas Guovdageainnu suohkaniin, Kárášjoga ja Deanu

gielddaiguin. Giellaseailluhangiiddain oaivvilda lávdegoddi dan ahte gielddas lea doarvái sámi giellagelbbolašvuotta ja sáhtta lohkat ahte sámeigiella lea ollislaš ja servodatguoddi giellan. Dat sámeigiella mii gielddas lea geavahusas, galgá leat hálddašangiellan. Unjárgga giella lea hui duđavaš ja positiivvalaš dasa ahte lea válljejuvvon giellaseailluhangiellan ja oaidná ahte dat addá eanet vejolašvuodaid nannet giellageavaheami. Seammás vuordámušat Sámedikki ektui lassánit ruhtadeami ektui. (Gielddastivra 2017: 9.)

4.2 Gáivuona suohkan ja sámeigiella dili

Gáivuona suohkan lea Ivgovuona oalgevuotna Davvi-Romssas. Suohkanis leat rádji Omasvuona suohkanii oarjelulábealde, Ivgu suohkanii oarjjábealde, Ráissa suohkanii davábealde, ja Enodaga suohkanii Suomas lulábealde. (Gáivuona gielddasiidu 2018.) Jagi 2017 goalmát kvártalas Gáivuona suohkanis orro 2134 olbmo. Vuordimis lea ahte Gáivuonas unnu ássiidlohku áiggiid mielde. (SSB 2018: Gáivuotna.) Árbevirolaččat olbmot leat sihke guolástan ja bargan eanadoaluin. (Johansen 2009: 4) Gáivuona suohkana višuvdna lea: “Gáivuona suohkan galgá leat eleš ja ealli servodat, mii addá ássiide dorvvu dovddu ja buori eallináiggi, mii vuodusduvvo min iežamet kultuvrii ja árbevieruide.” (Tospráklighetsplan 2017: 5)

Kárta 7. Gáivuona suohkan. (Norges kartverk 2018)

Johansen (2009: 4) govvida Gáivuona historjjá erenoamážžan gielalaččat ja etnalašvuoda ektui. Kveanid (Friis gohčodii “finne”) fárren olles Ivgovuona guvlui lei dábalaš muhto jagis 1830 fárren lassánii mealgat. Jagis 1860 fárrejedje eanet kveanat guvlui. Sivvan fárremiidda lei jáhkkimis go Suomas lei stuorra eanadoallokátaastrofa. Suomagiella leavai eanet ja eanet ja ii dušše váikkuhan dárogillii muhto maiddái sámegillii. (Richter-Hanssen 2004: 48–49.)

Veahá maŋŋá álggahuvvui stáhta dáruiduhttináigi, danin go suopmelaččaid fárren vásihuvvui uhkin Norgga easkka ásahuvvon nášunálastáhtii. Dat mielddisbuvttii ahte guovllu sámegiella maiddái gárttai gillát.

Dáruiduhttináigi dagahii ahte guovllu sámegiella ii gullon. Gaup Eira (2003: 98–99) okta informánttain muitala, ahte sii hálle dušše sámegiela ruovttus, muhto giella bázii go manne skuvlii. Go bohte fas ruoktot, de lei lunddolaš fas hállat sámegiela. Seammá informánta muitala ahte go ledje máilmmis jodašeamen ja deaivvadedje oahpes olbmui, de lávejedje dárustit. Jus deaivvadedje muhtimiin gii sámástii, de lávejedje heahpanit. Okta informánta maiddái muitala ahte mánáide sii gal eai leat oahpahan sámegiela.

Rasmussen (2005: 91) čállá ahte Gáivuonas lei sámegiella váldogiellan 1860:s. Nu mo árabus ge lean čállán, de 1930-jagi álbmotlohkamis Gáivuonas ledje 1149 sápmelačča, geaid ruovttugiellan lei sámegiella. Rasmussen joatká ahte giellamolsun (loga giellamolsun kap. 5.1) lea álggahuvvon jagis 1930 ja joatkašuvvan jagis 1970.

Go Gáivuona suohkan jagis 1992 šattai oassin sámegiela hálddašanguovllu, de dat dagahii ahte dáruiduhttinproseassaid birra galggai hállat jitnosit. Lei áigi gávdnat iežas mearrasámi identitehta. Máŋgga vuoráset olmui dát lei váttis. Sii ledje juo hárvánsa dáčča árvomáilbmái ja vásihan sihke gielalaš ja kultuvrralaš rievdamat. Áddemis lei sidjiide váttis dohkkehit fas rievdadit iežaset identitehta ja dán háve minoritehtakultuvrii. Muhtin olbmot báhčaledje gieldda geaidnogalbbaid, main lei gieldda sámegielat namma. (Johansen 2009: 5.) Mediat čalmmustahtte ášši ja konflikttaid mat badjánaš ášši olis.

«Gilážat ja bearrašat háddjánit, vanhemat ja mánát váldojuvvojit eret skuvllain, sámegielat geaidnogalbbat báhčaluvvojit» Dákkár drámahtalaš sániiguin, duodalaš jienain álggaha dárogielat Brennpunkt doaimmaheaddji prográmma. Sii leat galledan Gáivuona suohkana. (Brennpunkt 2001) Dokumentára prográmmas guovddážiis leat sámegillii gullevaš áššit.

Prográmmas bohtet ollu iešguhtege lágán dovddut, mat gusket gillii ja identitehta ohcaleapmái.

Muhtin olbmuid lea čuohtan dat go giella lea oassin sámegiela hálddašanguovllus ja danin ferte čuovvut lágaid mat gusket sámegillii. Dán sivas muhtin olbmot sirde mánáideaset eará mánáidgárddiide, earát fas báhčaledje sámegiela geaidnogalbbaid. Muhtin sápmelaččat sáhtte gohčodit sin geat ledje ohcaleamen identitehtaset plastihkkásápmelažžan. Giella maid ii galgan hállat jus ii máhtán. “Dál buohkat áigot hállat sámegiela, vaikko eai máhtášiige, ja áigot leat sápmelaččat” (Brennpunkt sullii 7min49s buohta)

Govva 2: Báhččojuvvon geaidnogalba Gáivuonas.

Jagi 1994 Gáivuona suohkanii ásahuvvui giellaguovddáš sivas go kultuvra ja giella lei jávkagohtán. Giellaguovddáš ásahuvvui Olmmáivággái, gos giella lei nannoseamos olles suohkanis. (Nygaard ja earát 2012: 10, 25.) Rasmussen (2005) čállá ahte jagis 2000 hálle 486 olbmo sámegiela bures dahje oalle bures, dahje čuvvo sámegiela oahpahusa skuvllas ja mánáidgárddis beaktillis málliid mielde Gáivuona suohkanis. Dáid sámegiellagiin ledje eanáš olbmot áhkuid ja ádjáid agis, go olbmui, geain sáhttet leat smávvamánát.

Jagi 2012 rádjái ledje badjel 300 olbmo čuvvon guhkebuš giellakurssaid, maid giellaguovddáš lágidii. Sihke suohkanhálddaha bargit ja politihkkárat deattuhit ahte giellaguovddáš lea dehálaš ásahus Gáivuonas. Sin oainnu mielde giellaguovddáža haga servodat ii livčče vel joavdan dan dássái mas dál leat sámivuođa dohkkeheames. (Nygaard ja earát 2012: 28). Dát čájeha dan ahte Gáivuona olbmui ja politihkkáriin lea beroštupmi sámegillii ja -kultuvrii.

Gáivuona suohkanis lea guovttegielalašvuođa plána. Dan ulbmilin lea nannet ja buoridit fáldagaid mat ovddidit ja áimmakuššet sámegiela ja –kultuvrra. Dát fáttmasta gielddalaš

doaimmahusaid nu mo mánáidgárddi, skuvlla, dearvvašvuodasuorggi ja hálddašeami. (Tospráklighetsplan 2017: 3.) Konkrehta doaibmabijut sámegiela ektui eai olus leat čállojuvvon plánii. Konkrehta doaibmabijut leat earret eará ahte gáhtat, geainnut, báikkiid ja visttiid namahusat galget nammaduvvot báikkálaš namahusaid mielde juogo sáme- ja dahje kveanagillii. Plána maiddá lokte áššin háhkat sámegiela bargiid ja nanosmahttit ovttasbarggu gaskal gieldda ja Sámi Allaskuvlla. (Tospráklighetsplan 2017: 6–7)

Giellamolsuma (loga eanet *giellamolsuma* birra kap. 5.1) dihte eatnášiin ruovttugiellan lea dárogiella. Dát dagaha dan ahte gielddas lea váttis fállat bálvalusaid sámegillii ja sámegiella oidno ja gullo uhcán gielddalaš doaimmain. Dasa lassin biddjojit uhcán návccat háhkat sámegiela olbmuid gielddalaš bargguide ja sámegiela gelbbolašvuolta lea rašes dilis. (Tospráklighetsplan 2017: 7.) Rasmussen (2005: 92) gohčoda Gáivuona suohkana sámegiela bargomárkana uhccin juo 13 jagi dassái. Sámegiela bargosadjin dalle son namuhii skuvllaid, mánáidgárddiid, gielddahálddaha ja giellaguovddáža.

Guovttegielalašplána lokte báikkálaš giellaguovddáža, Gáivuona Giellasiidda, lassiresursan gielddas olles álbmogii Gáivuonas. Gáivuona Giellasiida earret eará lágida giellakursaid, veahkeha giellafágalaš bargguin, dulko ja jorgala ja fállá giellabálvalusaid gielddalaš ossodagaide ja kulturdoaimmaide ja maiddá báikkálaš fitnodagaideja servviide. Dasa lassin maiddá dorjot mánáidgárddi ja skuvlla fáldagaiguin mat dorjot giela. (Tospráklighetsplan 2017: 8.)

Váibmogiella (2016: 61) lávdegoddi lea namuhan *giellaealáskahttinsuohkaniid* iežaset raporttas, mas okta dain lea Gáivuotna. Giellaealáskahttinsuohkaniin oaivvilda lávdegoddi suohkaniid/gielddaid gos dárbbášuvvojit sámegiela ealáskahttindoaimmat. Giela ieš dadjá ahte jus Gáivuonas sámegiella galgá leat ealli giella boahhteáiggis, de lea dehálaš ahte mánát ohppet giela mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas. Dasa lassin maiddá eará bálvalusat ja sámegiela arenat fertejit nanosmahttojuvvot vai giella ealáska. (Tospráklighetsplan 2017: 3.)

5. Teoriiija ja doahpagat

Dáruiduhttin lea duogážin dasa ahte lea dáhpáhuvvan *giellamolsun*. Giellamolsuma geažil sámegiella lea gártan unnitlogugiellan báikkiin, gos dat árbevirolaččat leat leamaš dolin váldogiellan, nu mo Gáivuonas ja Unjárggas. Giella lea dáruiduhttima ja giellamolsuma dihte gártan *áitatvuložin*. Go giellamolsun lea juo dáhpáhuvvan, giella lea unnitlogugiellan ja áitatvuloš, de olbmot guhte háliidit oahppat sámegiela fertejit geavahit olu návccaid oahppat giela. Dát olbmot leat mielde *jorgalahttimin giellamolsuma*. Danin maddái *giellaekologijja* badjána dehálaš doaban, go áitatvuloš giellaoahppamis leat mánnga beali mat sáhttet váikkuhit giellaoahppamii. Dát olbmot guđet háliidit geavahit nu olu návccaid ja áiggi oahppat áitatvulošgiela, leat mielde *giellaealáskahttimis*. Sii, geat leat mielde *giellaealáskahttimis* persovnnalaš dásis dan láhkai ahte oahpahallet hállat sámegiela, leat *odđahállit*. Dáid doahpágiid geahččalan čilget dán kapihttalas ja makkár mearkkašumi mun attán daidda dán dutkanbarggus.

5.1 Giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin

Tearbma *giellamolsun* boahdá eaŋgalasgielat sánis *language shift*. Tearbma geavahuvvo čilget dan dili go olbmot heitet hállamis ovttá giela mánáidasaset ja ná giella ii šat sirdás buolvvas bulvii seammáláhkai go ovdal. (Rasmussen 2005: 11.) Dábálaččat lea nu ahte servodatdilli lea dat mii lea vuodđun dasa ahte giellamolsun dáhpáhuvvá. Ovttaskas olbmos ii leat kontrolla das mii dáhpáhuvvá. (Hyltenstam ja earát 1999: 46.)

Giellamolsun dáhpáhuvvá dásiid mielde iešguđetge domeanain dahje giellaareanain.

Dábálaččat giellamolsun lea ollislaš golmma sohka buolvva badjel. (Pasanen 2015: 34.)

Johansen (2009: 32) čállá ahte Olmmáivákkis leat mánnga ovdamearkka, gos bearraša eatnis ja/dahje áhčis lea sámegiella eatnigiellan muhto mánát leat bajásšaddan ovttagielagin, dárogielagin. Dáin bearrašiin giella lea molsašuvvan dušše guovtti buolvva áigge.

Sámi dutkit nu mo Rasmussen (2013: 16) ja Pasanen (2015: 34) geavaheaba Einar Haugena (1953) málle ovdamearkan čilget giellamolsuma unnitlogugielas majoritehtagillii. Govvosis mii lea dás vulobealde A govvida olbmo gii máhttá dušše ovttá giela. A dahje a dán govvosis lea unnitlogugiella. Ab čilge dan ahte A-giella lea nannoset og b-giella. AB govvida dan ahte

dán buolvvas olmmoš máhtá sihke A ja B giela seammá bures. aB buolva govvida dan ahte B-giella vuoitá ja a-giella, mii lea unnitlogugiella, ii leat šat nu nanus. Viđát buolva ii máhte eará og B-giela.

A – Ab – AB – aB – B

Aikio-Puoskari (2016: 11) čállá ahte giellamolsuma dihte sámi servošis leat ollu olbmot, geain sámegiela geavaheapmi ja sin iežaset giela ovdáneapmi lea boatkanan jo mánnávuodas ja olbmot, geat eai leat oahppan sogaset álgogiela ollenge. Son maiddái čalmmustahtá giellageavaheami váttisvuoda dalle go olbmot váldet eatnigielaset ruovttoluotta. Giela geavaheapmi sáhtá leat šielmmáid duohken. Sámasteapmi dakkár olbmui, geainna lea hárrjánaan hállat riikka majoritehtagiela, sáhtá orrut váttis ja eahpelunddolaš, vaikko goabbáge oassebealli máhtášii giela bures.

Sámi dutkit leat čállán dan birra mo sámit geahččalit guozahit dahje eastadit giellamolsuma ja baicce *jorgalahttit giellamolsuma*. Giellamolsuma jorgalahttima birra lea earret eará Joshua Fishman (1991) čállán girjjis *Reversing language shift*.

Rasmussen (2013: 17) govvida giellamolsuma jorgalahttima Haugen málle mielde nu ahte go unnitlogugiella A sáhtá leat juo jávkan dahje dat ii leat gievrras ovtta buolvvas, de boađusin sáhtá leat ahte boahhtevaš buolvvain giella sáhtá šaddat seammá gievrrasin go majoritehtagiella. Dalle buolvvaid gaskasaš giellamolsum ja giellamolsuma jorgalahttima sáhtá govvet ná:

Juogo: **A – Ab – aB – B – aB – AB**

Dahje: **A – Ab – aB – B – AB**

Dahje: **A – Ab – aB – AB**

Dahje: **A – Ab – AB**

Giellamolsum lea duogázin dasa ahte dán dutkanbarggu informánttat leat gártan dan dillái, ahte sin eallimis eanet dahje uhcit dárogiella lea váldogiellan sihke indiviida-, joavko- ja servodatdásis. Olbmot, geat leat searvan dán dutkamušá jearahallamii, leat ieža juogo aB dahje B sohka buolvvas. Jearahallamiin bohtet čielgasit ovdan, mo giellamolsum sin bearrašiin lea dáhpáhuvvan ja mo giella lea sirdásan čuovvovaš sohka buolvvaide.

5.2 Áitatvulošgiella ja gielladili árvvoštallan

Áitatvulošgiela eai hála mánggas ja giella lea dávjá dulbmojuvvon ja ii nu oidnosis.

Áitatvulošgielaoahppan ii leat seammá álki, go ovdamearkka dihte mannat Spániai ja oahppat hállat goitge muhtin muddui spánskkagiela moatti mánus. Áitatvulošgielaoahppan gáibida eanet alddis ja giellaoahppanproseassa eaktuda alddis dárkilis diđolašvuoda ráhkadit giellaoahppanbirrasa. Mángga sajis giellaarenaid ferte ieš gávdat ja háhkat alces ja dan dihte lea eanet gáibideaddji giellaoahpahallái.

Leat ráhkaduvvon iešguđet typologija- ja fáktorlisttut, maid mielde sáhtta vihkkehallat gielladili ja giela áitatvulošvuoda. Jon Todal (2007: 201–202) namuha ahte dákkár listtut sáhttet leat ávkin guorahallat ovdamearkka dihte, man áitatvuloš giella lea, dahje maid berre dahkat vai sáhtta buoridit gielladili ovddežis. Son čilge ahte Joshua Fishman ja UNESCO skálat leat várra eanemus geavahuvvon, vaikko duohtavuodas daid ii leat álki geavahit dutkanreaidun.

Fishman skálas leat gávccii ceahki, daid son gohčoda *Graded Intergenerational Disruption Scale*, mas dávjá geavahuvvo oanádus GIDS. Vearrámus dássi álgá ceahkis gávccii, mii govvida dili nu ahte giela hállat dušše muhtin boares olbmot, geat eai leat sosialalaččat šat nu aktiivvalaččat. Dásiid mielde gielladilli ealáska dassáži go giella gullo ja geavahuvvo juohke dásis. Maiddái bajitdási oahpahusas ja hálddahušlaš giella geavahuvvo ja giella gullo mediain. (Fishman 1991: 88–111.) Rasmussen (2013: 20) govvida Fishman ceahkiid ráidallasan maid ferte goarggut, jos áigu olahit buoret gielladili. Ollu giellasosiologalaš dutkamušat leat vuodđuduvvon Fishman dutkamušaide. Dát dutkamuš ii vuodđuduvvo su teoriijaide muhto geavahan goitge tearpmiid maid son lea ráhkadan.

UNESCO fáktorat leat oktiibuot ovcci juohke fáktora giela áittadási árvvoštallojuvvon skálain 0-5, mas 0 lea fuonimus ja 5 buoremus (Pieski 2016: 8.) Rasmussen (2013: 23) lea jorgalan UNESCO giela áittadási árvvoštallama ovcci fáktora sámegeillii ná: 1. buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi, 2. giela hálliidjoavkku oppalaš sturrodat, 3. hálliid joavkku sturrodat iežas álbmoga gaskkas, 4. treanddat dálá giellašiljuid giellageavaheames, 5. odđa giellašiljuid ja media vuostáiváldin, 6. giellaoahpu ja lohkan- ja čállinoahpu materiála, 7. ráđdehušlaš ja ásaheavvušlaš doaladumit ja politihkka, 8. servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái ja 9. dokumentašuvvna šlájat ja dárbbut. (UNESCO 2003: 7–16.)

Grenoble ja Whaley (2006: 4) čálliba ahte dán listtus ii galgga sirret dáid osiid, danin go buot osiin leat váikkuhusat nuppiide. UNESCO áššedovdiid joavku maid čielgasit buktá ovdan dan ahte ii leat vejolaš ovdanbuktit giela eallinvuoimmi dušše ovttá fáktora vuodul. Dát fáktorat ovttas leat erenomáš geavatláččat go galgá geahčadit giela ollislaš dili. (UNESCO 2003: 7.)

Pasanen (2015: 356) iežas nákkosgirjjis rahpasit kritisere UNESCO reaiduid gávnnaht man áitatvuloš giella lea, danin go dát vuohki goit ii heive anárašgiela dili árvvoštallamii. Dát sivas go dát reaidu gáibida guođit eret ovttaskas dáhpáhusaid ja geahččat dušše stuorra váldolinnjaid. Pasanen gažada dákkár reaiddu ávkkálašvuoda anárašgiela dutkamis, justa danin go giellasearvvuš lea unni, giella lea leamaš garrasit áitatvuloš ja dasto fas nannosit ealáskahtton. Son jurddaša ahte dákkár reaiddu geavaheapmi árvvoštallat nu mo anárašgiela gielladili dagaha ollu váttisvuodaid, danin go giellamolsuma jorgalahttin aspekta váilu oalát. (Pasanen 2015: 62–63.) Danin dán dutkamušas ferten hui obbalaččat čuvgehit gielladiliid Unjárggas ja Gáivuonas, mat leat mu masterbarggu dutkanguovlun.

Hyltenstam, Stroud ja Svonni (1999: 52–88) leat ráhkadan fáktorlisttu, man sii geavahit ieža sáme giela dili dutkamii Ruotas. Dán fáktorlisttus leat golbma dási. Magga (2000: 8) lea jorgalan dáid dásiid davvisámegillii ná: *servodatdássi*, *joavkodássi* ja *indiviidadássi*. Dán dutkanbarggu válđoáššin lea geahčadit indiviidadási giellaválljejumiid. In sáhte liikká sirret servodat- ja joavkodási fáktoriid eret oalát, daningo servodatlaš ja lagasbirrasa olbmot váikkuhit dasa, mo olmmoš beassá geavahit giela. Vaikko vel dán barggu válđoáššin ii leat ge dutkat gielladili, de oainnán dehálažžan čuvgehit muhtin muddui gielladili Unjárgga gielladas ja Gáivuona suohkanis. Gielladilli han čuoheá ovttaskas olmui ja su vejolašvuodaide beassat geavahit giela ja dan bokte maiddái giellaoahppamii. Dat maiddái boahá čielgasit ovdan jearahallamiiguin. Olles sámi servodaga ja báikkálaš gielladilli čuoheá olbmuid dovdduide ja nu maiddái moki geavahišgoahtit giela.

Buot buohkanassii Hyltenstam, Stroud ja Svonni fáktorat leat 18. Servodatdássái gullevaš fáktorat leat čieža. Servodatdásis guovddážiis leat politihkka, stuorraservodaga jurdagat giela birra, gillii guoskevaš lánkaásahusat, mo lánka čuovvuluvvo, sosiokultuvrralaš norpmat, ekonomalaš fáktorat nu mo bargu ja ealáhusat, ja vel skuvlejupmi. (Todal 2007: 202.)

Hyltenstam, Stroud ja Svonni (1999: 47) čálletge ahte minoritehtajoavkkuin lea uhcit vejolašvuotta doalahit gielaset jus sis lea stigmatiserjuvvon identitehta servodagas, uhcán lágalaš vuogit olahit iežaset mihttomeriid dahje jus orrot servodagas, gos lea assimilerejuvvon ideologiija ja nu gártet eahpedásseárvui stuorraservodaga ektui.

Dáid fáktoriid oktavuodas Magga (2000: 9-10) čállá earret eará dáruiduhttináiggi ideologijaid ja daid váikkuhusaid birra dalá Norgga ráđđehussii ja sin mearridemiide ja ahte dat ain čuhcet otná beivvi politihkkii. Son lokte giellalágaid ásaheami dehálažžan sáme giela ovddideami oktavuodas. Lágaid oktavuodas son goitge čállá ná: "*Buoremus giellagáhtten lea oainnat giela duohta geavaheapmi.*" Dán mun dulkon nu ahte lágat leat dehálačča ja galget leat mielde lámčimin saji sáme giela geavaheapmái, muhto liikkáge leat ieža olbmot dehálepmosat vai giella geavahuvvo. Ovttaskas olbmo rahčamuš geavahit giela lea dehálaš.

Hyltenstam, Stroud ja Svonni joavkodási fáktorat leat oktiibuot ovcci. Dáid fáktoriid guovddážiis leat giellageavahanguovlluid sturrodas, earret eará olmmošlohku areála dáfus. Okta fáktor lea gielladilli, mii sisttisoallá máŋga vuollefáktora. Dat čájeha ahte dát oassi lea bures gokčojuvvon ráhkadan fáktorlisttus. Eará fáktorat dán dásis leat heterogenitehta, ealáhusat, etnisitehta, siskkáldas organiseren, institušuvnnat, mediat ja kultuvrralaš oinnolašvuohta. (Hyltenstam & earát 1999: 48.)

Hyltenstam, Stroud ja Svonni (1999: 50) muittuhit ahte seamma lámkai, go ovddit ge joavkku fáktorat, sáhttet leat mielde váikkuheamen iešguđet lámkai. Dat sáhttet leat mielde doarjumin giela ovdáneami dahje váikkuheamen dasa ahte dáhpáhuvvá giellamolsun. Obbalaččat sáhtttá goittotge dadjat ahte jus joavkkus lea bures huksehuvvon siskkáldas organiseren, iežas institušuvnnat ja media lea stuorát vejolašvuohta doalahit gielaset. Siskkáldas organiserema oktavuodas Magga (2000: 15) lokte ge ovdan earret eará Sámedikki ásaheami.

Jus rehkenastá buot vuollefáktoriid fárrui, de fáktorat leat oktiibuot 41. Dušše guokte fáktora dain leat indiviidadásis. Dat leat giellaválljen ja sosialiseren. "Oaidná dalán ahte Hyltenstam, Stroud ja Svonni modeallas servodat- ja joavkodási fáktorat lea buorebut ovdánahttojuvvon, go indiviidadásis." (Todal 2007: 204.) Todal dás buktá ovdan seammá jurdaga go mii mu millii bohciida, fertejit leat eanet fáktorat mat guoskkahit indiviida dási. Diehttelasat servodat, biras ja olmmošjoavkkuin leat stuorra váikkuhusat dasa, ahte olmmoš oahppá sáme giela. Muhto jáhkán ahte gávdnojit maiddái oktasaš fáktorat indiviida dásis. Danin iežan masterbarggus lean deattuhan jearahallamis olbmuid iežas välljejumiid. Jáhkán nannosit ahte olbmui leat maiddái indiviidadásis muhtun oktasaš fáktorat, mat leat dagahan ahte leat hállagohtán sáme giela almmá ahte eahtpidan birra ja servodaga váikkuhusaid sáme giela oahppamis.

5.3 Giellaekologija

Giellaekologija guovddážiis lea ahte giellageavaheaddji ja giellabiras laktásit oktii ja čájehit goappát beali áššis. Giella lea servodaga gulahallangaskaoapmi, gos sihke hálli ja biras leat dehálačča. Einar Haugen (1972: 325) lea čilgen giela ekologija nu ahte dan hábmejit olbmot, geat leat oahppamin giela, sii geat geavahit giela ja sii geat viidáset fievrridit giela earáide. Tove Skutnabb-Kangas ja Robert Phillipson (2008: 1) čálliba ahte mánggat gielladutkit gohčodit giellaekologija maiddái *konteakstan* dahje *giellabirasin*. Soai čálliba ahte giellaekologija čilge gielaide guoskevaš áššiid mat leat laktásan sosiolingvistihkkii, skuvlejupmái, ekonomalaš ja politihkalaš guoskevaš áššiide.

John Wendel (2005: 51–52) fas čállá ahte giellaekologalaš lahkonanvuohki bággeha min áddet interaktiivvalaš ja konstruerejuvvon giellaoamasteami vai sáhttit áddet, mo gielat leat birrasa mielde hápmašuvvan ja rievdan áiggiid mielde. Son čállá maid ahte gielat leat teorehtalaš vásáhusat ja danin daid sáhtta geahččaladdat aivve jearahallamiin vásáhusaid ja proseassaid mat dagahedje daid. Danin dátge dutkamuš lea vuodđuduvvon čadahuvvon jearahallamiidda.

Jane Juuso (2007: 12–13) čállá iežas girjjis *Válddán giellan ruovttoluotta* ahte go mii áddet juoidá juoga láhkai, nu mo dán ovdamearkkas sáme giela geavaheami, de leat máŋga beali mat váikkuhit dasa: fysalaš ja sosiála konteaksta, kultuvrralaš duogáš, mo ieš árvoštallá dáhpáhusaid ja mo vásiha áššiid, fysalaš ja sosiála eavttut mat leat das go ádde áššiid, iežas vásáhus áššiin ja mo dábálaččat ádde áššiid ja dáhpáhusaid. Leat máŋga ášši, mat váikkuhit olbmuid giellaválljemii. Aikio-Puoskari (2016: 13) fas čállá ahte olbmot dávjá välljejit geavahit riikka majoritehtagiela gaskaneaskka vaikko goappašagat máhtáshedjege sáme giela. Ovdamearkka dihte almmolaš bálvalusaid geavahettiin olbmot leat hárvánan geavahit eará go sáme giela, danin go dat eai leat leamaš gávdnomis sáme giellii.

Risten Mustonen (2017: 4) fas iežas pro gradu čállošis navdá ahte lea leamaš traumáhtalaš vásáhus go sápmelaččat leat bággehallan heaitit sámasteames. Dahjege sii eai leat ieža oahppan sámástit mánnávuodá rájes, daningo vánhemat eai leat ožžon dahje háliidan sámástit. Son čuoččuhage ahte massojuvvon eatnigiella sáhtta dagahit *giellatrauma*. Lean ovttaoaivilis Mustoneniin das, ahte sápmelačča bálggis sámástišgoahtit rávisolmmožin lea váttis. Sápmelaš giellaoahpahalli dávjá ádjána guhká láddat hállagoahtit sáme giela aktiivvalaččat ja geavahit vejolašvuodaid sámástit. Vaikko vel iežan dutkanbarggu materiálas leat ovdanbohtán ollu

rašes dovddut, de in gohčot daid giellatrauman dán dutkamušas danin go jearahallamiin informánttat ieža eai leat geavahan dán sáni.

Árbevirolaš sámevuolluid olggobealde ássi sápmelaččaid gielaid geavahan- ja ealáskahttinvejolašvuodát leat čielgasit uhcibut go dain, geat ássat sámi váimmusguovlluin (Aikio-Puoskari 2016: 13). Giellaekologalaš oaidnu dákkár áššiin lea miellagiddevaš, manin giinu ii sámás nuppiin vaikko dat livččege vejolaš. Luoikkahan dás Torkel Rasmussena (2013: 16) sániid: “Dutki rolla ii leat dušše buktit oidnosii deskriptiiva dieđuid. Dutki guorahallá maid eará áššiid mat eai gula lingvistihkkii, muhto hábmejit dutkanguovllu sáme giela ekologijja.”

Jurddašan ahte giela ekologijja šaddá dehálažžan ja bohtá ovdan dalle go giella lea gártan áitatvuložin ja ovttaskas olbmot geahččalit oahppat ja geavahišgoahit giela aktiivvalaččat. Vai olmmoš sáhtta aktiivvalaččat geavahišgoahit giela, de leat giellaekologalaš áššit guovddázis. Go dán dutkanbarggus geavahan tearpma giellaekologijja, de oaivvildan dan ahte olmos ferte leat vejolašvuhta ja domeanat dahje arenat, gos beassá geavahit giela. Muhtumin várra geavvá nu maid, ahte olmmoš guhte lea áiddo sámástišgoahtimin lea mielde ráhkadeamen odđa giellaarenaid ja nu lea oassin giellaekologalaš rieggás, masa laktása giellageavaheaddji, giellaarena dahje domeana ja vejolašvuhta ja välljejummi sámástit.

5.4 Giellaealáskahttin

Giellaealáskahttimis lea sáhka buktit giela ruovttoluotta geavahussii servodagas ja ovttaskas olbmo eallimii. Tearbma *giellaealáskahttin* sáhtta čilget mo servodat dahje ovttaskas olbmot välljejit geavahit návccaid loktet sáme giela árvvu. Dat lea dihtomielalaš viggamuš eastadit ahte nubbi giella ii sutta oktii nuppi gielain. Giellaealáskahttimii ovdamearkka dihte gullet: oahpahit sáme giela sidjiide geat eai máhte giela, váldit sáme giela atnui odđa giellaarenain dego mánáidgárddis, skuvllas, almmolaš oktavuodain nu mo čoahkkimiin, mediain ja báikkálaš ja regionála hálddahasain. (Rasmussen 2013: 17–20.) Maiddái giela hálliid meari bajideapmi lea oassi sáme gielaid ealáskahttimis (Aikio-Puoskari 2016: 13).

Dán dutkamušas giellaealáskahttin guoskkaha ollesolbmuid ja sin giellaoahppama ja giela atnui váldima. Go ovttaskas olmmoš vällje geavahit unnitlogugiela juoga láchkai, de das leat váikkuhusat maiddái birrasii ja giela árvui. Buot davvi guovlluid minoritehtaid gaskkas leat

ovttaskas olbmot ja joavkkut, geat oahpahallet unnitlogugielaid. Dát lea mángasiidda symbolan ovddeš fuones iešidentitehta buorideapmin ja seammás buorida giela njuovžilvuoda ja maiddái mielddisbuktá eanet giellaaktivisttaid ja ráhkada eanet unnitlogugielat birrasiid. (Huss 1999: 106.)

Vaikko otnábeaivve sámezielaid ealáskahttin ovdána, de olbmuin sáhttet leat ođđalágan vuolitvuoda dovdamušat. Servodat ja maiddái sámi searvvuš rievdá ja dan mielde maiddái giella rievdá. (Aikio-Puoskari 2016: 10.) Olbmuin lea dávjá jurdda das ahte giella galgá leat dihto lágan ja dihto áššiid birra galggašii máhttit ságastit sámegillii. Heahpada dovdu das ahte giella ii leat doarvái buorre lea dábálaš.

Maiddá Ruošša njunuš giellasosiologa, professor Nikolai Vakhtin fuopmášahtá man váttis lea áddet giellamolsuma ja giellaseailuma dynamihka. Son deattuha ahte guokte giellaservodaga mat orrot leamen juste seamma dilis buot vejolaš fáktoriid dáfus, sáhttet ovdánit ollásit goappat guvlui. Vakhtin dadjá vel álkit ja oktageardánit ahte orru leamen nu ahte jos hállit ieža jáhkket ahte giella seailu, de dat seailu. Jos eai jáhke, de giella jávká. (Rasmussen 2013: 25.)

Johansen (2009: 34) čállá ahte giellaealáskahttimis vuosttamuzžan ferte vuoitit unnitlogugielat ovddit gielladomeanaid dahje nannet giela domeanaid doppe, gos dat ii leat nanus. Dasto galgá bargat dan ovdii ahte giella válđojuvvo geavahussii daid servodatosiin, gos dat ii leat goassige leamaš geavahas. Giellageavaheami galggašii viiddidit ođđa surggiide servodagas, vai giella šattašii lunddolaš oassin maiddái almmolaš eallima iešguđet viidodagain (Aikio-Puoskari 2016: 12). Vuosttamuzžan millii badjána ahte Unjárgga ja Gáivuona ovddit gielladomeanat ledje ruovttut. Sámezielat lei beaivválašgiellan ja sosiálalaččat dehálaš giella goappáge sajis, gos maiddái sisafárreaddjit ohppe gulahallat sámegillii. Go lea sáhka ođđa gielladomeanain ja surggiin servodagas, de fertejit olbmot ieža leat mielde sihke čájeheamen dárbbu ja leat ieža mielde hukseheamen ođđa gielladomeanaid.

Giellaealáskahttin lea lunddolaččat boahtán dutkamuša oassin. Go dán dutkamušas geavahan doahpaga *giellaealáskahttin*, de oaivvildan dainna ovttaskas olbmo vállejumi váldit giela atnui iežas eallimis ja mo dat váikkuha lagasbirrasii ja báikkálaš servodahkii ja maiddái sámi servodahkii.

5.5 Ođđahállit

Gávdnojit mánga namahusa čilget olbmo, gii lea oahpahallamin iežas máttuid giela. Dutkanmáilmmis leamašan geavahusas tearpmat nu mo giellaoahpahallit, L2-hállit (nubbingiellanhállit) ja ii eatnigielhállit, eamigielhállit (Walsh & Lane 2014: 1; Pasanen 2015: 38). Tearbma *new speaker* lea oalle ođđa, man Walsh ja Lane (2014: 1) leaba vudolaččat čilgen. Tearbma čilge olbmuid, geat leat rávisolmmožin oahppan giela. Sámegillii in leat dán tearpma gávdnan eará čállošii ja danin lean ieš jorgalan dan sámegillii *ođđahállit*. Walsh ja Lane (2014: 1) guoktá mielas dát tearbma lea buoret go ovddibus namuhuvvon tearpmat, danin go dat ii govvit ohppojuvvon giela vuolláibázan.

Seammá dutkiguoktá leaba maiddái gávnahan váibmosa das, gii lea ođđahállit. Walsh ja Lane čilgehusas, gii lea ođđahállit, leat 15 bures čilgejuvvon čuoggá. Čuovvovažžan lean čállán čoahkkáigeasu sudno čilgehusas. Lean guođđán čálekeahhtá čuoggá birra, mii guoská láhttagiela.

Stuorámuš oassi ođđahállit leat oahppan giela olggobealde ruovttu, nu mo skuvllas dahje eará oahppoarenain. Muhtin ođđahállit lea leamaš passiivagiella, erenomážit daid guovlluin gos giella ii leat nu oidnosis. Dát sáhtá dagahit dan ahte ođđahállit giella spiehkasa ollu árbevirolaš gielas. Muhtin ođđahállit leat mánnán gullan go lagašolbmot leat hállan giela, muhto eai leat fievrridan giela čuovvovaš sohkaulvii. Dákkár giellahállit sáhttet dávjá ráhkadit strategijaid, ahte háliidit ealáskahtit giela muhto seammás doalahit giela nu mo dat álohii lea leamaš. (Walsh & Lane 2014: 2.)

Ođđahállit dávjá ohppet giela fuopmášahti bures ja dábálaččat váldet giela atnui aktiivvalaččat iežaset eallimis. Dán dagadettiin olmmoš sáhtá deaivvadit váttisvuodaide nu go ovdamearkka dihte, mo čoavdit giellakodaid mat leat juo ásahuvvon guovtti olbmo gaskkas dahje mo hállat guovllu suopmana. Ođđahállit lea dábálaš ahte sii geavahit gielalaš ressursaid, mat sis leat, iešguhtege láchkai ja dađi mielde, maid biras gáibida. Ođđahállit vásáhusat oahpahadettiin giela sáhtá oaidnit oahppanbálgán olles eallima čađa. Dán bálgá sáhtá govvidit riddan, mas leat kritihkalaš oasit mat juogo hehttejit geavaheames giela dahje ahte olmmoš geavahišgoahhtá giela eanet. Goittoge dávjá ođđahállit dávjá šaddet oassin servoša gos hállat giela dahje leat mielde hukseheamen ođđa giellageavahanservoša. (Walsh & Lane 2014: 3.)

Ođđaháliide dávjá guoskkaha identitehta ohcaleapmi. Dávjá lea muhtin eallindáhpáhus dahje rievdadus eallimis, mii dagaha ahte háliida oahppat dahje geavahišgoahtit unnitlogugiela ja šaddat ođđahállin. Sii maiddái sáhttet ieža jurddašit ja maiddái earát sáhttet jurddašit ahte sin giella ii leat doarvái buorre dahje ahte sis lea earálagan gielladáidu. Nuoraid giella sáhtta spiehkkasit ollu ovddit buolvvain jus sii eai leat bajásšaddan unnitlogugielain. (Walsh & Lane 2014: 3.)

Rivttes tearbmaid geavaheapmi lea dehálaš dalle go lea sáhka olmmošjoavkkuid birra ja mo ovdanbuktit sin gielalaš duogáža. Lea dehálaš ahte oktage ii stigmatisejuvvo gielalaš duogáža geažil dahje dovdda ahte gielalaš historjjá geažil sirrejuvvo dahje vuoliduvvo. Mu mielas tearbma ođđahálii ii áibbas govčča dan joavkku, mii dán dutkamušas lea čuožáhatjoavkun, namalassii etnalašvuoda. Das ii njuolgut ádde ahte sáhka lea olbmos, gii lea oahpahallamin hállat iežas máttuid, dávjá vanhemiid dahje áhkuid ja ádjáid giela nu mo dán dutkamušas lea sáhka. Tearbma ođđahálii lea goittotge buoremus dán rádjai geavahuvvon tearbmain ja anán dán tearbma vuohkkasepmosin ja danin geavahan dán tearbma iežan dutkamušas go galgga čilget informánttaid välljeumi. Walsh ja Lane guoktá govváduš ođđaháliin eanáš oasit heivejit bures čilget dán dutkamuša čuožáhatjoavkku. Danin lean ráhkadan ja váldán geavahussii tearpma *sámi ođđahálii* dalle go oaivvildan sápmelaš olbmuid, geat leat rávisolmmožin oahppan hállat sáme giela. In leat oaidnán ahte dát tearbma livčče geavahuvvon eará dutkamušain.

6. Kvalitatiivvalaš dutkanmetoda

Giellasosiologija lea fágaidrasttildeaddji dutkansuorgi, mii lea luoikkahan olu dutkanmetodaidda servodatdieđalaš dutkamis. (Rasmussen 2013: 57) Dán giellasosiologalaš dutkama metodaválljejummi lei hui čielggas juo álggu rájes. Danin go dán dutkamuša vuolggasadjin lea dutkat giela oahppama giellaoahpahalli oaidninčiegas, de kvalitatiivvalaš dutkan heive buoremusat háhkat odđa dieđu. Vai sáhtá ráhkadit ollislaš gova das, mo olbmot leat vásihan iežaset giellaoahppama, de buoremus vejolašvuohtan báhcá čadahit kvalitatiivvalaš jearahallama. Kvalitatiivvalaš jearahallama gievrassat beallin lea ahte beassá dárkkilit čiekŋudit áššái ja geahččalit áddet áššiid. (Kalaja & earát 2011: 17–20).

Empiralaš dutkamis lea dábbalaš juohkit metodaidda guovtti oassái: materiála čoaggin ja guorahallanmetoda. (Kalaja & Alanen & Dufva 2011: 13–16.) Dán kapihtttalis čilgen mo lean välljen informánttaid, mo lean ráhkkanan jearahallamiidda ja oanehaččat jearahallama sisdoalu, mo lean gieđahallan materiála ja loahpas čilgen eanet mo lean gieđallan materiála.

6.1 Informánttaid välljen

Dávjá dakkár olbmot, geat sámegiela oahpadettiin unohastet giellaoahppandili leat sii, geain lea juogalágan oktavuoha sámegillii. Juuso (2009: 20) maiddái čállá: “Bávččagahtá go ii duostta hállat giela maid máhtá... Olbmot váivašuvvet iešguđege láhkásis ja earát fertejit dohkkehit ahte ii duostta vel lávket. “Muhtumat dovdet ahte sii eai beasa giellageavaheddjiid searvá. Olbmo lea sáhtán olgguštit, jus son ii leat hállan sámegiela doarvá bures (Aikio-Puoskari 2016: 14). Todal (2007: 205) čállá hehttehusaid (dároge. *sperre*) birra, mat leat olbmuin geat leat gullan sámegiela bajásšattadettiin muhto eai leat oahppan hállat.

Danin leange välljen dutkama čuozahtjoavkun dakkár olbmuid, geaid áhku ja ádját, eadni ja áhčči dahje okta sis leat hállan/ hállat sámegiela muhto ieža leat oahppan giela rávisolmmožin. Sii leat sámi odđahállit. (Walsh & Lane 2014: 2.) Navddán ahte dán láhkai dán joavkkus lea ovddežis juo juogalágan giellamáhttu dahje goit dovdamuš gillii ovdal go álge sámegiellkursii. Dán joavkku maid navddán leat dakkárin, geaid ulbmilin oahppat sámegiela lea juoga láhkai laktásan identitehta ohcamii. Todal (2002: 102) maiddái čállá ahte

su informánttaid stuorimus motiivan oahppat sámegeiela ledje jurdagat nanosmahttit etnalaš identitehta ja ahte sis lei jáhkku sámegeiela ceavzimii.

Leanne Hinton (2011: 307) bidjá dákkár olbmuid *missing generation* kategoriija vuollái, mii mearkkaša buolva mii lea jávkosis. Su kategoriserema mielde olbmuid, geat háliidit oahppat máttuideaset giela, giellaoahppama ulbmila duogázin sáhttet leat oainnut politihkalaš, kultuvrralaš ja gielalaš iešmearrideames, heakkalaš ja kultuvrralaš gávnadeapmi, gávdnat identitehta, dovdat gullevašvuoda minoritehtajovkui ja vuosttildit assimilerema.

Unjárgga gielddas ja Gáivuona suohkanis leat giellaguovddážit, mat mu oainnu mielde maiddá symboliserejit servodaga dáhtu ealáskahttit ja nannet sámegeiela dili. Goabbáge giellaguovddáš lágida sámezielkurssaid rávisolbmuide. Giellaguovddážit leat ge veahkehan mu gávdnat informánttaid, geat leat vázzán sámezielkurssaid ruovttubáikkis ja geat leat sámástišgoahtán.

Háliidin informánttaid unnimustá guovtti eará guovllus dan dihte go dán dutkamušas ii leat váldoáššin čuvgehit ovttá guovllu gielladili dahje muđui dušše geahččat servodatlaš beliid giellaoahppamis. Olbmo siskkáldas jurdagat giellaoahppamis leat dutkama guovddážis ja danin leage buorre dutkama ektui ahte informánttat ovddastit unnimustá guovtti iešguđet báikki. Dán dutkamuša ulbmilin maiddá ii leat vihkkehallet maid Gáivuona suohkana informánttat ja maid Unjárgga gieldda informánttat dadjet. Goappáge sajis leat informánttat, geat leat oahppan hállat sámegeiela, mii čájeha dan ahte sámegeiela sáhttá oahppat goappáge sajis, vaikko gielladilli lea nu iešguđetlágan.

Álgoálgguid ledjen ožžon guhtta informántta. Okta informánta gávnnai munnje vel ovttá informántta, gean son oaivvildii heivet mu dutkamuššii. Nu gárttai ge loahpa loahpas nu ahte mu dutkamuššii oasálaste oktiibuot čieža informántta sihke Gáivuonas ja Unjárggas, guokte almmáiolbmo ja vihtta nisssonolbmo. Ledjen sávvan ahte jearahallamii servet seammá olu nisssonolbmot ja almmáiolbmot. Dat ahte dat ii gártan nu sáhttá leat soaitáhagas, ja danin in sáhte dadjat ahte dát logut ovddastit maidige sohkabeali ektui dalle go lea sáhka das, gii oahppá hállat sámegeiela rávisolmmožin. Golbma informántta leat Unjárggas eret ja njealjis fas Gáivuonas.

Go ohcalin informánttaid, de gáibádussan ii lean makkárga ahkeráddjehus. Háliidin informánttaid iešguđet agiin, vai bessen oaidnit leat go jurdagat seammát ahkkái geahčakeahttá. Danin informánttat leat gaskal 21 ja 58 jahkásaččat dalle go jearahallan čadahuvvui jagis 2017. Buohkat hállat davvisámegeiela ja lunddolaččat iežaset guovlluid

suopmaniid. Dat ahte informánttat leat eret iešguđet sajiin, leat bajásšaddan iešguđet áigodagain ja ovddastit goappáge sohkabeali leat mielde nannemin dán dutkamuša áigumuša čuvgehit indiviidadási fáktoriid, mat váikkuhit gielladillái.

6.2 Jearahallamiidda ráhkkaneapmi

Kvalitatiivvalaš dutkamuša álgomuttus lea dájvja váttis hábmet čielga ja dárkilis gažaldagaid. (Kalaja & Alanen & Dufva 2011: 13–16.) Nu maiddái dán dutkamuša barggadettiin mun vásihin. Mun in oaidnán čielga struktuvrra, mo sáhtán huksehit jearahallama gažaldagaid. Danin fertejin háhkat duogáš dieđuid iešguđet lohkamušain, main sáhtten oazžut veahki gávdnat sisdoalu jearahallamiidda. Stuoja veahkkin ledje *Gullos Sámegeiella* (Aikio-Ouoskari 2016) Suoma Sámedikki raporta, *Válddán giellan ruovttoluotta* kurssaid raporttat (Blind Brandsfjell 2013; Gessner 2016), mat leat čadahuvvon Ruotas ja Kanadas ja maiddái eará lohkamušat ja materiálat leat váikkuhan jearahallama fáttáid válljemiidda. Daid birra ja jearahallamiid fáttáid birra čálán dán vuollekapihttalas.

Jane Juuso (2009) “Válddán giellan ruovttoluotta” giellaoahpahallan metodagirji lea addán buori geahčastaga dasa, mo olbmot geain lea passiivagiella, sáhttet oazžut boasttu ja negatiivvalaš gova iežaset giellageavaheames. Juuso girji láidesta oahpahanvuohkái, mii vuodđuduvvá kognitiiva teorijai mo veahkehit oazžut olbmuid jurddašit earáláhkai iežaset sámegeiella hállama ektui ja dan bokte oazžut eambbosiid hállat sámegeiella.

Girjji metoda lea erenoamážit oaivvilduvvon sidjiide, geain lea passiivagiella. (Juuso 2009; Aikio-Puoskari 2016: 15.) Girjjiis čilgejuvvojit makkár vejolaš áššit gozahit hállama. Goazaheaddji oasit sáhttet leat nu mo negatiiva iešfokus ja olmmoš deattuha daid beliid maid ii máhte. Garvinstrategijat fas leat dakkárat ahte garvá sámasteames vaikko lea miella. Fuones eaŋkildáhpáhusat fas sáhttet lasihit dovddu das ahte meaddá ja danin olmmoš sáhtta jurddašit ahte bargá álohii boastut ja danin ii sámás. Muhtun olbmot sáhttet vuorjašuvvat ovdal ja maŋŋá go leat sámástan. Dalle olmmoš sáhtta ballat ahte hállá dahje lea boastut hállan, dahje smiehtta ahte ii daja dahje leat dadjan sániid riehta. (Juuso 2009: 16–17.)

Juuso metoda lea miellagiddevaš koloniserejuvvon eamiálbmot perpektiivvas. Su kognitiiva metoda giellaoahppama ektui lea ge maŋimuš jagiid ožžon beroštumi eará sámi guovlluin, nu mo lullisámegeielat guovlluin. Earret eará Samiskt språkcentrum Ruotas lea geavahan Juuso

metoda veahkkin lullisámegiela ealáskahttinbarggus. Sin mielas ollu resurssat manne duššás, dan dihte go mángasat máhttet ollu sámegiela muhto eai hála dan iešgudet sivaidd geažil. Raportta Språkspärr – “Jag tar tillbaka mitt språk” lea Ruota sámédiggi almmustahtán ruotagillii jagis 2013. (Blind Brandsfjell 2013: 3.) Lean erenomážit geahččan osiid, gos olbmot ieža leat beassan čilget iežaset vásáhusaid ja jurdagiid giellageavaheamis. Okta kursaoasseváldiin lea vástidan ahte ii lean ádden ahte sus ledje hehttehusat geavahit giela. Son lei maiddái ádden ahte mángasat earát dovde dan seammá. Muhtimat maiddái eai lean goassige gullan sáni språkspärr, dahje nu mo mun jorgalan dan sámegillii: hehttehusat geavahit giela. (Blind Brandsfjell 2013: 14–16.)

Kognitiivametoda kurssa oasseváldit eai lean oahppásat metodii ovdalaččas. Okta kursaoasseváldi dadjá sullii ná: “Metoda lea buorre. Mun bessen dárkilmahhtit makkár dovddut mus ledje ja ožžon responsa earáin joavkkus, mo sii oidnet ášši. Lei buorre gullat earáid ja fuomášit ahte earáin leat leamaš seammalágan vásáhusat.” Nubbi fas dadjá: “Mun lean álgán hállat eanet ja mus leat eanet positiivvalaš jurdagat iežan ja iežan giela birra.” Buot kursaoasseváldit vástidedje kurssa maŋŋá ahte sii geavahedje lullisámegiela eanet go ovdal. Go kursaoasseváldit galge vástidit gažaldahkii, máhtátgo dadjat sámegillii dan maid háliidat, de buohkat vástidedje ahte sis eai leat doarvái sánit hállat buot maid háliidit. (Blind Brandsfjell 2013: 16, 22–23.)

Kanadas lea maid čađahuvvon sullasaš kursa “Silent Speaker”. Jagis 2016 kurssa čađahii First Peoples’ Cultural Council, mii gullá Kanada eatnama British Columbia provinssa hálddahusa vuollái. FPCC bargun lea veahkehit provinssa álgoálbmogiid giela, dáidaga ja kultuvrra ealáskahttinbargguin. (FPCC 2017: About us.) Kurssa maŋŋá čállui ráporta, gos olbmot mitalit iežaset vásáhusaid oahpahaladettiin hállagoahhtit iežaset giela. Okta kursaoasseváldi lei fuomášan, man dehálaš lea hállat vaikko vel bargáge feallaid. Nubbi fas dadjá sullii ná: “Lean eanet iešihkkar danin go lean duostan bargat juoidá ođđa ja hástalit iežan. Mun lean maid movtta go eambbosat min servošis oasálastet oahppat ovtas. Dat lea somá ja dovddan ahte lean rámis.” Go kursaoasseváldit galge čilget, makkár áigumušat sis leat geavahit giela boahpteáiggis, de buohkat vástidedje ahte háliidedje joatkit giela oahppama dahje geavaheami. Mángasat maiddái jurddašedje giellasirdima boahtte buolvvaide, nu mo áhkubiidda ja mánáidgárdedoaimmain. (Gessner 2016: 16–17, 24.)

Suoma Sámédikki raporta Gullos Sámegeiella lea maid ožžon stuorra saji gažaldagaid fáttáid gávdnami. Ovdan bohtet earret eará giellameaštárat, geat leat resursan ja veahkkin gielloahppamis. Mánggasámegiela kommunikašuvdna ja maiddái ovttaskas olbmo

motivašuvdna ja ulbmilat geavahit ja oahppat giela leat dehálačča. Diehtjuohkin guovttegielalašvuodas lea erenoamáš dehálaš vai vanhemat välljejit oahpahit sáme giela mánáidasaset. Giellamolsun lea máŋgga sajis ja máŋgga olbmo eallimis dáhpáhuvvan ja dan botken mearkkaša ahte álgá giellamolsuma jorgalahttima áigodat ja dađi mielde rahpasit odđa vejolašvuodát giela ceavzimii. Danin loktana dárbu servodatlaš mearrideapmái láhčit vejolašvuodaid geavahit sáme giela ja nu huksehit sáme gielat arenaid váldogielat birrasa siste. Dat mielddisbukta ahte giela ealáskahttin rievdata eallima ja rahpá vejolašvuodaid odđa oktavuodaide. Jotkkolašvuolta ja bivevašvuolta leat dehálaččat sámi giellabarggus ja máŋgii áitatvulošgielaid hállit leat eanet didolaččat iežaset giellageavahemiin. Giela sirdáseapmi buolvvas bulvii lea dehálaš vai giella eallá ain viidáset. (Aikio-Puoskari 2016: 116–117.)

Annika Pasanen lea čállán nákkosgirjji anárašgiela ealáskahttima birra. Dutkamuša oktan oassin lei golmma anáračča jearahallan. Okta informánta lei heitán hállamis sáme giela mánnán go lei álgán skuvlii. Nubbi fas ii lean goassige aktiivvalaččat hállan sáme giela, muhto sus passivagiella. Son áddii eanáš muhto ieš ii máhttán buvttadit sáme giela. Goalmát informánta áhčči lei anárašgielat, muhto ii goassige hállan dan mánáidasas. Danin son ii goassige ožžon albma gielalaš vuodu ruovttus. Son oahpai dušše ovttaskas sániid anárašgillii mánnávuodas. Buot dát golbma informánta leat dál aktiivvalaš ja didolaš anárašgiela hálli. (Pasanen 2015: 168–200.) Dát čájeha dan ahte olbmot iešguđet gielladuogážiin sáhttet oahppat sáme giela. Jearaldahkan lea ain, makkár áššit váikkuhit das ahte olmmoš oahppá sáme giela.

Ovddibus namuhuvvon raporttaid ja eará čálalaš gálduid vuodul háliidin jearahallamiin gullat dáid fáttáid birra:

1. Duogáš dieđut/ovdal go álget sáme gielkursii
2. Motivašuvdna oahppat sáme giela
3. Vásáhusatsáme gielkurssa áigge
4. Mo lea váldán giela geavahussii kurssa maŋŋá
5. Eará maid informánta oaidná dehálažžan giellaoahppamis

Dušše vuosttaš oasis gažaldagat eai lean rahpasat. Muđui eará osiin gažaldagat leat hábmejuvnon nu, ahte informánta iežas sániiguin beassá čilget áššiid. Dát rabai vejolažžan, ahte sáhte boahit ovdan áššit, maid in leat ovddalgihtii máhttán jurddašit. Buot gažaldagat maid ledjen ráhkadan ovddalgihtii ledje dušše veahkkin rahpat ságastallama, muhto ieš ságastallanbotta sáhte bohciidit áibbas eará gažaldagat.

Vuosttaš oasi gažaldagat eai lean rahpasat, danin go ulbmilin lei oažžut duogáš dieđuid giellaoahpahalli birra. Dása gullet dieđut mánnávuoda birra ja mo lea vásihan giellabirrasa dalle. Háliidin maiddái gullat mo informánta veardidii iežas giellamáhtu ovdal go álggii kursii. Dán oasis maid ožžon juo juogalágan gova, leatgo informánttas olgguldas fáktorat ja motivašuvdna ja doarjja birrasis oahppat sámegeiela.

Nuppi oasis, jearahallama jurddan lei oažžut ovdan informántta iežas jurdagiid, makkár motiverejeaddji fáktorat dagahedje ahte háliidii oahppat ja álggii hállat sámegeiela: manin informántii lea dehálaš sámástit. Danin jearahallamis háliidin gullat informántta iežas guottuid giela ektui. Dát sáhttet leat duogáš diehtun manin lea háliidan hállagoahtit sámegeiela, álgit kurssaide ja makkár ulbmiliid informánta leat alccesis bidjan. Gažaldahkan maiddái badjánii makkár doarjaga dahje vuosttildeami son lea vásihan, go hállagođii sámegeiela. Dan oktavuodas jerren, geainna informánttat válljejit hállat ja geainna eai hála sámegeiela ja manin.

Goalmmát oasis háliidin oažžut ovdan, man ollu kurssaid informánta lea čadahan ja mo dat leat váikkuhan giela oahppamii. Dán oasis maid sáhtii bohtet ovdan informántta siskkáldas motivašuvdna dahje vejolašvuhta oasálastit kurssaide, jus son lea vázzán olu kurssaid. Dat sáhttet leat ovdamearkka dihte kurssaid viidodat dahje dássi. Vaikko dán dutkamusa váldoulbmilin ii leat dutkat kurssaid sisdoalu, de jearahallamiin bohte ovdan kurssaid erenomášvuodát, mat leat veahkkin hállagoahtit sámegeiela. Dasa lassin háliidin gullat, buoridan dihte kurssaid sisdoalu, maid sámegeiela studeanttat váillahit dálá kurssain.

Njealját oasis lei jurddan oažžut ovdan, mo informánttat leat vásihan áiggi kurssa maŋŋá, dalle go iešheanaláččat galggai geavahišgoahtit giela. Dás maid vejolaččat bohtet oidnosii informántta vejolašvuodát ja válljejumit, gos, geainna ja makkár dilálašvuodain sámasta dahje ii sámás. Dása maiddái gullet iežaset dovddut, mo vásiha daid dilálašvuodaid. Maŋimuš gažaldahkan lei, leatgo báikkit gos háliidivččii sámástit.

Vidát oassi lei oalle rabas. Dán oasis informánta sáhtii mitalit muhtin eaŋkil dáhpáhusaid dahje áššiid birra, mat leat veahkehan sámegeiela hállama. Dás sáhtte bohtit ovdan dat gos ja geainna lea vejolašvuhta sámástit ja man birra, ja mii lea dahkan vejolažžan hállagoahtit sámegeiela. Dán oasis bohte maid ovdan dat bealit mat leat fas justa nuppe gežiid, áššit mat hehtejit hállama. Informánttat maiddái besse mitalit man ollu ieš geavaha sámegeiela ja mitalit iežas jurdagiid, man bures son hálddaša sámegeiela. Dán oasis maid eallima rievdan ja identitehta badjána temán. Maŋimuš jearaldahkan lea: Maid informánta jurddaša sámegeiela boahhteáiggi birra sihke iežas buohta ja orrunsašis.

Ovdalgo čađaha albma jearahallamiid, de lea vuogas čađahit pilohtajearahallama. (Alanen 2011: 153). Pilohtajearahallamii välljejin guokte olbmo, geat heivejedje mu dutkamuš čuožahatjovkui, namalassii sápmelaččat geat rávisolmmožin leat sámástišgoahtán. Dát guokte jearahallama ledje bures lihkostuvvan ja ožžon máhcahaga, gokko bokte gažaldagat doibmet bures ja makkár áššiid ferten jearahallamis dárkilabbot čielggadit vai oaččun rivtteslágan materiála jearahallamis. Pilohtajearahallama buoremus beallin lei dat ahte ieš ožžon buoret iešluohttamuša vuolgit jearahallat eará olbmuid. Ohppen maiddái jearahallat rabas gažaldagain nu ahte in ožžon dušše jo/ii vástádusaid. Fuomášin maid juo pilohtajearahallamiid áigge ahte lea buoremus ságastit lunddolaččat ja diktit informánttaid doalvut mitalusa dohko gosa ieža háliidedje. Jáhkán dát lei dehálaš dan ektui ahte materiála in leat mun huksen, dat leat baicce čielgasit informánttaid mitalusat.

6.3 Dutki sajádat, jearahallamiid čadaheapmi ja materiálain bargan

Minde (2005: 7) čállá ahte dáruiduhttima sosiálaantropologalaš paradigma ii leat buktán oppalaš monografija dáruiduhttinproseassa váikkuhusain. Son jáhká ahte dat lea várra danne go fáddá lea nu moalkái ja dan birra eai leat hállan, erenoamážit dat joavkkut geaidda dáruiduhttin eanemusat čuožai ja geain ledje váivvumus vásáhusat. Son fuomášuhtá maiddái ahte árbevirolaš dutkan boahá deaivat olu váttisvuodaid ja etihkalaš čuolmmaid ja ahte informánttas galgá leat luohttamuš dutkái. Danin go dáruiduhttin ja dan váikkuhusat leat dagahan nu stuorra váivviid olbmuide, de fertejin leat ráhkkanan dasa ahte muhtin áššiid birra sáhtá leat váttis hállat. Válljejin goit ahte juohke háve jearan njuolgga jus juoidá lea eahpečielggas. Dávjá jerren: “Maid don jurddašat dien ášši birra?”. Maiddái pilohtajearahallama oktavuodas ožžon máhcahaga nuppi informánttas ahte jáhkkimis sii, geat leat miehtan searvat jearahallamii, leat ráhkkanan mitalit rahpasit iežaset vásáhusaid birra.

Iežan mielas ledjen bures ráhkkanan jearahallamiidda ja ledjen smiehttan dárkilit iežan rolla dutkin ja jearahallin ja jurddan lei objektiivvalašvuolta. Hui farga fuomášin ahte in sáhte čađahit jearahallamiid áibbas iežan guottuid haga, iige dat suige lean vejolaš. Vaikko lean jearahallandilálašvuodas dutkin ja galggan leat objektiivvalaš, de mángii fuomášin ahte ieš guottán movttiidahtti oahpaheaddjerolla, mas in beasa eret. Dán sullasaš cealkagiid dáiden jearahallanbotta mángii dadjalit: “Don han leat čeahppi hállat sámegeiela!” “Galggat beare joatkit go nie bures máhtát sámástit!” “Ii hal dat gal daga maidige jus juoidá boastut dajat!”

Mun dego dutkin fertejin duhtat dasa ahte mun in sáhte leat objektiiivvalaš ja go lea sáhka olbmuid jearahallamis, de steriila dutkanbiras ii leat vejolaš. In jáhke goit ahte lean váikkuhan informánttaid vástádusaid sisdollui. Jáhkán baicce ahte go čájehin positiiivvalaš beroštumi informánttaid giellageavaheapmái, de sii ledje ain eanet oadjebasat jearahallandilálašvuodas.

Vai fidnejin vástádusa iežan gažaldagaide, de háliidin diehtit olbmuid ulbmila ja motivašuvnna álgit giellakursii. Háliidin maid diehtit sin iežaset mitalusaid ja jurdagiid das, mii lea sin gielladuogáš ja giellamáhttu. Dát dieđut leat mielde čilgemin ollislaš gova makkár olbmot álget lohkat sámegiela. Jearahallamiin geahččalin oažžut ovdan mo sii vásihedje giellaoahppama kurssas ja giellageavaheami olggobealde kurssa. Háliidin maid oažžut ovdan dan mo sii ieža árvvoštallet iežaset giellaoahppama ja giellageavaheami vejolašvuodaid sihke kurssa áigge ja dan maŋŋá. Jearahallan ii lean čavgadit čatnon, baicce beallái strukturerejuvvon. Olbmot, geaid jearahallen, besse lupmosit mitalit iežaset vásáhusaid birra giela oahpahaladettiin ja dan mo sii dovde háladettiin giela.

Jearahallamat dahkkojuvvojedje geasset 2017, geassemánu ja borgemánu gaskkas. Mun ledjen guktii Gáivuonas jearahallamin informánttaid. Ieš orun Unjárggas ja lei álki šiehtadit deaivvademiid informánttaiguin Unjárggas. Gielladáiddu árvvoštallan ii lean deháleamos dán jearahallamis, jurddan lei baicce ahte informánttat dovde iežaset oadjebassan mitalit dovdduideaset ja vásáhusaideaset birra. Danin jearahallangiella ii lean ovddalgihtii mearriduvvon ja informánttat besse ieža välljet makkár giella lea vuohkkaseamos sidjiide. Okta jearahallan dahkkui aivve dárogillii, nu ahte sihke mun jerren ja informánta vástidii dárogillii. Golmma jearahallamis mun jearahallen sámegillii ja informánta vástidii dárogillii. Golmma jearahallamis fas ságastallan dáhpáhuvai dušše sámegillii. Muhtun informánttat maiddái seaguhedje gielaid ja mun adden čielga signála das ahte dat lei dohkkálaš.

Mu gažaldagat ledje ságastallama vuodđun muhto ságastallan ovdánii lunddolaččat ja danin gažaldagatge rivde dađistaga. Jearahallamat biste sullii diimmu guđege. Ovtta beaivvi jearahallen golbma olbmo. Dat lei masá liiggás, danin go lea hállamin persovnnalaš áššiid birra de ferte geavahit buori áiggi, váldit gulul ja čiekŋudit ságastallamii nu ahte máhtta bidjat heivvolaš gažaldagaid. Beaivvi goalmát jearahallamis lei lossat nagodit dárkilit smiehttat ja čadahit jearahallama heivvolaš gažaldagaiguin. Dalle erenomážit atnen ávkki gažaldagain, maid ledjen ráhkadan ovddalgihtii.

Loahpa loahpaid jearahallamat ovdánedje hui lunddolaččat ja olbmot hálle hui lupmosit iežaset vásáhusaid birra giela oahppamis. Guovddážiis ledje maid jurdagat das, makkár áššit

dagahit dan ahte lea hálakeahhtá sámegeiela ja dat áššit manin son válljii hállagoahhtit sámegeiela ja gos ja geainna son sámásta.

Buot materiála báddejuvvui. Dat lea hui vuogas dan dihte ahte materiála sáhtá guldalit ja dárkilastit, jus maŋŋá lea eahpesihkkarvuohhta fáttáin ja áššiin, maid birra lea hállojuvvon. Lean guldalan buot jearahallamiid ja čállán daid sisdoalu. Mun in suige leat littereren juohke čállosa sánis sátnái, baicce čállán váldosisdoalu juohke jearahallamis. Dat ii goitge oaivvil dan ahte livččen guođđán maidige eret, mii guoská dán čállosa fáddái, baicce lean guođđán eret daid áššiid mat eai gula dutkamuššii. Dain jearahallamiin, main informánta lea dárustan, lean jorgalan jearahallamiid váldosisdoalu sámegillii. Vai in almmostahte informánttaid, geat leat searvan jearahallamiidda, danin buot maid lean čállán jearahallamiin lean čállán iežan suopmana mielde.

Livčče lean miellagiddevaš geahčadit dárkilabbot leatgo iešguđet sohkabeliid vástádusain erohusat. Livččen sáhtán maiddái guorahallat eanet leatgo erohusat das, makkár áigodagas informánttat leat bajásšaddan. Maiddái livččen sáhtán guorahallat erohusa dán guovtti suohkanis/gielddas. Muhto dán dutkamuša ulbmilin ii leat geahčadit erohusaid sohkabeliid, agi dahje orrunbáikki mielde ja danin in oainne dárbbu čájehit sohkabeali, agi dahje informánttaid orrunbáikki dalle go ovdanbuvttán informánttaid čilgehusaid. Go dán čállošis ovdanbuvttán sitáhtaid ja eará dajahusaid, de guođán álohii namutkeahhtá informántta sohkabeali, agi ja orrunsaji. Danin merken informánttaid nummiriiguin (1)–(7).

7. Materiála guorahallan ja analiisa

Maŋŋá go ledjen guldalan buot jearahallamiid, de lean čállán juohke jearahallama sisdoalu. Go dutki galgá ollu dieđuid ráddjet, de ferte sirret ja čorget dieđuid. Okta vuohki diehtosirremis lea ráhkadit matriisa. Matriisas čoggen buot čieža informántta vástádusaid bálddalagaid. Dasto juhken vástádusaid fáttáid mielde. Informánttaid váikkuhusas jearahallama váldosisdoallu hápmašuvai mu dutkamis ná:

- Duogáš dieđut ja sámeielmáhttu mánnán.
- Informánttaid jurdagat dáruiduhttima birra.
- Dieđut manin háliidii ja mii motiverii oahppat sámegeiela.

- Iežas árvvoštallan iežas sámegeidáidduin ja hehttehusat dahje jurdagat das manin lea váttis hállagoahtit.
- Gos, geainna ja makkár áššiid birra son sáhtta ja máhtta hállat sámegillii.
- Leago informánta dovdan doarjaga oahppagoahtit sámegeida dahje álgit kursii.
- Jurdagat gielladilis iežas ruovttubáikkis ovdal, dál ja boahpteáiggis.
- Sámegeielkurssat ja daid sisdoalu árvvoštallan.
- Identitehta ja dovddut sámegeida ektui.
- Mii lea dehálaš sámegeida oahpadettiin.
- Boahpteáigge jurdagat sámegeida birra sihke indiviida dásis ja báikkálaš servošis.

7.1 Sámegeida oahppan mánnán dáruiduhtton guovllus

Nu mo Walsh ja Lane (2014: 2) ođđahálii kategoriseremis ge, de buot dán dutkamuša informánttat mitalit ahte sii leat mánnán gullan sámegeida. Buohkat leat gullan sámegeida goit veahá ruovttus muhto vanhemat eai leat njuolgut hállan sidjiide sámegeida. Haugen málle mielde (gč. kap. 5.1) sáhtta dulkot ahte fievrrideapmi čuovvovaš bulvii lea boatkanan dáikko bokte. Nu sáhtta dadjat ahte giellamolsun dán dutkamuša informánttaid bearrašiin lea dáhpáhuvvan. Boađusin lea ahte go informánttat leat dovddagoahtán ahte háliidit oahppat sámástit, de muhtimiin sis lea muhtinlágan gielladáidu dahje goit ge nana passiivagiella. Eará informánttat eai ádden sámegeida olusge. Mun dulkon sin vuolggasaji dan rájes go didolaččat háliidedje oahppat sámástit, ahte sii leat juogo dásis aB dahje B Haugen málle mielde. (gč. kap.5.1)

(7) “Mun lean álohii gullan sámegeida. Dalle go olbmot ledje guossis. Ii juohke beaivvi.”

Vihitta informántta dadjet, ahte vanhemat lávejedje hállat sámegeida dalle go mánát eai galgan áddet man birra lei sáhka. Okta informánta dajai ahte dáhpáhuvai dávjá, dalle go bohte guossit ruoktot, de ollesolbmot sámástedje.

(2) “Mu vanhemat hálle sámegeida. Soai hálaiga suollemasgeida dalle go mii mánát eat galgan áddet maid soai hálaiga.”

(3) “Buot dan generašuvnnas máhtte sámegeida ja hálle gaskaneaset. Muhto sii eai háliidan hállat midjiide. Go šadden ollesolmmožin, de áddejin eanet mo áššit leat doaimman.”

Dát čájeha dan ahte seammá áigge ja maiddái manjá dan áigge go sámegiella lei gildojuvvon giella skuvllas, de vanhemat maiddái leat válljen leat sámáskeahtá mánáide ruovttus.

Giellamolsun sámegiella dárogillii lea dáhpáhuvvon jodánit dán dutkamusa informánttaid bearrašiin. Informánttaid mitalusaid vuodul eanáš vanhemat, áhkut ja ádját hálle sámegiella eatnigiellan, muhto válljejedje dárustit mánáiguin. Johansen (2009: 48–51) gažada; sáhttego Olmmáivákki olbmot válljet giellamolsuma vai leigo sis dan bággu dahkat. Olmmáivákkis vanhemat válljejedje dárustit mánáiguin danin go ieža ledje vásihan sámegiella geavaheami gildosiid skuvllas ilgadin. Johansen oaivvilda ahte giellamolsun leamaš bággejuvvon, danin go dáruiduhttinproseassa áigge sámeg- ja kveanagielat ledje gildojuvvon skuvllas ja olbmui ii lean eará válljenmunni. Son maid lasiha ahte olbmuid ii lean čuvgehuvvon, makkár negatiivvalaš beliid giellamolsun sáhtii mielddisbuktit.

- (2) “Dáruiduhttima geažil soai eaba (vanhema) hállan midjiide sámegiella. Dan dihte maid soai leigga vásihan, de eaba háliidan ahte mii vásihit dan seammá.”

Dáruiduhttin namuhuvvui mángii njealje jearahallamis. Dáruiduhttima oktavuodas informánttat hálle maiddái vuosttildeami birra, mii ain sáhtá dáhpáhuvvat vaikko dilli leage buorránan áiggi mielde. Nuppe dáfus informánta lea sihkar das ahte guottut sámegiella ektui leat buorránan go fas nuppe dáfus diehtá ahte muhtin áššiid birra ii ain ge sáhte álmolaččat digáštallat sámi áššiid birra.

- (1) “Dál eai leat nu ollu ovdagáttut go ovdal. In jáhke dat leat oalát jávkan, muhto dat leat juogaláhkai mannan čihkosii ja leat jávkosis. Dat olbmot leat ain dás ja sii bohtet oidnosii ain muhtin dilálašvuodain. Ovdamearkka dihte geaidnonamaid ja geaidnogalbbaid oktavuodas, galgetgo dat leat sámegillii vai eai. Boazoealáhusa oktavuodas.”

Guhtta informántta namuhit áhkuid ja ádjáid sámegielagin. Eanáš dán dutkamusa dáhpáhusain áhkut ja ádját eai njuolgut leat oahpahan sámegiella, muhto sáhtá áddet informánttaid mitalusaid vuodul ahte sii leat leamašan muhtunlágan giellagovvan. Rasmussen (2013: 142–143) dutkamusas bohtá maiddái ovdan ahte áhkut ja ádját leat dehálaš giellaoahppandoarjjan Deanu leagi mánáide ja nuoraide, ležžet sii dal makkár gielalaš dásis beare. Dušše okta dán dutkamusa informánta dajai ahte áhkku hálai sutnje álohii sámegiella ja son maid hálai sutnje sámegiella.

- (6) “Mun hállen áhkuin veahá juohke beaivvi. Eanemus guldalin su. Son jámii go ledjen ovcci jagi ja dan manjá in hállan mángga jahká.”

Giellaekologalaš oainnus muhtin dán dutkamušá informánttain lea leamaš vejolašvuohta beassat leat oassin giellabirrasa eará olbmuid luhtte ja nu oahppat veahá sámegiela. (gč. kap. 3.3) Nu mo dát informánta muitala, de lea son beassan leat oassin giellaservoša oahpes olbmuid luhtte. Son beasai doppe gullat ja oahppat giela ja dat várra maid lea boktán sáhkki vuoda oahppat ja hállagoahtit sámegiela rávisolmmožin.

(4) “Mun gullen earáid luhtte ollu sámegiela. Doppe sii hálle mánáiguin maid. Muhtun sajiin lei dušše rávisolbmuid gaskkas.”

Okta informánta dadjá ahte lei suhtus iežas vanhemiidda, go eaba leat hállan ja oahpahan sutnje sámegiela. Informánttat orrot leamen hui didolačča dainna ahte servodatlaš dilli lea leamaš sivvan dasa ahte sin vanhemat eai leat hállan sidjiide sámegiela. Nu mo Hyltenstam ja earát (1999: 46–47) čállet, de ii leat ovttaskas olbmos gitta ahte giellamolsun dáhpáhuvvá. Dárbbasuvvo máŋga fáktora govvet dakkár dáhpáhusa nu mo giellamolsuma dahje giela seailluheami.

(2) “Mii han eat beassan oahppat dan dáppe dáruiduhttima geažil. Mun dovddan okta oassi lea eret.”

(3) “Ledjen várra veahá suhtus iežan vanhemiidda ahte soai eaba oahpahan sámegiela munnje. Muhto de okta viissis almmái dajai, ahte jurddaš mo sis leamaš. In han mun sáhte sudno sivahit.”

Leat sihke servodatlaš bealit mat leat váikkuhan dasa ahte informánttaid vanhemat leat välljen leat sirddekeahttá sámegiela čuovvovaš bulvii, muhto dat lea maiddá ovttaskas bearraša vanhemiid mearrádus. Máŋgga informánttas leat bahča dovddut go eai leat oahppan sámegiela eatnigiellan. Nuppe dáfus de lea informánttaide álkit addit ándagassii ja áddet vanhemiid välljemiid giela ektui dalá servodatlaš doaladumiid sámiid ja sámegiela ektui.

7.2 Jurdagat sámegiela birra ja motivašuvdna ja vejolašvuohta oahppat giela

Buot dán dutkamušá informánttaide sámegiella lea dehálaš. Máŋggas dadje ahte giella lea váimmus. Okta informánta dadjá, ahte dat lea oassi sus, man son ii leat beassan oahppat. Gulahallat sámegillii eará sápmelaččaiguin maid loktanedje dehálaš oassin.

(5) “Máhttit sámegiela lea dehálaš, danin go orun sámi servodagas.”

- (5) “Go lean earáid searvvis, de háliidan goit áddet veaháš.”
- (6) “Mun láven lohkat ahte dat lea mu váibmogiella. Dovddan ahte lea buorre munnje hállat dan giela.”
- (7) “Sámeigiella leamaš min giella dáppe. Dat lea jávkan ja mu mielas maid lea dehálaš ahte mii máhttit sámeigiella go mii leat sápmelaččat.”
- (7) “Lea dehálaš ahte sáhtán gulahallat sápmelaččaiguin, maddái Suomas.”

Sivat manin olmmoš háliida oahppat hállat leat iešguđetláganat. Dávjá lea muhtin eallindáhpáhus dahje rievdadus eallimis, mii dagaha ahte háliida oahppat dahje geavahišgoahtit unnitlogugiella ja šaddat odđahállin. (Walsh & Lane 2014: 3) Dákkár eallindáhpáhus sáhtta leat go oážžu mánáid.

- (4) “Mun álgen go ožžon vuosttaš máná, dušše dalle go ledjen okto suinna. Go moai leimme guovttágaskka de mun savkalin nu ahte hárvánin daid jienaide ja sániide. Dat lei issoras váttis.”
- (6) “Jurddašin mánáid. Galgá sin veahkehit. Mun in livčče álgán hállat jus eai livčče mánát boahtán.”

Dán dutkamušas bohtá čielgasit ovdan ahte go olmmoš oážžu mánáid, de olbmui lea ollu motivašuvdna oahppat ieš sámeigiella. Dat dan dihte vai nagoda veahkehit ja doarjut iežas mánáid giellaoahppama. Maddái Todal (2002: 111) dutkamušas bohtá ovdan ahte viidáset fievrridit giella čuovvovaš buolvvaide lea stuorra motivašuvdnan oahppat giella. Dán dutkamuša guhtta informántta dadjet ahte sin áigumuššan lei oahppat hállat sámeigiella. Okta informánta háliidii oahppat sámeigiella nu ahte sáhtii veahkehit iežas mánáid leavssuiguin.

Maddái eará eallindáhpáhusat dahje eará eallimii gullevaš stuorra áššit sáhttet leat nannemin dovddu das ahte háliida oahppat sámeigiella. Maddái jurdda das ahte giella gullá lagašberrasii ja ahte giella lea oassi soga duogážis ledje dehálaččat informánttaid mielas.

- (2) “Danin go mu vanhemat leat hállan sámeigiella ja mu áhkku hálai sámeigiella. Son hálai dušše sámeigiella go oáččui demeanssa.”
- (3) “Barggu dihte. Mu duogáža dihte. Mun háliidin oahppat sámeigiella. Dat lei kombinašuvdna.”

- (4) “Dáppehan gullui sámegealla olles áigge. Mun smihtten dávjá ahte manne mun in máhte dán. Mus lea leamaš álohii miella máhttit sámegealla.”

Walsh ja Lane (2014: 3) maid čálliba stuorra eallindáhpáhusaid birra, mat leat motiverejeaddjin hállagoahtit. Erenoamáš motiverejeaddjin hállagoahtit sámegealla lea dalle go olmmoš oažžu mánáid. Eará stuorra motivašuvdna hállagoahtit leat áhkut ja ádját dahje eará dehálaš olbmot, geat gullet sámi ođđaháli eallimii.

Dat ahte informánttat leat beassan álgit lohkat sámegealla leat maiddái gitta das ahte lea vejolašvuohta dahkat dan. Materiála vuodul lean ožžon gova das ahte sihke Gáivuonas ja Unjárggas bargit, geat háliidit lohkat sámegealla dávjá besset dahkat dan. Vihtta informántta dadjet ahte leat ožžon virgelobi bálkkáin vázzit muhtin sámegeallkursaid. Maiddái dat ahte kurssat lágiduvvojit lagasbirrasis leat addán buori vejolašvuođa searvat kurssaide. Dat ahte gielddaid bealis addojuvvo virgelohpi gazzat sámegealloahpu lea posiitivlaš mearka das ahte atnet árvvus sámegealla ja háliidit ovddidit sámegeallgelbbolašvuođa iežaset guovllus.

- (2) “Mun ožžon permišuvnna barggus vuolgit kursii. Dat leamaš doppe álohii ahte háliidan oahppat sámegealla ja go bođii vejolašvuohta de háliidin álgit... Buot kurssaid lean čadahan iežan ruovttubáikkis.”

Identitehta ektui materiála lea miellagiddevaš. Muhtun informánttaide giella lea nannosit oassin identitehtas. Walsh & Lane (2014: 3) maiddái dadjaba ahte ođđaháliide dávjá guoskkaha identitehta ohcaleapmi.

- (1) “Munnje leat guokte iešguđet ášši dat ahte mo don dovddat gii don leat ja fas ahte hállagoahtit sámegealla.”
- (2) “Go mun ledjen uhci, de in jurddašan goassige ahte mii leat sápmelaččat. Dat ii dáhpáhuvván ovdal go mun álgen sámegeallkursii.”
- (4) “Mun in dovdda ahte lean eanet sápmelaš, muhto lea issoras buorre dovdu go dál mus lea giella maid. Dat dovdui ahte lei juoidá mii váillui.”
- (5) “Giella lea oassi mu identitehtas.”
- (7) “Mun dovddan dál iežan eanet sápmelažžan go ovdal.”

Muhtun informánttaide identitehta ohcaleapmi giella oahpadettiin lei dehálaš. Mun navden ahte dát boahtá eanet ovdan materiálas ja ahte giella ja identitehta laktásit eanet oktii. Nubbi bealli materiálas čájeha ahte mángasat informánttain sirrejit giella ja identitehta.

7.3 Vásáhusat sámegiellkursain

Buot informánttat leat vázzán mánggaid sámegiellkursaid. Buohkat leat vázzán unnimustá golbma iešguđetlágan sámegiellkurssa. Kurssat, maid informánttat namuhit leat Davvin ja Sámás kurssat, Romssa universitehta álgokurssat ja oasit vuodđofágaoahpus, Sámi Allaskuvlla Saal kurssat ja lohkanbadjeoahppu. Maiddái guokte iešguđetlágan báikkálaš kurssa namuhuvvojit. Dat ahte informánttat leat vázzán mánggaid kurssaid čájeha dan ahte dát informánttat leat čájehan beroštumi, geavahan návccaid ja sis leamaš vejolašvuohta oahppat sámegiela.

(3) “Mun in leat bággehallan goassige hállat sámegiela. Baicce dan kurssas, doppe han lei bággu hállat. Mu mielas manai oalle bures.”

Dán informántta mielas sámegiellkursain ii livčče dárbu hállat eará giela, danin go vai šaddá bággu hállat sámegiela. Dát čájeha ahte informántta sáhtášii leat gárvvis hállat sámegiela muhto hállá bákku birra, maid ii oainne eará sajiin. Obbalaččat informánttaid mielas kurssain lei ávki ja sii ohppe ollu, muhto mángasat váillahedje eanet hállanhárjehallama kurssaid áigge

(2) “Mis lei uhcán hállanhárjehallan vuosttaš kurssain. Mii oahpaimet ahte nie lea diet cealkka ja nuo lea duot cealkka. Dat váillui hui ollu.”

(3) “Sii geat oasálaste, de sis lei nu stuorra erohus. Gádden ahte lei ollu hállan, muhto dat ii lean nu.”

(6) “Ohppen ollu giellaoahpa. Mun álgen hállat veahá buorebut.”

(7) “UiT kurssain ledje ollu čállinbarggut... Giellaguovddážis lei buorre ahte lei measta beare njálmmálaškursa.”

Eanáš informánttat rápmojedje kurssaid main besse hárjehállat sámegiela njálmmálaččat. Muhtimiid mielas maid kurssat main beassá hárjehallat jurddašit mo geavahit sámegiela ja hállat iežas dovdduid birra giela ektui ledje buorit.

(3) “Mu mielas lei hui buorre kursa, gos oasseváldit leimmet seammá dásis. Doppe leimmet ovttaláhkai bággejuvvon hállat sámegiela.”

(4) “Kursa ii lean dábálaš giellakursa. Dat ii lean beare nie ahte don galget oahppat sániid. Mu mielas mii eanáš hálaimet, manne lea váttis. Manne dus leat sperrat oaiivi siste. Maid galgá bargat. Maid don duosttat bargat.”

Dán jearahallamis bohtá bures ovdan ahte báikkálaš kurssat leat dehálačča erenomážit dan ektui ahte sámi ođđahálii dovda ahte oahppá iežas suopmana ja báikkálaš kultuvrra. Ovtta informántta mielas leamaš erenoamáš dehálaš ahte son lea beassan oahppat sáme giela iežas ruovttubáikkis ja giellaguovddáža čađa.

- (1) “Buorre go giellaguovddáš lea lágidan midjiide giellakurssaid, danin go sii máhttet čatnat báikkálaš kultuvrra giellaoahppamii. Danin go don leat huksemin iežat identitehta ođđasis.”
- (7) “Dat lei measta ođđa sisabohtin kultuvrii. Mun lean álohii ádden kultuvrra muhto máhtán giela de šaddá measta lagabui kultuvrra.”
- (7) “Mis lea iežamet suopman, muhto universitehtas dadjet ahte diet ii leat riehta. Mun ferten oahppat sihke min sáme giela ja girjegiela.”

Lea mearkkašan veara ahte informánta dovda iežas gártat guovttegeardánit oahppat sáme giela. Dása sáhttet leat mánggat sivat. Okta sivva sáhtta leat ahte sáme giela oinnolašvuohta ii leat nu nanus. Eahpesihkarvuohta sáme giela riehtačállimis sáhtta váikkuhit giellaválljemii dárogiela buorin. Sáme giela oinnolažžan dahkan skuvllas doarju sáme giela geavaheami ja nanne giela árvvu. (Linkola & Keskitalo 2015: 19–21.) Eará sivva sáhtta leat ahte oahpahusas ii válđojuvvo doarvái vuhtii giellaoahpahalli suopman.

7.4 Gos ja geainna informánttat sámástit ja háliidit sámástit

Guhtta informántta dadjet ahte sii hállet ja geavahit sáme giela barggus uhcit dahje eanet. Ovtta informántta válđosadjin sámástit lea bargu. Nubbi fas dadjá ahte muhtimin gártá hállat juohke beavvi ja muhtimin fas ii nu dávjá. Son maddái sámasta dušše dihto olbmuiguin.

- (1) “Jus ... dahje ... riŋge de sámastan. Muhtun vahkuid juohke beavvi muhtumin in nu ollu.”
- (2) “Mun hálán barggus. In juohke beavvi muhto dalle go lea dárbu.”
- (6) “Hálán dál sáme giela juohke beavvi nu mo barggus, vaikko geainna.”
- (7) “Beaivválaččat sámástit álgen barggus. Mun beare álgen. Mun dovden ahte mun fertejin dahkat dan barggus.”

Viđa informánttas leat mánát. Buohkaid mánáin leamaš sámegeiella juogo mánáidgárddis dahje skuvllas, muhtumiin ollu muhtumiin veahá. Guokte informántta muitaleaba ahte sudno mánát hállat sámegeiella ja leat dahje leat leamaš sámegeielat mánáidgárddiin/luohkáin. Guokte informántta dadjaba ahte sudno mánát eai hála sámegeiella, muhto leat ožžon sámegeiella oahpahusa skuvllas. Ovtta informántta mánát áddejit sámegeiella ja maiddá hállat veahá. Okta informánta dadjá ahte skuvllas lea heajos sámegeielfálaldat ja oaidná dan oktan sivvan dasa ahte mánát leat válljen eret sámegeiella.

- (2) “Mu bártnis lei oahpaheaddji, gii lei sámiid vuostá. Son dajai midjiide ahte son galggašii heaitit sámegeielain danin go son ii lean nu čeahppi dárogielas. Dat várra muitala makkár guottut oahpaheaddjiin leat.”

Giellaekologalaš oainnus giella geavahanvejolašvuodaid ohcaleami ektui muhtun informánttat eai oainne vejolašvuodaid geavahit sámegeiella iežaset ruovttubáikkis. Nuppit fas oidnet ahte lea vejolaš gávdnat sajiid gos sámástit. Muhtumat eai leat sihkkarat leago gielladilli rievdan vai leago dat gitta das ahte ieš eanet áicá daid sajiid, gos sámegeiella gullo. Giellageavaheami ektui muhtun informánttat oidnet dehálažžan ahte politihkkárat ja servodat loktejit giella árvvu ja ahte lámččojuvvo vejolašvuolta olbmuid geavahit giella. Informánttaid mielas giellaguovddážit leat guovddázis dán barggus.

- (1) “Mu mielas giella ii váldde olles ovddasvástádusa dihtomielaláččat. Mis lea ollu maid galgat ain bargat. Ja čuovvut njuolggadusaid mat gusket gillii justa nu mo buot earáge njuolggadusaid.”
- (2) “In jáhke leat mángasa gielddas ge geainna sáhtta váldit oktavuoda sámegeilli. Muhtimat várra máhttet veahá, muhto eai máhte nu bures ahte sáhttet hállat beaivválaččat. Mii váillahit arenaid gos hállat sámegeiella.”
- (2) “Politiikkárat leat iešguđetláganat. Muhtimat dieđus oaivvildit ahte dat (giella) lea dehálaš. Mii eat dieđe min historjjá. Dása dárbbasuvvo dihtomielalašvuolta ja diehtu.”
- (3) “Jus leat hui beroštuvvan de sáhtášit ohcalit daid báikkiid, gos lea vejolaš sámástit.”
- (4) “Giellaguovddáš lea hirbmat dehálaš. Sii olles áigge leat diđoláččat bargan gielain. Ovdal ii lean ná. Lea mannan áigi ovdal mii leat joavdan deike gielain. Mángalogi jagi.”

- (4) “Giella lea bargan olu sámegeiela ektui. Vaikko leamaš riiddut. Issoras dehálaš ahte leat fállaldagat. Dáppe mángasis lea ruovttugiellan dárogiella. Mánáidgárddis ferte leat sámegeiella jus áigut seailuhit giela. Galggašedje leat vel eanet resurssat stivret giela.”
- (5) “Dál gulan sámegeiela juohke sajis. Sáhtta leat danin maid go guldalan eanet.”

Nu mo lean juo namuhan, de dát dutkanbargu guoskkaha indiviidadási giellaválljejamiid. Muhto in sáhte garvit dan ahte joavko- ja servodatdási fáktorat čuhcet indiviidadási giellaválljejamiide. Hyltenstam ja earát (1999: 47) čállet ahte servodatdási fáktorat govvidit ja maiddái mearridit minoritehta stáhtusa majoritehta ektui. Dat sáhttet leat politihkálaš iešmearrideapmi, ideologalaš jurdagat, vejolašvuohta skuvlejupmái ja nu viidáset.

Dán dutkamuša informánttat loktejit ge dehálažžan dan ahte guovllu politihkkáriid rolla láchit gielladili lea dehálaš. Leat stuorra vuordámušat politihkkáriidda ahte sii čájehit geainnu giellaealáskahttimis/-seailuheamis. Orru leamen nu ahte olbmot vurdet servodatlaš dohkkeheami erenomážit báikkálaš politihkalaš dásis. Báitá čađa ahte go politihkkárat dustet doarjut sámegeiela, de gielladilli buorrána ja olbmot geavahišgohtet sámegeiela eanet. Dát sáhtta maiddái leat oktavuodas dasa ahte olbmot leat oadjebasat dasa ahte giella ja giela geavaheapmi lea dohkkehuvvon. Olbmot oidnet dehálažžan ásahusaid nu mo giellaguovddážit, geat sáhttet doaimmat mángga láchkai gielladoarjjan. Dákkár doarjja sáhtta leat láchit giellaarenaid, bargat guottuiguin giela ektui, leat doarjjan ođđaháliide ja bagadallat gieldda giellabargguiguin.

7.5 Iešgudetlágan dovddut

Mángasat hállet ieškritihka ja hehttehusaid birra. Dákkár áššiid birra leat earáge dutkit čállán. Todal čállá ahte hehttehusat leat dat áššit ja sivat mat dagahit ahte olmmoš ii hála sámegeiela dahje jus hállá, de ii hála ollu háválassii. Su informánttat mitalit ahte hehttehusat sáhttet leat cieggan millii juo mánnán. Dovddut das ahte ii leat doarvái buorre dahje vuordámušat ovttaskas olbmui hehttejit hállamis sámegeiela. Dákkár hehttehusaid sii eai vásit ovdamearkka dihte eaŋgalasgiela ektui. Todal fuomášahtta ahte dát lea dábálaš miehtá máilmmi sajiin gos leat unnitlogugielat. (Todal 2007: 204–206.)

Maiddá Walsh ja Lane (2014: 3) dadjaba ahte ođđahállit dávjá ieža jurddašit ja maiddái earát sáhttet jurddašit ahte sin giella ii leat doarvái buorre dahje ahte sis lea earálagan gielladáidu.

Nuoraid giella sáhtta spiehkkasit ollu ovddit buolvvain jus sii eai leat bajásšaddan unnitlogugielain.

Mánegasat dán dutkamuša informánttat namuhit dan ahte lea dahje lei váttis hállagoahtit sámegiela ja ahte sii ballet dadjamis boastut. Go jearan manin, de dadjet ahte lea “sperre” dahje ahte leat nu ieškritihkalaččat.

- (3) “Mun lean gullan ahte mun lean hui ieškritihkalaš. Jus áiggut hállat sámegiela de fertet hállat dievaslaččat.”

Go jearan leago váralaš hállat sámegiela, de okta vástidii ná:

- (7) “Dat lei veháš váralaš hállat sámegillii almmolaččat. Measta čirron. Dat lei veahá erenomáš... Dáppe ii leat váralaš (barggus). Muhtin sajiin sáhtta leat ain ge go leat odđa olbmot. Ja mun lean maid udju.”

Udjuvuoda birra hálle eará ge informánttat. Ovtta informántta mielas su isit dal livčče buvdas sáhttit hállat sámegillii, muhto son ieš ii várra goassige boađe sáhttit bargat dan. Nubbi informánta maiddái dadjá dan, ahte hállagoahtit sámegiela, dasa gullá udjuvuolta.

Oadjebasvuolta hállat sámegiela leage loktanen dáid jearahallamiid bokte dehálažžan iešguđetláhkai. Juuso (2009: 16–17) čállá ahte leat ollu sivat manne olbmot eai duostta sámástit. Dát šaddet hehttehussan ja sáhttet goazahit sámegiela hállama. Hehttehusat sáhttet dagahit dorvvuhisvuoda dovddu ja olmmoš hutká garvinstrategiijaid ja danin sáhtta leat sámáskeahhtá vaikko háliidivččige. Go čiehkáda garvinstrategiijaid duohkái, de unnida vejolašvuodaid sámástit.

Dán dutkamuša informánttat leat háhkan oadjebasvuoda maiddái kurssain. Giellaguovddážit namuhuvvojit sihke Gáivuonas ja Unjárggas dehálažžan giellabarggu oktavuodas. Okta informánta dadjá ahte ii hála sámegiela eará sajiin go kurssas ja giellaguovddáža bargiiguin. Okta fas hállá nuppiin kursaoasseváldiin, gii lea vázzán seammá kurssa go son ja dovdá ahte soai leaba seammá dásis. Okta fas dadjá ahte ii hála eará olbmuiiguin sámegiela, go singuin geat dovdet su duogáža. Dat olbmot leat kursadoallit ja giellaguovddáža bargit. Son dovdá olu heahpada das, go ii máhte sámegiela.

- (1) “Lea álkit hállat singuin geat áddejit mu historjjá. Sii eai vuordde nu ollu. Ja vaikko mii dárustivččiimet, de dat ge ii leat nu váralaš.”

- (3) “Mun vázzen kurssa dá gieskat ja dalle lei álki hállat sámegiela.”

Mánngasat informánttain dovdet ahte lea álkit hállat mánáiguin ja boarrásiiguin. Eatnašat leatge namuhan ahte sii leat juogo álgán hállat mánáiguin dahje vuorasolbmuiguin. Muhtun olbmuiguin lea váttis hállat sámegillii vaikko diedáshedjege ahte dat olmmoš máhttá sámástit.

- (1) “Mun hálán sámegiela vuorasolbmuiguin, sii eai geahča ártegit munnje. Sii vástidit munnje almmá ahte mun dovddan ahte sii veardádallet mu.”
- (5) “Barggus ja doppe gos mun nagodan hállat. Árgabeaivveáššiid birra. Ja veaháš tulljaid edniin. Veaháš áhkuin. Mánáiguin borrama, gárvodeami, duhkorasaid, bearraša ja áššiid birra maid sii leat bargan. In hála nu ollu, beare doppe gos lea bággu.”

Mánngas namuhit iežaset diehtit ahte earát eai beroš vaikko dajašedjege boastut, muhto liikká ballet dahkamis feaillaid. Mánngasat namuhit sojahemiid ja jietnademiid váttisin. Okta maiddá namuha lestadianismma sivvan dasa ahte lea nu ieškritihkalaš. Nubbi fas dadjá ahte son lea beare diekkár olmmoš ahte buot ferte leat dievaslaš ovdal go son dohkkeha áššiid. Dasa lassin son lea vásihan oahpaheaddji, gii lei hui garas dainna ahte ii galgan hállat ovdal go máhtti albmaláhkai giellaoahpa.

- (2) “Doppe lea duogábealde diet giellaoahpa oahpaheaddji jietna, vaikko diedán dat ii leat váralaš.”
- (4) “Jus mun galgen hállat de mun galgen máhttit dan albmaláhkai. Mun in sáhte boastut hállat. Dalle šattai áibbas sperre.”

Buohkat maiddá hálle eahpelunddolaš- ja lunddolašvuoda birra. Dainna sii oaivvildedje dan ahte lea eahpelunddolaš sámástit singuin, geaiguin lea hárvánan dárustit. Lea álkit ja lunddoleabbo dárustit olbmuiguin go sámástit. Oahpesolbmuiguin sii välljejit dávjá dárustit, vaikko diedáshedje ahte sáhtáshedje maiddá sámástit.

- (1) “Muhtumat dáppe barggus máhttet muhto sii eai hála. Miihan leat hárvánan dárustit.”
- (7) “Muhtin olbmuiguin lea váttis molsut giela. Fáhka álggát sámástit. Dat ii leat lunddolaš.”

Buot informánttat dadjet ahte lea dahje lei garra bargu hállagoahtit sámegiela. Govvidettiin vuosttaš háviid go hálle sámegillii, informánttat geavahedje sániid ja dajaldagaid nu mo váttis, rahčamuš, geavahit ollu návccaid, heahpat, váralaš, ballu, eahpesihkkar ja dadjat boastut.

- (1) “Jus mun galgган ieš ráhkadit cealkaga nu ahte dat lea áddehahti, dat lea rahčamuš. Dat lea mentálalaččat lossat.”

- (3) “Mun geahččalin hállat sámegiela ovttain kollegain gii váccii seammá kurssa. Muhto dat ii mannan nu bures.”
- (4) “Mun álgen go ožžon vuosttaš máná. Dušše dalle go ledjen okto suinna. Go eamit lei das de hálaimet dárogiela. Dat lei nu váttis álggos. Go moai leimme guovttágaska de mun savkalin nu ahte hárjánin daid jienaide ja sániide.”
- (4) “Lei hirbmat váttis oažžut njuokčama johtit rivttes láhkai ja oažžut rivttes jienaid.”
- (4) “Olbmot vurde ahte mun máhtten sámegiela. Mun jáhkán dat maid dagahii váttisin álgit hállat.”
- (5) “Sámegiella lea leamaš váttis mu mielas. Sánit ja grammatihkka. Jus dovddan olbmo bures de lea váttis hállat sámegiela suinna. Ollesolbmuiguin in hála sámegiela. Lea váttis ráhkadit cealkagiid.”
- (6) “Ovdal lei nu ahte ii galgan hállat jus ii máhttán albma giela.”
- (6) “Muhtun olbmuiguin lea váttis hállat sámegiela. Singuin lean álohii dárustan.”
- (6) “Ovdal lávejin jurddašit makkár sániid galgga geavahit. Mun oahpan.”

Dát informánttaid govvádusat giela hállamis addá gova das ahte álggos giela geavaheapmi lea hui lossat. Sivvan sáhtta leat ahte sámegiella lea nu earálágan giella go dárogiella, ja danin cealkagiid ráhkadeapmi sámegillii lea lossat álggos. Orru maid leamen nu ahte informánttain leamaš jurdda das, mo giella galgá leat vai dustet dadjat sániid ja cealkagiid jitnosit. Dulkon informánttaid cealkámušaid nu ahte sin mielas giela galggai máhttit dievaslaččat ovdal go sáhtta hállat.

Walsh ja Lane (2014: 3) govvideaba olbmo gielalaš eallima bálgán, mas leat krihtalaš dáhpáhusat, mat sáhttet lasihit dahje geahpidit giela geavaheami. Okta informánta muitala ahte mearridii sámástišgoahit, go oaččui vuosttaš máná. Dán sáhtta oaidnit dáhpáhusan, mii dagahii dan ahte informánta loahpa loahpai välljii sámástišgoahit.

- (4) “Mun jurddašin ahte dát lea mu mañimuš vejolašvuohta hállat sámegiela. Mun välljejin, mun ferten álgit hállat sámegiela.”

Okta informánta fas muitala ahte son lei guokte iešguđet olbmo ovdal go máhtti suohtastallat sámegillii.

(7) “Mun ledjen várra guokte iešguđet olbmo. Dárustin de ledjen somás olmmoš muhto in máhttán dan sámegillii. Sámegillii ledjen láivves olmmoš. Mun jurddašin ahte olbmot jáhkke ahte mun lean veahá invaliida. Lei buoret leat jaska. Dál ii leat šat nu.”

Ovttaláhkai dát sáhttá guoskkahit dan go olmmoš lea ohcaleamen iežas sámii identitehta, muhto dát sáhttá maid guoskkahit dan ahte lea oadjebas iežas identitehtain ja ahte máhttá čájehit dovdduid maddái sámegillii.

8. Iešgudetlágan *sámi ođđahállit*

Walsh ja Lane (2014: 1–3) eaba kategorisere ođđahálliid njuolgut. Soai namuheaba gal ahte ođđahállivuolta lea oktagaslaš olbmo proseassa. Mun tulkon dan nu ahte Walsh ja Lane (2014: 1–3) ođđahállivuoda kategoriseren guoská buot ođđahálliid, geat leat oahppamin giela, etnalašvuhtii geahčakeahhtá. Mu dutkamuša informánttat leat sápmelaččat ja danin in njuolgut sáhte buohtastahttit dán dutkamuša informánttaid Walsh ja Lane kategoriseremiin. Nu mo Todal (2007: 205–206.) čállá, de erenoamážit sápmelaččain, geat eai leat oahppan hállat sáme giela mánnávuoda rájes, leat hehttehusat hállat sáme giela. Dákkár hehttehusat eai leat eará gielaidektui, go dušše fal sáme giela ektui. Maiddái Jane Juuso (2009) lea čállán hehttehusaid birra, mat goazahit hállama. Danin in gohčot iežan dutkamuša informánttaid ođđahállin, baicce sii leat sámi ođđahállit.

Dán oasis mun čilgen mo dán dutkamuša informánttat oidnet ja vásihit giellageavaheami. Lean juohkán dán dutkamuša informánttaid golmma jovkui giellageavaheami mielde. Vuosttaš joavkkus leat olbmot, geat aivve hállet kurssas sáme giela. Sidjiide lean addán namman *kurssas hállit*. Nuppi joavkku ovddastit sii geat hállet sáme giela barggus dahje dihto olbmuiguin. Sii leat joavku geat *hállet sáme giela muhtin olbmuiguin*. Goalmmát joavku leat olbmot, geat *válljejit sámásttit doppe gos lea vejolaš*.

8.1 Kurssas hállit

Dán joavkku ovddasteddjiin ii leat leamaš sáme giella mánáidgárddis dahje skuvllas. Sáme gielat musihkka ja medias sáme giella gullogođii easkka rávisolmmožin. Oktage sis ii leat leamaš mánáidgárddis ja skuvllas ii lean mihkkige sáme giellii. Nu mo ovdebus lean juo čállán, de buot informánttat leat vázzán mánggaid sáme gielkurssaid, maid dán joavkku ovddasteaddjit. Maiddái dán joavkku ovddasteddjiin lea nana passiivagiella. Dán joavkku ovddasteaddjit leat eahpesihkkarat jotketgo sáme gielain ja leago sáme gielas boahtteáigi servošis. Sin mielas sáme gielkurssat gáibidit ollu barggu ja návccaid ja mángasat dovdet ahte lea lossat oasálastit kurssaide. Seammás sáme gielakurssat leat sidjiide báikin, gos besset aktiivvalaččat hállat sáme giela.

Vaikko vel dán joavkku ovddasteaddjit eai leat ge nu sihkarat sámegiela boahhteáiggis servošis ja iežas giellageavaheamis, de lea liikkáge jurdda duogábealde das ahte sámegiella lea dehálaš ja ahte lea dehálaš hállat sámegiela ja beassat hárjehallat dan. Dán joavkku ovddasteddjat álkibut dárustit go sámástit ja sámegiela cealkagiid lea váttis hábmet. Sii maiddái leat diđovaččat das, geainna sáhtášedje sámástit, muhto liikká välljejit dárustit jus dat lea vejolaš. Informánttat oaivvildit ahte dasa gullet ollu dovddut, mat laktásit dasa go ii áddehala. Okta informántta maiddái ballá das ahte nubbi olmmoš suhtá go informántta áiggošii sámástit.

Nuppe dáfus dán joavkku ovddasteaddjit atnet árvvus sin geat nagodit váldit gielaset ruovttoluotta. Sii maid váillahtit sajiid gos gullošii sámegiella eanet ja áibbašit vássán áiggiide goas giella gullui dávjjit. Sii liikkáge diđoštít dan ahte gávdnojit sajít, gos giella gullo ja gos ja geainna sáhtášii sámástit. Sis maid lea jáhkku ahte eará olbmui leat positiivvalaš guottut sámegiela ektui vaikko vel dihtetge ahte ainge sáhttet leat dilálašvuodát gos ferte sámi áššiid bealuštít.

Sis leat vuordámušat earáide ja maiddái alccesis váldit ovddasvástádusa gielladilis. Nuppe dáfus vuordámušat eai leat šat nu stuorrát ja ii ge leat nu jáhkku dasa ahte giella nagoda eallit.

8.2 Hállet muhtin olbmuiguin

Buot informánttat dán joavkkus dadjet, ahte sii máhttet hállat beaivválaš áššiid birra sámegillii. Sii dovdet ahte sis ii leat nu viiddis giellačehppodat ja ahte eai máhte čilget áššiid bures ja čielgasit sámegillii. Sii dovdet ahte eai máhte sámegiela nu bures go ieža háliidivčče. Okta informántta dadjá ahte ollu sánit váilojit ja sániid vajáldahtta jođánit ja danin šaddá váttisin hállat ja čilget áššiid sámegillii.

Mánegasat informánttain máinnašit sáni árgabeaivi. Muhtin informánttat govvidit dan ahte sii eai máhte ovdamearkka dihte čilget fágalaš áššiid sámegillii. Sii govvidit iežaset gielladáiddu leat hui ráddjejuvvon. Dát sáhttet leat áššit nu mo borrhilálašvuodát, gárvodeapmi ja ruovttubarggut. Informánttat maiddái muitalit ahte lea váttis muitalit ja hállat iežas dovdduid birra sámegillii.

Dán joavkku ovddasteaddjit dadjet ahte sii geahččalit olles áigge guldalit sámegiela ja oahppat eanet ja dađi mielde áddejit eanet ja eanet. Sii dovdet ahte hálldašit giela buorebut ja

buorebut mađi eanet geavahit giela. Muhto go boahťa dovdu das ahte ii máhte nu bures sáme giela, de sii válljejit dárustit. Muhtimiidda lea hui váttis hállat sáme giela olbmuiguin geat máhttet giela bures. Sii válljejit dávja hállat sáme giela boares olbmuiguin, mánáiguin dahje singuin, geainna leat vázzán sáme gielkurssaid fárrolagaid.

Dán joavkku informánttat leat dovdan doarjaga iežas lagašolbmuiguin oahppagoahhtit sáme giela. Sii dihtet ahte vanhemat leat rámis go sii leat oahppan giela. Muhtimat maiddái geahččalit sámástit goit veahá iežas lagasolbmuiguin. Sihke eatnit ja áhku namuhuvvojit dán oktavuodas. Vaikko vel informánttat eai leat oalát molson giela dárogielas sáme gillii iežaset áhkuin dahje edniin, de informánttaide orro leamen dehálaš dat ahte sáhttet juoba veahá ságastit sáme gillii singuin. Informánttain lea maiddái dovdu das ahte edniide ja áhkuide lea buorre go sii sámástit ja dovdetge ahte ožžot doarjaga joatkit sáme gielain.

Informánttat mitalit ahte sii barget olles áigge gielain ja geahččalit ovdánahttit iežaset giellamáhtu. Ovdamearkka dihte hállat muhtin olbmuiguin ja lohket ja čállet sáme gillii. Sii dovdet ilu ja rámi daid háviid, dalle go leat nagodan sámástit. Buohkat sis geavahit giela barggus ja sis lea maiddái jurdda geavahit sáme giela barggus boahhteáiggis. Buohkat maiddái hállat iežaset mánáid dahje boahttevaš mánáid birra. Sii háliidit doarjut ja oahpahit iežaset mánáid giellaoahppamis. Dát joavku oaidná maiddái ahte giella lea ovdánan ja gullogoahťan eanet. Sis lea jáhkku giela ceavzimii.

8.3 Válljejit sámástit doppe gos lea vejolaš

Dán joavkku ovddasteddji informánttat leat jurddašallan ollu sáme giela oahppama birra. Sis leamašan álohii jurdda ahte sii áigot hállat sáme giela. Juohkehaš dadja ahte lei lossat ja váttis hállagoahhtit sáme giela ja dat gáibidii ollu návccaid. Okta informánta dajai maid ahte muitá dan hui bures, go vuosttaš háve hálai sáme giela. Su mielas lei váttis dadjat jietnadagaid riehta, sánit orro hui váddásat ja njuovčča illá sojai. Son searvvai báikkálaš sáme gielkursii ja dovddai ahte oaččui veahki kurssas hállagoahhtit almmolaččat. Maŋŋa kurssa son hállagođii eambbosiiguin iežas lagasberrasis.

Muhtumat dán joavkku ovddasteddjiin leat ožžon oahpahusa skuvllas, muhtumat eai. Okta informánta dajai ahte oahpahus maid lea ožžon vuodđoskuvllas lei fuotni. Son lei okto ja fertii ollu bargat okto.

Dán joavkku ovddasteaddjit maiddái dovdet ahte sii eai máhte nu bures sámegiela. Okta informánta maiddái eahpida joavdágo goassige dohko gosa háliida. Muhtin informánta dajai ahte sus lea eanjkalis giella ja váilojit ollu sánit. Maiddái sániid sojaheapmi ja jietnadeapmi lea váttis. Okta maiddái hállá ahte ii máhte suorggideami. Guovttis dán joavkkus dadjaba ahte soai gullaba go dadjaba boastut. Okta informánta dajai ahte son geahččala divvut ja dadjat riektá, muhto goittotge ii beroš das jus hállá boastut. Son maiddái namuha ahte go lea oahppan sámegiela maŋŋit, de váilojit ollu sánit. Okta informánta logai ahte ainge heaŋgá doppe maŋábealde dat jurdda ahte ii galgga hállat jus ii máhte albmáláhkai. Juohkehaš goitge dadjá ahte eai beroš šat das gii gullá go sii sámástit ja jus sii dadjet boastut.

Dán joavkku ovddasteaddjit dovdet ahte sii leat rámis, go máhttet sámegiela. Sii hállat sámegiela maŋgga sajis nu mo barggus, ruovttus, eará gili olbmuiguin ja maiddái dalle go oahpásnuvvet ođđa olbmuide. Jus sii dihtet ahte nubbi olmmoš máhtta sámegiela, de sii válljejit vuosttamužžan hállat sámegiela. Ja go oahpásnuvvet ođđa olbmuide ja dihtet sii máhttet sámegiela de álggahit ságastallama sámegillii. Singuin geain leat hárvánan dárustit lea váttis molsut giela.

Sátni lunddolaš daddjui dávjá. Muhtin informánttaid mánát sámástit ja muhtin informánttaid mánát goit áddejit, dahje hállat veahá sámegiela. Sidjiide lea lunddolaš sámástit mánáide ja mánáidmánáide. Sis leat posiitiiva guottut giela ektui ja sis lea jáhkku dasa ahte giella ceavzá.

9. Loahppamearkkašumit

Dán dutkanbarggu čuozáhatjoavkun leat sápmelaččat guhte leat sámástišgoahtán rávisolmmožin. Sii leat sámi odđahállit, geat leat sihke gazzan sáme giela oahpu mánggain kurssain, muhto leat maddái válljen guldalit ja oahppat eanet sáme giela eará sajiin. Buot dán dutkamuša informánttain lei čielga áigumuš ja siskkáldas motivašuvdna ii váilon geas ge: sii háliidedje oahppat hállat sáme giela. Mii dahká dan ahte sámi odđahállit váldá lávkki sámástišgoahtit?

Jearahallamiin boahdá ovdan ahte siskkáldas motivašuvdna oahppat giela lea dehálaš. Dát dutkamuš čájeha ahte sii geat leat válljen dahje oahppan sámástit rávisolmmožin, leat gullan sáme giela iežaset mánnávuodas, mii várra juo iešalddis lea baktán motivašuvdna oahppat giela rávisolmmožin. Dat ahte giella leamašan birrasis lea áiggi mielde baktán sáhkkiivuoda giela ektui. Muhtumiidda lea maddái juo mánnán rahpasan vejolašvuotta oahppat sáme giela ja nu leat áddegoahtán sáme giela ja oččodit áiggi mielde passiivagiela. Muhtimat oskkildit áiggi mielde hállat sáme giela dihto olbmui juo mánnávuodas. Dat ahte mánát gullet ahte birrasis leat olbmot geat sámástit ja sáme giella lea gulahallangiellan, sáhtá leat okta stuorra fáktor dasa ahte boahteáiggisge mii oazžut ollu sámi odđahállit, geat rávisolmmožin háliidit oahppat sámástit.

Go rávisolmmoš mearrida ahte háliida oahppat sámástit ja ohcala álgit sáme gielkursii, de vuordámuš kursii álggedettiin lea ahte doppe beassá oahppat sámástit. Ja namalassii vuordámuššan lea oahppat njálmmálaš giela. Muhtin muddui vuordámuš lea ahte kurssas lea bággu sámástit. Muđui han eallimis ii leat goassige bággu, dahje dárba sámástit jus ii ieš nu mearrit. Informánttat dovdet ahte dálá kurssat vuodđuduvvojit ollu dan ala ahte oahppat giellaoahpa ja oahppat giela “riekta”. Dáinna sii várra oaivvildit girjegiela eaige iežaset guovllu suopmana nu mo sis leamaš vuordámuššan. Dán dutkamuša informánttat dájvá dovdet ahte kurssain njálmmálaš ovdanbuktindáidu ii leat nu guovddázis.

Suopman lea ge badjánan dehálaš fáddán jearahallamiin. Dat lea iešalddis okta deháleamos áššiin, danin go olbmuid suopman mearkkaša olu. Jurdagat das mo iežaset máttut ja iežas guovllu olbmot hállat leat dehálaččat sámi odđahállit dovdui das ahte hállá rivttes láchkai. Orru leamen nu ahte olbmot háliidit ovttalágan duodaštusa iežaset gillii, ja orru leamen nu ahte dan eai sáhte kursadoallit addit. Nu mo mun tulkon informánttaid mitalusaid, de sii dárbašit muhtunlágan auktoritehta, dahje iežaset guovllu giellačeahpi, gii sáhtá mitalit mo lea riektá

dadjat iežas suopmana mielde. Dát ii leat mihkkige odđa fuomášumiid, danin go giellameaštáriid/giellačehpiid/giellafáddáriid leat juo guhká geavahuvvon odđa gielaid oahppamis (Aikio-Puoskari 2016: 46.)

Muhtin informánttat hálle mángii lunddolašvuoda ja eahpelunddolašvuoda birra. Lea lunddolaš dárustit ja mángii lea eahpelunddolaš sámástit. Vaikko olbmos lea nana passiivagiella ja ádde masá buot, de son ii gárta dilálašvuhtii gos lea bággu sámástit. Nu mo Aikio-Puoskari (2016: 13) maid čállá, de olbmot dávjá välljejit geavahit riikka majoritehtagiela gaskaneaskka vaikko goappašagat máhtášedje sámegiela. Molsut giela nuppi olbmuin orru leamen veadjemeahttun. Muhto ii nu veadjemeahttun ahte ii go sáhtášii hárvánit hállat sámegillii goit veahá suinna geainna lea hárvánan dárustit. Dán dutkamuša informánttat eai leat molson giela oalát oahpes olbmuiguin geaiguin leat hárvánan dárustit, muhto sáhttet goit veahá sámástit muhtumiiguin. Sii geat leat välljen sámástit doppe gos lea vejolaš hállat sámegiela, välljejit sámástit odđa olbmuiguin, geaid dihtet máhttit sámegiela. Dát várra dahká sidjiide lunddolažžan hállat sámegiela eanet ja nu háhketge alcceseaset eanet vejolašvuodaid sámástit.

Giellaoahppan lea váttis mángasiidda go mángga sajis sámegiella ii leat šat nu oidnosis ja ii gullo nu dávjá. Buot dán dutkamuša informánttat goit ge diđoštit gos lea vejolaš sámástit. Lea iežas välljema duohkin searvat dáid giellaarenaid. Go lea sáhka áitatvulošgiela seailluheimis, dan ealáskahttimis leat mánga fáktora mat váikkuhit dasa ahte ovttaskas olmmoš vällje sámástit. Dán birra leat juo čállon dutkamušat. Anárašgiela giellaealáskahttin lea buorre ovdamearkan olles máilmmi unnitlogugielaid ealáskahttimii. Guovddázis leat giellaservoša iežas dáhttu seailluhit iežaset giela ja kultuvrra. Gielladomeanat leat lassánan dađi mielde go giellahállit leat lassánan. Go ovttaskas olbmot leat välljen smávva giellaservošis geavahit anárašgiela vaikko dat lea muhtimin leamašan rahčamušaid duohkin, leat leamašan dehálačča giela ealáskahttimii. Maiddái ovttaskas olbmuid välljejumit giela ektui dehálaččat giela boahtteáigái. (Pasanen 2015: 391–392).

Mii de dahká ahte sámi odđahálii sámástišgoahtá? Dán dutkamuša informánttat hálle ollu ovtadássásašvuoda birra. Hehtejeaddjin orru leamen dat jus olbmot dovdet ahte nubbi geainna galgá sámástit ii leat sullii seammá dásis. Ovdamearka dihte informánttaid mielas lei váttis jus kursaoasseváldit eai leat sullii seammá dásis, de eai duostta hállat erenomážit jus muhtimat leat hui čeahpit. Dat álkidahtta hállagoahtima, go ii dárbbáš geahččalit čuovvut sin geat leat ollu čeahpibut go ieš sámegielas. Dat seammá guoská daid háviid, go galget sámástit olggobealde kurssa. Nuppe dáfus informánttain leat gielalaš ovdagovat ja muhtun olbmot geat

leat gielalaš doarjjan. Ovttalágan gielalaš auktoritehtat, giellameaštirat ja ofelastit, geat sáhttet veahkehit ja doarjut sámi ođđahálii oahpadettiin sámástit. Dađi mielde go sámi ođđahálii fuomáša ahte hálddaša hállandilálašvuoda de duostá ođđa sajiin sámástit.

Iežas máttuid giela oahppamii laktása dovdu das ahte galgá beassat leat ovttárvosaš, ja danin lea váttis dalán hállagoahtit sámegiela vaikko geainna. Dasa fas laktása oadjebasvuoda dovdu das ahte hálddaša hállandilálašvuoda go áigu sámástit. Ođđaháliin lea maiddái dávjá dovdu das ahte earát árvvoštallet su giela. Muhtimiid mielas fas sii ieža leat nu kritihkalaččat iežaset vuostá. Dát ii boađe čielgasit ovdan manin nu lea. Iežan jurdda lea ahte go buot informánttain lea nana passiivagiella, maiddái sis geat eai vástidan jearahallamis sámegillii, de sis ferte leat jurdda das mo giella galgá leat. Sáhttago dát leat okta hehttehus manin sámi ođđahálii lea nu ieškritihkalaš ja ii ge dan dihte válddekeahttá hálit hállat ovdal go lea sihkkar ahte dadjá sániid ja cealkagiid riekta?

Ollu dutkamušat dán rádjái čájehit dan ahte áitatvulošgielaid giellaoahppamii, ja iežas máttuid giela oahppamii gullet ollu dovddut. Hinton, Huss ja Roche (2018: 496) konkluderejit ahte muhtin olbmuid sáhtta giellaealáskahttin rahpat boares háviid, go fas earát dovdet iežaset fámolažžan ja ahte leat gávdnan rivttes eallima. Earret eará Mustonen (2017: 45) čállá, go olbmot leat massán eatnigielaset ja go fas galget hállagoahtit de gártet ražastit. Son čállá earret eará ná: “Sámegiella ii leat sidjiide mii beare gielaid – dat čatnasa dovduide daningo dat lea massojuvvon eatnigiella”. Dán dutkamuša mielde maid boahotá ovdan ahte leat ollu rašes dovddut go oahppagoahotá hállat sámegiela.

Orru leamen nu ahte sámi ođđaháliin lea dárbu hállat dáid dovduid birra dalle go oahpahallagoahotá sámegiela. Leat ollu sihke rašes dovddut, muhto maiddái ilu dovddut. Nu mo Hinton, Huss ja Roche (2018: 496–497) namuhit maiddái, de veahkkin ođđaháliide sáhtta leat nu mo Juuso girji, Válddán giellan ruovttoluotta, mii lea njuolgut oaivvilduvvon olbmuid geain lea passiivagiella muhto eai duostta váldit giela atnui. Ođđaháliin leat ollu jurdagat sihke iežaset giellamáhtus ja das mo earát oidnet sin.

Informánttat maiddái muitalit ahte mánáiguin ja boares olbmuiquin lea álki hállat sámegiela. Sivvan sáhtta leat go sii eai oro árvvoštallamin dahje bidjamin ovdagáttuid sámi ođđahálii gillii. Okta informánta dadjá: “Sii eai geahča ártegit munnje”. Dát sáhtta leat iežas jurdda ahte nubbi geahččá ártegit dahje ahte goappašagat dilálašvuodas leaba eahpesihkkarat makkár giela soai sáhttiba geavahit.

Nubbi aspekta oadjebasvuoda dovddus fas lea dat ahte muhtimat sáhttet dovdat ahte billistit eará olbmuid ovddas, jus sii eai máhtege hállat sámegiela ja dalle buohkat fertejit dárustit. Mánngasat sámi ođđaháliin leat hui diđovaččat das, mo unnitlogugiela geavaheapmi rievdá jus searváí boahdá dárogielat olmmoš. Mánngii sidjiide giellaoahppanvejolašvuohtan lea servvoštallat olmuiguin, geat máhttet sámástit. Nu sii besset goit gullat sámegiela ja nu oččodit passiivagiela. Searvat ságastallamiidda lea váddáset, danin go olbmot johttilit dárustišgohtet jus vávjet ahte nubbi ii hálddaš sámegiela. Dát doalvu mu dakkár jurdagii ahte sámi ođđahálii ii hálit ahte sámegiela galget dárustit dan dihte go son ii máhte vástidit seamma bures ruovttoluotta sámegillii.

Livččii miellagiddevaš dutkat dákkár dilálašvuođaid dárkileabbot, main sámi ođđahálii háliida sámástit nuppi sámegiela. Leago juoidá maid sámi ođđahálii ferte dadjat vai hállan joatkašuvvá sámegillii? Makkár signála sámi ođđahálii galgá addit sámegielhállái vai olmmoš joatká sámasteami suinna? Makkár signála sámegielhálli galgá addit sámi ođđahállái vai son dovda oadjebasvuoda sámástit “giellameaštáriin”? Giellameaštáir lea son, guhte sámi ođđahálii mielas lea menddo čeahppi suinna sámástit. Oktasaš njuolggadusaid hutkan lea dehálaš vai goappašagat diehtiba, mo dákkár dilálašvuođain dahkat.

Olbmuin lea maiddá dárbu hállat dáruiduhttima birra ja mo dat lea čuohcan sidjiide ja sin lagamuččaide persovnnalaš dásis. Informánttat hálle ollu dáruiduhttima birra ja ledje hui diđovaččat dainna mii servodagas ovddit sohka buolvva áigge lei geavvan. Vai lea álkit hállagoahtit sámegiela, de lea buorre ahte dákkár jurdagat leat biddjon rivttes perspektiivii ja ahte daid birra lea beassan hállat.

Go giella lea dearvvas, de dan doarju ruoktu, skuvla, searvvuš, bargu ja mediat. Mii leat oaidnán ahte dušše okta dáin fáktoriin ii leat goassige doarváí. Giella oččodeapmi ferte leat mánngabealát ja geavahuvvot olles áigge jus giella galgá ealásmuvvat. (Hinton & earát 2018: 495.) Sámi ođđahállit sáhttet leat oassin buot dáin osiin ja danin oainnán ge ahte juohke áidna sámegielhálli lea ávkin sámegielaide ja sámi servodahkii. Danin lea ge dehálaš ahte sámi servodat juohke láhkai geahččala veahkehit buohkaid, geat háliidit leat oasálažžan giellaservošis ja dan mielde loktemin sámegiela árvvu ja giellageavahusa.

NAČ Váibmogiella (2016: 60) ođastus evttohus lea vuodđuduvvon dasa ahte buot gielat leat ovttárvosaččat. Dat fátmasta servodatdásiid iešguhtege láhkai, maiddá ovttaskas olbmo dásis. Dát lea mielddisbuktán ahte Sámediggi lea álggahan giellaodastusbarggu, mii galgá loktet ja nannet sámegiela geavaheami iešguđet servodatdásis. Vaikko vel dán ođastusas

mánát ja nuorat vuoruhuvvojit, de Sámediggi ii leat vajáldahtán rávisolbmuid, geat sáhttet leat vejolaš giellageavaheaddjit boahtteáiggis. Konkrehta doaibmabijut ja vuoruheamit ovddiduvvojit Sámedikki dievasčoahkkimis juovlamánus 2018. (Giellaofastus 2018.) Sámedikki giellaofastus fátmmasta ollu. Jus giellaealáskahttin galgá lihkosnuvvat, de mii fertet doarjut olbmuid giellageavaheami buot dásiin, vanhemiid giellaválljemis mánnái juo ovdal máná riegeamei rájes gitta vuoras olbmuid gielladoarjja dárbbuide.

Gáldut

Govat

Friis, Jens Andreas 1861 - Tegnforklaring: Ethnografisk Kart over Finmarken. No. 1-5. 10B1. Udg. Af Videnskabselskabet i Christiania, med Bidrag af Oplysningsvæsenets Fond 1861-62. <<http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/tegnforklaringer.jpg>> (20.08.2018)

Báhččojuvvon geaidnogalba Gáivuonas. <https://forskning.no/content/stedsnavnet-skjemmer-ingen> (23.02.2018)

Kárttat

Friis, Jens Andreas 1861: Ethnografisk Kart over Finmarken. No. 1-5. 10B1. Udg. Af Videnskabselskabet i Christiania, med Bidrag af Oplysningsvæsenets Fond 1861-62. <<https://www.dokpro.uio.no/omfriis.html>> (01.11.2018)

Friis, Jens Andreas 1861 - Lyngen a: Ethnografisk Kart over Finmarken. No. 1-5. 10B1. Udg. Af Videnskabselskabet i Christiania, med Bidrag af Oplysningsvæsenets Fond 1861-62. <<http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/kart2b.jpg>> (20.08.2018)

Friis, Jens Andreas 1861 - Lyngen b: Lyngen a: Ethnografisk Kart over Finmarken. No. 1-5. 10B1. Udg. Af Videnskabselskabet i Christiania, med Bidrag af Oplysningsvæsenets Fond 1861-62. <<http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/kart1d.jpg>> (20.08.2018)

Friis, Jens Andreas 1861 - Næsseby: Ethnografisk Kart over Finmarken. No. 1-5. 10B1. Udg. Af Videnskabselskabet i Christiania, med Bidrag af Oplysningsvæsenets Fond 1861-62. <<http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/kart4a.jpg>> (20.08.2018)

Norgeskart 2018: Davvi-Romsa ja Finnmárku. www.norgeskart.no (16.02.2018)

Sámegielaide hálddašanguovlu 2018: Sámelága giellanjuolggadusat ja sámegielaide hálddašanguovlu. Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta. Norgga ráđdehus. Ođasmahttojuvvon 20.08.2018. <<https://www.regjeringen.no/se/Fattat/algoalbmogat-ja-unnitlogut/samepolitihkka/samegiela-geavaheapmi/samelaga-giellanjuolggadusat-ja-samegiel/id633281/>> (28.10.2018)

Njálmmálaš gáldut

Čieža informántta Gáivuonas ja Unjárggas. Vihtta nissonolbmo ja guokte almmáiolbmo gaskal 21–58 jagi. Jearahallamat leat čadahuvvon geasset 2017.

Girjjálašvuohta

Aikio-Puoskari, Ulla 2016: *Gullos sámegeiella. Sámediggi/Sámegeiela doaimmahat.*

Alanen, Riikka 2011: “Kysely tutkijan työkaluna.” Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto. *Kieltä tutkimassa, tutkielman laatijan opas.* Finn Lectura, Tammerprint, Tampere.

Aubert, Vilhelm 1978: *Den samiske befolkning i Nord-Norge/Sámi ál`bmot Davvi-Norgas/The Lappish Population in Northern Norway.* Artikeli fra Statistisk Sentralbyrå nr. 107. Oslo. <https://www.ssb.no/a/histstat/art/art_107.pdf> (04.01.2019)

Bjørklund, Ivar 1985: *Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550–1980.* Universitetsforlaget As. Tromsø–Oslo–Bergen–Stavanger.

Blind, Brandsfjell Helen 2013: *Språkspärr – “Jag tar tillbaka mitt språk.”* Projektrapport. Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige.

Brennpunkt 2001: Samisk skyteskive. Dokumentára TV-programma Gáivuona geaidnogalbaid báhčaleami birra. NRK. <<https://tv.nrk.no/sok?q=Brennpunkt+K%C3%A5fjord>> (27.02.2018)

Fishman, Joshua A. 1991: *Reversing language shift : theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages, Multilingual matters.* Clevedon: Multilingual Matters.FPCC 2017: First Peoples’ Cultural Council < <http://www.fpcc.ca/>> (04.05.2017) <http://www.fpcc.ca/about-us/>

Gaup Eira, Inger Marie 2003: *Giella vákkis vággái – Gáivuona dialeavtta suokkardallan.* Diedut 2/2003. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu.

Gáivuona gielddasiidu 2018: Gáivuona suohkana gielddasiidu. Diedut. <<https://kafjord.custompublish.com/diea273ut.4646-864.html>> (01.11.2018)

Gessner, Suzanne 2016: *Evaluation Report Mental Health and Language Partnership Project “Silent Speaker” Course Pilot.* First Peoples’ Heritage, Language And Culture Council.

Gielddastivra 2017: Unjárgga gielddastivramearrádus 21.3.2017. Ášši 5/7.

Giellaodastus 2018: Sámedikki reivve – čoahkkáigeassu giellaodastusas. Sáddejuvvon 14.3.2018.

Giellaplána 2017: *Unjárgga gieldda Sámi giellaplána 2018-2021.* Mearriduvvon gielddastivrras 15.12.2017. Unjárga. <<https://nesseby.custompublish.com/samisk-spraakplan-for-nesseby-kommune-2018-2021.6098027-111889.html>> (14.5.2018)

Grenoble Lenore A. & Whaley Lindsay J. 2006: *Saving Languages – An Introduction to Language Revitalization.* Cambridge University Press.

GSI 2018: Grunnskolen informasjonssystem. Utdanningsdirektoratet. Dieđut Unjárgga gieldda birra. Logut vuodđoskuvllas. <<https://gsi.udir.no/app/#!/view/units/collectionset/1/collection/77/unit/7528/>> (20.02.2018)

Haugen, Einar 1972: *The Ecology of Language.* Stanford University Press. Stanford. California.

Helander, Kaisa Rautio 2008: *Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas.* – Dieđut 1/2008. Guovdageaidnu. Sámi allaskuvla.

Helander, Kaisa Rautio 2011: Sámi báikenamat, válddi relašuvnnat ja representašuvdna. *Sámi dieđalaš áigečála 1/2011.* Guovdageaidnu. Sámi Allaskuvla

Hinton, Leanne 2011: Language revitalization and language pedagogy: new teaching and learning strategies. *Language and education.* Department of Linguistics , University of California , Berkeley, California, USA.

Hinton, Leanne & Huss, Leena & Roche, Gerald 2018: What Works in Language Revitalization. *The Routledge Handbook of Language Revitalization.* Routledge. New York.

Huss, Leena 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland.* Studia Uralica Upsaliensia 31. Uppsala.

Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher & Svonni, Mikael 1999: Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samisk ställning i svenska Sápmi. Girjjis Kenneth Hyltenstam

(red.): *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv* s. 41–92.

Studentlitteratur, Lund.

Jensen, Eivind B. 2005: *Skoleverket og de tre stammers møte*. Eureka nr 7. Høgskolen i Tromsø. Tromsø.

Johansen, Åse Mette 2009: *Velkommen te' våres Norge – En kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Mandalen i Gqivuoatna/Kåffjord*. Novus Forlag. Oslo.

Juuso, Jane 2009: *Válddán giellan ruovttoluotta*. Isak Saba guovddáš. Unjárga.

Kalaja Paula & Alanen Riikka & Dufva Hannele 2011: “Minustako tutkija? Johdattelua tutkimuksen tekoon.” Kielten laitos ja Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto. *Kieltä tutkimassa – tutkielman laatijan opas*. Finn Lectura, Tammerprint, Tampere.

Magga, Ole Henrik 2000: Mii mearrida ealáska go vai jápmágo okta giella? Sámeigiella ovdamearkan. *Sámeigiella dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Konferánsa Leavnnjas 28.-29.11.2000. Sámediggi.

Masoni, Edvard 1910: Frå reisebrevet «Over Syd-Varanger til Russland» av Edvard Masoni. *Avisa Waren Sardne* nr. 49, 1910.

Máilmmi áitatvulošgielat 2017: UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. <<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>> (12.12.2017)

Minde, Henry 2005: *Sápmelaččaid dáruiduhttin –Manne, movt ja makkár váikkuhusaid buvttii?* Gáldu čála. *Álgoálbmotvuoigatvuođaid áigečála* Nr. 3/2005. Guovdageaidnu.

Mosli, Jens Halvdan 1984: *Kåffjord kommune og samisk besetting*. *Diedut* Nr. 2. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu.

Mustonen, Risten 2017: *Go dat ii goittotge leat mii beare giellaid, muhto baicce massojuvvon eatnigiella – Giellatrauma ja sámeigiella ruovttoluotta váldin*. Pro gradu – dutkamuš. Sámeigiella. Giellagas-instituhtta. Oulu Universitehta.

NAČ 2016: 18/NAČ Norgga almmolaš čielggadeamit. Sámeigielaide evttohuvvon láhkamearrádusat, doaibmabijut ja ásahusat.

<<https://www.regjeringen.no/contentassets/ad82d773c3094582a2660908b48886d3/NO/SVE/D/Vedlegg.pdf>> (23.02.2018)

- NOU 1985:** *Samisk kultur og utdanning*. Norges offentlige utredninger. NOU 1985: 14. Kultur- og vitenskapsdepartementet. Oslo – Bergen – Stavanger – Tromsø.
- NOU 2016:** Hjertespråket — Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/>> (23.03.2018)
- Nygaard, Vigdis & Balto, Varsi Áila Márge & Solstad, Marit & Solstad, Karl Jan 2012:** *Sámi giellaguovddáziid árvvoštallan*. Áltá. Norut.
- Pasanen, Annika 2015:** *Kuávsui já Peeivičuová. ‘Sarastus ja päivänvalo’*. *Inarinsaamenkielen revitalisaatio*. Uralica Helsingiensia 9.
- Pieski, Satu 2016:** *Sámegeiella lea viidáset go Ohcejohnjálmmi skuvla. Davvisámegeiella giellalávgunoahpahus Ohcejohnjálmmi skuvlii*. Pro gradu – dutkamuš. Giellagas-instituhtta. Oulu universitehta.
- Raatikainen Panu, 2004:** *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus Kirja. Oy. Yliopistokustannus University Press Finland Ltd. Helsinki
- Rasmussen, Torkel 2005:** *Javohuvvá ja ealáska*. Sámegeiella váldofágadutkamuš. Romssa Universitehtta.
- Rasmussen, Torkel 2014:** *Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegeiella etnolingvísttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti ránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000 -logu álggus. Dieđut 5/2014*. Sámi Allaskuvla. Norgga dutkanráđđi.
- Richter-Hanssen, Einar 2004:** *I stille vær, i storm og vind. Lyngen Regionhistorie*. Bind II. Lyngen bygdebok.
- Rydving, Håkan 2013:** *Words and Varieties. Lexical Variation in Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki.
- Saba 2005:** Isak Saba guovddáža ruovttusiidu. Isak Saba. <<http://www.isaksaba.no/isak-saba.30903.se.html>> (14.5.2018)
- Sammallahti, Pekka 1998:** *The Saami Languages. An introduction*. Davvi Girji OS. Kárášjohka.
- Sámelága giellanjuolggadusat:** Norgga ráddehus – Sámelága giellanjuolggadusat ja sámegeielaid hálddašanguovlu. <<https://www.regjeringen.no/se/Fattat/algoalbmogat-ja->

unnitlogut/samepolitihkka/samegiela-geavaheapmi/samelaga-giellanjuolggadusat-ja-samegiel/id633281/> (26.10.2018)

Sámeláhka 1987: Láhka geassemánu 12. B. 1987 nr. 56: Sámedikki ja eará sámii vuogitvuođaid birra. Norgga Ráđđehus. <<https://www.regjeringen.no/se/dokumenter/Lahka-geassemanu-12-b-1987-nr-56-Samedikki-ja-eara-sami-vuogitvuoaid-birra-samelahka/id420582/?q=S%C3%A1mel%C3%A1hka>> (03.12.2018)

Sámegeiela hálddašanguovlu: Norgga Sámediggi – Sámegeiela hálddašanguovlu. <<https://www.samediggi.no/Balvalusat2/Giella#section-Samegielaid-halddasanguovlu>> (23.02.2018)

Skutnabb-Kangas Tove & Phillipson Robert 2008: *Language Ecology vol.9.* – Encyclopedia of Language and Education. <http://www.xn--sprkfrsvaret-vcb4v.se/sf/fileadmin/PDF/Language_Ecology.pdf> (12.12.2017)

SSB a 2017: Statistisk sentralbyrå – kommunefakta Unjárga. <<https://www.ssb.no/kommunefakta/unjarga-nesseby>> (12.12.2017)

SSB b 2018: Statistisk sentralbyrå – kommunefakta Gáivuotna. <<http://www.ssb.no/kommunefakta/gaivuotna-kaifjord-kaivuono>> (24.01.2018)

SSB c 2018: Statistisk sentralbyrå – Folketellinger 1930. Fjerde hefte. Samer og kvener. Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnssyke. <<http://www.ssb.no/a/folketellinger/>>

Todal, Jon 2002: «...jos fal gáhttet gollegielat». *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet.* Dr.art gráda nákkosgirji. Romssa universitehta. Romsa.

Todal, Jon 2007: Språkleg vitalisering – faktorar som vi ikkje skriv om. - Bull, Tove & Kusmenko, Jurij & Riebler, Michael (doaimm.), *Språk og språkforhold i Sápmi.* Berlin: Nordeuropa-Institut. 201–210.

Tospråklighetsplan 2017: Overordnet tospråklighetsplan 2018–2020. Gáivuotna / Kåfjord / Kaivuono. Vedtatt i Kåfjord kommunestyre i møte 7.12.2017, sak 65/17. <<https://www.kafjord.kommune.no/getfile.php/4027330.136.7zzakaqwtwqjmj/Overordna+tospr%C3%A5klighetsplan+vedtatt+i+K.styret+7.12.2017.pdf>> (14.5.2018)

Trosterud, Trond 2008: Language Assimilation During the Modernisation Process: Experiences from Norway and North-West Russia. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies*, Vol. 25, No. 2, 93–112. Routledge.

UNESCO 2003: *Language Vitality and Endangerment*. UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. Paris.

Unjárgga gielddasiidu 2017: Unjárgga gieldda interneahhtasiidu. Duohtadieđut.

<https://nesseby.custompublish.com/index.php?id=237348> (12.12.2017)

Walsh, John & Lane, Pia 2014: New speakers in a multilingual Europe: Opportunities and challenges. ISCH Cost Action IS1306. Activity of working group 1: Report on conceptualisations of new speakerness in the case of indigenous minority languages. National University of Ireland. University of Oslo.

Wendel, John 2005: *Academic Journal 5*. - Notes on the Ecology of the Language. Bunkyo Gakuin University.